

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**SURİYELİ SİĞINMACILARIN İSTİHDAMI VE EMEK
PİYASASINA ETKİLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ**

Emine ÇELİK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ

ŞANLIURFA-2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz İktisat Anabilim Dalı 135216010 numaralı Emine ÇELİK'in hazırladığı "Suriyeli Sığınmacıların İstihdamı ve Emek Piyasasına Etkileri: Şanlıurfa Örneği" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 20/ 06/ 2019 tarihinde, saat 16'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL** (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

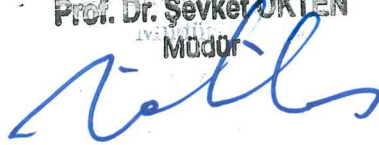
20/06/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi M. Sena EKİCİ	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Zarife Yıldırım	Kabul	

Bu tezin ..... Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

08.../.../2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı Emine ÇELİK
Öğrenci Numarası 135216010
Enstitü Anabilim Dalı İktisat
Programı Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) Suriyeli Sığınmacıların İstihdamı ve Emek Piyasasına Etkileri: Şanlıurfa Örneği

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 183 sayfalık kısmına ilişkin, 20/05/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 14 tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/05/2019

Hazırlayan Öğrencinin İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 20/05/2019

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖZET

SURİYELİ SİĞINMACILARIN İSTİHDAMI VE EMEK PİYASASINA ETLİLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ

ÇELİK, Emine

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ

Mayıs, 2019, 183 sayfa

Bu çalışmada Ortadoğu coğrafyasında yaşanan Arap baharının son durağı olan Suriye’de 2011 yılında yaşanan iç çatışmalar sonucu kitlesel/düzensiz olarak Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların, eğitimleri, nitelikleri, hangi koşullarda istihdam edildikleri ile işverenlerin onları niçin istihdam etme eğiliminde oldukları araştırılırken yerel çalışanların da bu durumdan nasıl etkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda işyerinde hem yerel hem de Suriyeli çalıştıran işveren ile bir işyerinde beraber çalışmak durumunda kalan yerel ve Suriyeli çalışanlara farklı anketler uygulanmıştır. Zorunlu göçle birlikte mülksüzleşen Suriyeli sığınmacılar, hem sermayenin ihtiyaç duyduğu bol ve ucuz işgücü noktasında mutlak ve nispi artı değer üretimine, hem de realizasyon aşamasında üretilen mallara efektif talep yaratarak kapitalist birikime katkıda bulunmuştur. Suriyelilerin yerel işgücüne göre daha uzun saatlerde ve daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmeleri yerel işgücüne hem düşük ücretlerde hem de uzun saatlerde çalışma yönünde bir baskı uygulamıştır. Suriyelilerin bu çalışma koşullarında çalışmayı kabul etmeleri sınıf bilincinin ortadan kalkmasına ve işverenlerin bu ayrımdan faydalanarak sermaye birikimini artırmalarına katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sığınmacı, İşgücü Piyasası, Sermaye Birikimi, Kapitalist Üretim Biçimi

ABSTRACT

EMPLOYMENT OF SYRIAN ASYLUM SEPARATORS AND THE EFFECTS ON OF THE LABOR MARKET: ŞANLIURFA EXAMPLE

ÇELİK, Emine

Master's Thesis

Department of Economics

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ayşe CEBECİ

May, 2019, 193 pages

The scope of this study includes refugees from Syria who were forced into a mass and disorganized migration to Turkey led by the civil unrest in 2011 in Syria, which was eventually affected by the uprisings throughout Middle East, and it aims to investigate their education levels, qualifications, the conditions under which they have been employed, why employers tend to employ them and how local workers have been affected by this situation. In this context, different surveys were administered to employers who employ both local and Syrian workers, and to local and Syrian employees who work together in a workplace. Syrian refugees, who were dispossessed as a result of forced migration, have contributed to both absolute and relative surplus value by being involved in the abundant and inexpensive labor force needed by capitalist accumulation and to the goods in the process of product realization by creating effective demand. Syrians agree to work longer hours for lower wages than the local workers, and this has forced the local workers to work longer hours for lower wages. The fact that Syrians agree to work in these working conditions has contributed to the destruction of concept of class, and has led the employers to increase their accumulation of capital through this distinction.

Keywords: Migration, Refugee, Labor Market, Capitalist Model of Production, Accumulation of Capital

**SURİYELİ SİĞINMACILARIN
İSTİHDAMI VE EMEK PİYASASINA ETKİLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
TABLOLAR LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XII
EKLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ KURAMLARI

1.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ULUSLARARASI GÖÇ.....	4
1.1.1. XVII. Yüzyıldan İtibaren Tarihsel Arka Plan.....	12
1.1.2. İki Dünya Savaşı Arası Dönem.....	15
1.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	16

1.2. İKTİSAT TEMELLİ GÖÇ KURAMLARI.....	19
1.2.1. Rovenstain’ın Göç Kuramı.....	20
1.2.2. İtme-Çekme Kuramı.....	21
1.3.3. Merkez Çevre Kuramı.....	23
1.2.4. Göç Sistemleri Kuramı.....	26
1.2.5. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE SURİYELİ SINMACILARIN YASAL STATÜLERİ

2.1. TÜRKİYE’DE GERÇEKLEŞEN GÖÇLERİN KISA BİR ANALİZİ.....	29
2.2. TÜRKİYE’YE YÖNELEN DÜZENSİZ GÖÇ AKIMLARI.....	37
2.2.1. Bulgaristan’dan Gelen Düzensiz Göç Akımları.....	39
2.2.2. Iraktan Gelen Düzensiz Göç Akımları.....	40
2.2.3. Suriye’den Gelen Düzensiz Göç Akımları.....	41
2.2.3.1. Türkiye’nin Suriye Göçünde Uyguladığı Politikalar.....	45
2.2.3.2. Göç Mevzuatı İle İlgili Türkiye’deki Hukuki Çerçeve.....	47
2.2.3.3. Suriyelilerin Çalışma İzinlerine Dair Düzenlemeler.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERMAYENİN GENİŞLEYEN YENİDEN ÜRETİM SÜRECİ VE BU SÜREÇTE SURİYELİ SİĞINMACILARIN İŞLEVİ

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE SERMAYE BİRİKİMİN ÖN KOŞULLARI.....	57
3.1.1. İlk Birikimin Ortaya Çıkması Süreci.....	60
3.1.2. Üretim Sürecinde Değişim Değeri Yaratmak.....	63
3.1.3. Üretim Süreci ve Devlet.....	66
3.2. FARK YARATARAK GENİŞLEYEN YENİDEN ÜRETİM SÜRECİ.....	69
3.2.1. 1. Aşama: Biçimsel Dönüşüm Aşaması (P - M).....	73
3.2.2. 2. Aşama: Gerçek Dönüşüm Aşaması (M – M').....	76
3.2.3. 3. Aşama: Realizasyon Aşaması (M' – P').....	81
3.3. SERMAYENİN ULUSLARARASI LAŞMA-KÜRESELLEŞME SÜRECİ.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ SİĞINMACILARIN İSTİHDAMI VE EMEK PİYASASINA ETKİLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ KONULU ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ.....	92
4.2. YEREL VE SURİYELİ ÇALIŞANLARIN GENEL YAPISINA DAİR VERİLERİN İNCELENMESİ.....	92
4.2.1. Cinsiyet.....	93
4.2.2. Medeni Durum.....	94
4.2.3. Yaş Dağılımı.....	95

4.2.3. Eğitim Durumu.....	97
4.2.4. Suriyelilerin Dil Durumu.....	99
4.3. SURİYELİ ÇALIŞANLARIN MUTLAK VE NİSPİ ARTI DEĞERE KATKISINA DAİR VERİLERİN YEREL ÇALIŞAN VE İŞVEREN VERİLERİ İLE KARŞILIKLI OLARAK İNCELENMESİ.....	102
4.3.1. İşverenlerin Sektörel Dağılımı.....	103
4.3.2. İşverenlerin Suriyeli İşçi Tercih Etmelerinde Etkili Olan Nedenler.....	105
4.3.3. Sosyal Güvence ve Kayıtdışılık.....	108
4.3.4. Suriyelilerin Meslekleri ve Aldıkları İş Eğitimi Maliyetleri.....	112
4.3.5. İşgücü İçerisinde Yer Alan Kadın ve Çocuklar.....	114
4.3.6. İş Değiştirme Sıklığı.....	115
4.3.7. Mutlak ve Nispi Artı-Değer oluşumu.....	117
4.3.8. Ücret Aralığı, Aylık Ücretler ve Ücret Farkı.....	120
4.3.9. Suriyelilerin Çalışma Koşulları Memnuniyetleri.....	124
4.4. SURİYELİ ÇALIŞANLARIN PAZAR (REALİZASYON) SÜRECİNDEKİ DURUMUNA DAİR VERİLERİN İNCELENMESİ.....	125
4.4.1. Suriyeli Çalışanların Realizasyon Sürecine Katkıları.....	125
4.4.2. Suriyeli Çalışanların Ekonomik Durumları.....	128
4.5. YEREL VE SURİYELİ ÇALIŞANLARIN ÇALIŞMA ORTAMLARINA DAİR VERİLERİN İNCELENMESİ.....	131
4.5.1. Çalışma Ortamındaki Genel Durum.....	131
4.5.2. Suriyelilerin İşgücü Piyasasında Yerel Çalışanlar Üzerindeki Etkileri..	133
4.5.3. Suriyelilerin Savaştan Sonra Geri Dönmeye Dair Düşünceleri.....	136
SONUÇ.....	139
KAYNAKÇA.....	142

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DB	: Dünya Bankası
Ed	: Editör
EG	: Emek Gücü
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞİT	: Irak Şam İslam Devleti
İLO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
MC	: Milletler Cemiyeti
ORSAM	: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
s	: sayfa
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği
ÜA	: Üretim Araçları
vb	: ve benzeri
vd	: ve diğerleri
WEP	: Dünya Gıda Fonu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	93
Tablo 2: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	94
Tablo 3: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Yaşa Göre Dağılımı.....	95
Tablo 4: Suriyeli Çalışanların Türkiye’de Kaldıkları Sürenin Türkçe Bilmeleri Üzerine Etkileri Dağılımı.....	101
Tablo 5: İşverenlerin Sektörlere Göre Dağılımı.....	103
Tablo 6: İşverene Göre Yerel ve Suriyeli Çalışanların Özellikleri Dağılımı.....	106
Tablo 7: Yerel ve Suriyeli Çalışanlara Göre İşverenlerin Suriyeli Çalıştırma Nedenleri Dağılımı.....	107
Tablo 8: İşverenin Çalışanlara Sigorta Yapma Durumu.....	109
Tablo 9: İşverenlerin Suriyeli Çalıştırma Durumu.....	112
Tablo 10: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Günlük Çalışma Saatleri Dağılımı.....	117
Tablo 11: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar ile İşverenlerin Fazla Mesai Ücreti Dağılımı.....	119
Tablo 12: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Aylık Ücret Dağılımı.....	121
Tablo 13: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Ücret Farkı Dağılımı.....	123
Tablo 14: Suriyeli Çalışanların Hanesine Giren Toplam Para Miktarı Dağılımı...	127
Tablo 15: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Anlaşmazlık Dağılımı	132
Tablo 16: Suriyeli Çalışanların Yerel Çalışan Üzerindeki Negatif Etkileri Dağılımı.....	134
Tablo 17: İşveren Tercihleri Dağılımı.....	135
Tablo 18: Suriyeli Çalışanların Türkiye’de Kaldıkları Yıllara Göre Suriye’ye Dönme İstekleri Dağılımı.....	137

GRAFİKLER TABLOSU

Grafik 1: Suriyeli Sığınmacıların Ükelere Göre Dağılımı.....	42
Grafik 2: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler Dağılımı.....	43
Grafik 3: Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Sığınmacıların ilk 10 İle göre Dağılımı.....	44
Grafik 4: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	93
Grafik 5: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	95
Grafik 6: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Yaşa Göre Dağılımı.....	96
Grafik 7: Yerel Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	97
Grafik 8: Suriyeli Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	97
Grafik 9: Suriyeli Çalışanların Konuşabildiği Diller Dağılımı.....	99
Grafik 10: Suriyelilerin Kaç Dil Bildiklerinin Dağılımı.....	100
Grafik 11: Suriyelilerin Anketler Esnasında Kullandıkları Diller Dağılımı.....	100
Grafik 12: Suriyeli Çalışanların Türkiye’de Kaldıkları Yıla Göre Dağılım.....	102
Grafik 13: İşverenlerin Sektörlere Göre Dağılımı.....	104
Grafik 14: İşverenin İşçi Seçiminde Dikkat Ettiği Hususlar Dağılımı.....	105
Grafik 15: İşverenin Yerel veya Suriyeli Çalışan Arasındaki Seçimi Dağılımı.....	107
Grafik 16: Yerel ve Suriyeli Çalışanlara Göre İşverenlerin Suriyeli Çalıştırma Nedenleri Dağılımı.....	108
Grafik 17: İşverenin Çalışanlara Sigorta Yapma Durumu Dağılımı.....	110
Grafik 18: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Sigortalı Olma Durumu Dağılımı.....	111
Grafik 19: Suriyelilerin Çalıştıkları İş İle Meslekleri Arasındaki Bağlantı Dağılımı.....	113
Grafik 20: İş Eğitimi Maliyetlerini Kimin Karşılacağı Dağılımı.....	114

Grafik 21: İşverenlerin Kadın, Suriyeli Kadın ve Çocuk Çalışan Dağılımı.....	115
Grafik 22: Suriyelilerin Kaç Farklı İşte Çalıştıklarının Dağılımı.....	116
Grafik 23: Suriyelilerin Ne Kadar Zamandır Bu İşte Çalıştıkları Dağılımı.....	116
Grafik 24: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Günlük Çalışma Saatleri Dağılımı.....	118
Grafik 25: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Fazla Mesai Yapma Durumu Dağılımı.....	118
Grafik 26: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar ile İşverenlerin Fazla Mesai Ücreti Dağılımı.....	119
Grafik 27: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Ücret Aralığı Dağılımı.....	120
Grafik 28: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Aylık Ücret Dağılımı.....	122
Grafik 29: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Ücret Farklı Dağılımı.....	123
Grafik 30: Yerel ve Suriyeli Çalışanların İş Memnuniyeti Dağılımı.....	124
Grafik 31: Suriyeli Çalışanlarda Ailede Başka Çalışan Dağılımı.....	126
Grafik 32: Suriyeli Çalışanların Aldıkları Yardımlar Dağılımı.....	126
Grafik 33: Suriyeli Çalışanların Hanesine Giren Toplam Para Miktarı Dağılımı.....	127
Grafik 34: Suriyeli Çalışanların Gelirleri İle Geçimlerini Sağlayabilme Dağılımı.....	128
Grafik 35: Suriyeli Çalışanların Suriye'ye Göre Ekonomik Durumları Dağılımı.....	129
Grafik 36: Suriyeli Çalışanların Şanlıurfa'da Kalma Nedenleri Dağılımı.....	130
Grafik 37: Suriyeli Çalışanların Türkiye'de Nerede Kaldıkları Dağılımı.....	130
Grafik 38: Suriyeli Çalışanlara Yerel Çalışanların Yaklaşımı Dağılımı.....	131
Grafik 39: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Anlaşmazlık Dağılımı.....	132
Grafik 40: Suriyeli Çalışanlar ile Dil Sorunu Yaşanma Durumu Dağılımı.....	133
Grafik 41: Suriyeli Çalışanların Yerel Çalışana Negatif Etkileri Dağılımı.....	134
Grafik 42: Suriyeli Çalışanların Savaş Sonrası Ülkelerine Dönme Dağılımı.....	136
Grafik 43: Yerel Çalışanlar ve İşverenlerin Suriyelilerin Ülkelerine Dönmesini isteme Dağılımı.....	137

EKLER LİSTESİ

Ek-1: İşverenin Suriyeli İşgücünü Çalıştırma Nedenlerini Araştırmaya Yönelik Anket Formu.....ek s.1

Ek-2: Yerel İşgücünün Suriyeli İşgücüne Bakışı ve Uyumunu Araştırmaya Yönelik Anket Formu.....ek s.5

Ek-3: Suriyeli İşgücünün Ekonomik Durumunu ve Çalışma Koşullarını Ölçmeye Yönelik Anket Formu.....ek s. 8

GİRİŞ

İnsanlar, tarih boyunca çeşitli sebeplerle göç etmişlerdir. Doğal afetler, savaşlar ve bunlara bağlı açlık, kıtlık ve yoksulluk göçün nedenleri arasındadır. Göç edenlerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları problemlerin başında ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Göçmenlerin istihdam meselesi ekonomik problemlerin başında geldiği için tezin konusunu da 2011 yılından beri Suriye'deki iç savaştan dolayı Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki göç politikaları çerçevesinde işgücü piyasasına etkilerinin, sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı illerden biri olan Şanlıurfa ili ölçeğinde/özelinde incelenmesi oluşturmaktadır

Çalışmanın amacı, Şanlıurfa özelinde Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların eğitimleri, nitelikleri, hangi koşullarda istihdam edildikleri ile işverenlerin onları niçin istihdam etme eğiliminde olduklarını araştırmaktır. İş piyasasında meydana gelen hareketlenmeler, işyerinde hem yerel hem de Suriyeli çalıştıran işveren ile bir işyerinde beraber çalışmak durumunda kalan yerel ve Suriyeli çalışanlar açısından değerlendirilirken bu hareketlenmelerin sermaye birikimi mantığı açısından önemini ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Bu tezin özgün değeri, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasına katılımlarını hem bir işyerinde beraber çalışan yerel ve Suriyeli işgücüne hem de hem yerel ve Suriyeli işgücünün her ikisini de beraber çalıştıran işverenlere, yani işgücü piyasasındaki her üç gruba birden yapılmış bir çalışmanın olmamasıdır. Bu çalışma ile Suriyeli sığınmacıların nitelikleri, verimlilikleri, çalışma koşulları (vb.) ile işveren açısından ne tür avantajlar ile dezavantajlara sahip oldukları ve Suriyeli çalışanların yerel çalışanlar üzerinde ne tür baskılar yarattığı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda yerel çalışan, Suriyeli çalışan ve işverene yönelik toplam 567 anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS paket programı ile istatistiksel olarak değerlendirilerek frekans ve çapraz tablolar ile grafikler haline getirilmiştir. Tabloların yorumlanması esnasında saha araştırması boyunca yapılan gözlem, mülakat ve notlardan faydalanılmıştır.

Dört bölümden oluşan tezin birinci bölümünde, göç olgusu incelenerek göç türlerine yer verilmektedir. Suriye göçünü, niteliğinden ve boyutundan dolayı düzensiz/kitlesele göç türü içerisinde incelememiz gerekmektedir. Bu bölümde ayrıca

göçün tarihsel gelişimi üç evreye ayrılıp incelendikten sonra göç kuramlarına da yer verilmektedir. Bu bağlamda göç kuramlarının Suriye göçünü açıklamada hangi noktalarda etkili veya etkisiz olduğu ortaya çıkarılmaktadır.

İkinci bölümde, Türkiye göç tarihine kısaca değindikten sonra Suriye göçü ile aynı nitelikte olan Bulgaristan ve Irak'tan gelen kitlesel göçlere yer verilerek Suriye kitlesel göçü ile aradaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmektedir. Suriye göçü açıklanırken göçün yönetimi, toplumda karşılama biçimi ve ekonomik etkilerine bakılmaktadır. Suriyeli göçmenlerin hukuki statüsünün ne olduğunu anlamak ve derinlemesine bir analiz yapabilmek için hükümetin çıkardığı bazı kanunlar ve yönetmelikler incelenmektedir. Ayrıca Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasına erişimlerini sağlayan yasal düzenlemelere de yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, işgücü piyasasında yer alan Suriyelilerin kapitalist üretim biçiminde hangi aşamalarda devreye girdiği konusu üzerinde durulmaktadır. Öncesinde kapitalist sistemin tarihsel gelişimi için gerekli ön koşullara değindikten sonra sistemin işleyişine yer verilmektedir. Kapitalist sistemin işleyiş mekanizması anlaşıldıktan sonra biçimsel dönüşüm aşamasında devreye giren Suriyelilerin gerçek dönüşüm aşamasında mutlak ve nispi artı değer üretimini nasıl artırdığı ve sonrasında da ürettiği metaları realizasyon sürecinde satın alarak sermaye birikimine nasıl katkıda bulunduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Son olarak, yani dördüncü bölümde, çalışmamızın olgusal alanını oluşturan anket verilerine yer verilmektedir. Yani, üçüncü bölümde teorik olarak açıklanan kapitalist üretim sürecinde elde edilen veriler ile anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Hem Suriyeli hem de yerel çalışanı aynı işyerinde çalıştıran işveren ile aynı işyerinde çalışan Suriyeli ve yerel çalışanlara yönelik yaptığımız anket çalışmasının sonuçları tablo ve grafiklerle yorumlandıktan sonra Suriyelilerin artı değer üretimine katkıları, işveren tarafından tercih edilme nedenleri, yerel çalışan ile aralarındaki iş ilişkisi, eğitimleri, nitelikleri, iş değiştirme sıklıkları, vb. birçok faktör incelenerek işgücü piyasasında ve yerel işgücü üzerinde yarattığı etkiler karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Sonuç olarak, Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa zelinde Türkiye işgücü piyasasında ve ekonomisinde, yani toplumsal ilişkilerde, ne tür etkiler yarattığı derinlemesine analiz edilip yorumlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ KURAMLARI

1.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ULUSLARARASI GÖÇ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgudur göç kavramı. Tarih boyunca dünyanın her yerinde, farklı dönemlerde farklı nedenlerden dolayı nüfus hareketlerine rastlanmaktadır. Başlangıçta iklim ve coğrafi koşulların etkisiyle yeni yaşam alanları aramak için yapılan göçler, sonrasında diğer yerleşik halkların topraklarından atılmaları veya köleleştirilmeleriyle sonuçlanmıştır (Naz, 2015, s. 28). Sınıflı toplumların oluşumuyla birlikte yeni bir ivme kazanan göç hareketleri, köleci imparatorluklar arasında güç savaşlarının yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte yerli halk köleleştirilmiş, öldürülmüş ya da göç etmeye zorlanmıştır. Kapitalist dönem öncesi feodal toplumlarda toprak elde etmek için yapılan savaşlar zorunlu ve kitlesel göçleri beraberinde getirmiştir (Ünlü, 2007, s. 26). Kapitalist sistemde üretim ve birikim sistemlerinin özelliklerine uygun olarak şekillenen uluslararası göç, göç alan ve veren ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasal yapının ihtiyaçları doğrultusunda bazı politikalar üretmiştir. Düzenlenen politikalar ile uluslararası göç hareketleri, bilinçli bir uygulamanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Gökbayrak, 2006, s. 92).

Göç, demografik, ekonomik ve sosyo-politik sebeplerden dolayı insan ve insan topluluklarının/gruplarının coğrafi olarak yer değiştirmesi ve bu yer değiştirme süreci tamamlandıktan sonra da etkileri devam eden bir süreçtir (Çakır, 2011, s. 210). Göç olgusu, geldiğimiz yüzyılda değişen biçim ve bölümleri ile üzerinde çokça düşünülen önemli toplumsal olgulardan biri haline gelmiştir. Uluslararası göç, birçok farklı nedenden dolayı yaşadıkları toprakları terk edip yeni yaşam alanlarına yerleşme olarak tanımlanır. XXI. Yüzyıla gelindiğinde farklı bir boyut kazanan uluslararası göç ve göçmen kavramları toplumsal yapılarıdaki değişimlerle beraber sadece mülteci, sığınmacı¹ ve kaçak işçi kavramlarıyla kalmayıp farklı bölümlere ayrılmıştır (Tuna ve Özbek, 2014, s. 38).

---

¹ Mülteci ve sığınmacı kavramları ikinci bölümde detaylandırılacaktır.

Göç sadece bir sınır geçme hareketliliği olarak algılanmamalıdır. Çünkü göç edenler farklı gruplardan oluşur ve göç edenlerin göç etme nedenleri farklılıklar gösterir. Bu nedenle uluslararası göçü incelerken bu farklılıkların nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve bu farklılıkları ortaya çıkaran nedenlerin bilinmesi gerekir (Kümbetoğlu, 2016, s. 49). Sadece kişisel veya özel nedenlere bağlı olmayan göç, yoksulluk, işsizlik, iş olanaklarının ve besin kaynaklarının yetersiz olması ve açlık gibi ekonomik nedenlerin yanında; ırk, etnik köken, dil, dinsel, cinsiyet ve cinsel yönelim farklılıklarının yarattığı baskılar ile etnik temizlik, soykırım ve iç savaşlardan kaynaklanan zulüm ile depremler ve salgın hastalıkların ortaya çıkardığı sosyal ve siyasi nedenlere de bağlı olabilmektedir (Benhabib, 2006, s. 147; Sert, 2016, s. 44).

Küreselleşmenin büyük bir hızla genişlediği günümüzde, uluslararası göç hareketlerinde de hızlı bir artış gözlenmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle ortaya çıkan göç hareketleri, genelde az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğrudur. Küreselleşmenin birçok alanda hissedildiği 20. yüzyıl sonlarında gelişmiş ülkelere de farklı coğrafyalara göç hareketlerinin yaşandığı görülmektedir² (Aksoy, 2012, s. 296). Dünya geneline bakıldığında göçmenlerin genel olarak gelişmiş ülkelerde ve belli bölgelerde yoğunlaştıkları görülmektedir. 1990 yılında Kuzey Amerika’da yaşayan uluslararası göçmenlerin oranı %17.8 iken 2010 yılında bu oran %23.3’e çıkmıştır. Aynı durum Avrupa’da da görülmektedir. 1990 yılında Avrupa’daki uluslararası göçmen sayısı 49 milyon iken 2010 yılında bu sayı 70 milyona çıkmıştır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 38-39). 1990’lı ve 2000’li yıllarda Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yapılan iltica³ başvurularındaki artış, küresel adaletsizliğin giderek daha da derinleştiğini göstermektedir. AB ülkelerine 1983

² Gelişmiş ülkelerin yaşam koşullarının, yani hayat standartlarının, eğitim ve sağlık hizmetlerinin, iş imkanlarının daha iyi olması az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere göç etme kararı almalarında oldukça etkilidir. Ancak bazı durumlarda gelişmiş ülkelere de az gelişmiş ülkelere de göç edilmektedir. Bu göç daha çok gelişmiş ülkelerdeki yüksek nitelikteki işgücü ve askeri personel aracılığıyla az gelişmiş ülkelere eğitim verme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür eğitimleri verecek olan personeller genelde devlet eliyle çağrılmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde bulunan bazı sermayeler az gelişmiş ülkelerin ucuz hammadde ve emek gücünden faydalanmak için yatırımlarını buralara kaydırmaktadır. Buralarda kurulan büyük tesislerde üst düzey yönetici ve personeller de genelde gelişmiş ülkelerdeki merkezlerden gönderilmektedir.

³ İltica kavramı, bir kişinin bir devlete uluslararası koruma talebi ile başvurması ve mülteci statüsü talebinin inceleme aşamasında olup olumlu ya da olumsuz herhangi bir kararın verilmemiş olması olarak tanımlanır. İltica başvurusunda bulunan kişilerin mülteci olup olmadıklarını tespit etme yükümlülüğü iltica başvurusunda bulunan devlete aittir (Güler, 2016, s. 46).

yılında 70 bin kişi iltica başvurusunda bulunurken bu rakam 2007 yılında 222 bini geçmiştir. Fakat AB ülkelerinin sınırlarını ilticacılara karşı korumaya başlamasıyla son yıllarda bu rakamlarda bir azalma olduğu görülmektedir. Buna karşın 1960'lı yıllardan beri dünyadaki uluslararası göçmen sayısı dünya nüfusuna oranla (% 2,5) sabit kalmıştır (Kaya, 2014, s.18-19).

Göç hareketinin sonucunda göç edenlerin yasal statüleri⁴, hakları, ve sorumlulukları da değişmektedir. Yeni bir coğrafyada yeni yaşam koşulları ile karşılaşan göçmenler, barınma, geçim, gibi sorunların yanı sıra yeni sosyal çevre oluşturma ve iletişim kurma gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır. Yeni toplum ve kültürlerle karşılaşma ve alışma süreçleriyle birlikte eski sosyal ve destek ağlarını kaybetme göç edenlerde gelecekle ilgili endişe ve kaygıları arttırmaktadır (Kümbetoğlu, 2016, s. 61-62). Benzer şekilde göç hareketleri ile karşılaşan ülkelerde de göç veren ülkeler ile dış politikadan kaynaklı bazı kaygılar yaşanmaktadır. Gelen grupların sayısı, etnik ve dini yapısı, başka aidiyetlere sahip olmaları toplum üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Gelen grupların geldikleri ülke ve diğer ülkeler tarafından denge bozucu unsur olarak görülmeleri ve işgücü piyasası içinde yer alanların dışında kalan grupların ekonomiye yük olma ihtimalleri gibi durumlar karşısında devletler her zaman çıkarlarını ön planda tutmaktadırlar (Çatır, 2016, s. 218).

Kitlesel göçler ile birlikte artan farklılıklar, siyasal kurumların ve ulusal kimliklerin üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Dünyaya hakim olan siyasi örgütlenme biçimi olan ulus devletler meşrutiyetini vatandaşlarının temsiliyetinden alırlar. Devlet, belirli sınırları olan bir coğrafyada yaşayan insanların siyasi, ekonomik ve toplum ile olan ilişkilerini düzenler (Castles ve Miller, 2008, s. 55-56). Devletlerin uyguladıkları uluslararası göç politikaları, ulus devlet kavramının yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ulus devletlere bölünmüş dünyada devletler uyguladıkları göç politikalarını değişen çıkarlarına uygun biçimde dönüştürmektedirler (Tuna ve Özbek, 2014, s. 46). Neoklasik model, piyasanın normal işleyişinde meydana gelen sapmaların nedeni olarak devleti görür ve devletin “göç piyasasını düzensizleştirmesi” için vizeleri çok yüksek fiyata satması

---

⁴ Göç edenlerin yasal statüleri hakkında geniş bilgi ikinci bölümde verilecektir.

gerektiğini savunur (Castles ve Miller, 2008, s. 34). Bu teoriye göre, devletlerin göçü kontrol altında tutabilmesi işgücü piyasasındaki arz ve talep ile mümkündür. Fakat uluslararası göçlerde etkili olan ve devletlerin kontrolü dışında gelişen birçok faktör vardır ve bu faktörler göz ardı edilerek doğru sonuçlara varmak mümkün değildir (Sert, 2016, s. 33). Tarihsel ve çağdaş göç çalışmaları ise göç hareketlerinin her aşamasında devletin etkin rol aldığını belirtir. Çağdaş göç hareketlerinin önemli belirleyicilerinden biri mülteci diğeri ise sığınmacıların konu edildiği politikalar (Castles ve Miller, 2008, s. 34). Küreselleşme ekseninde yapılan çalışmaların genelinde devletin göç hareketleri üzerindeki etkisinin azaldığı görülse de aslında yapılan incelemeler bunun aksini göstermektedir. Göç veren ve alan ülkelerde güvenliğin sağlanması için yapılan sınır kontrolleri, göçmenlerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve toplumsal yapıya entegre edilmeleri süreçlerinde devletin etkin bir şekilde rol aldığını göstermektedir (Çatır, 2016, s. 217).

Günümüzdeki pek çok olgu ve durum gibi göç sürecini de etkileyen küreselleşme, göç nedenleri ile göç kararının alınması, göç edilecek yerin seçimi ile hayat şartlarının belirlenmesi, gibi birçok faktör üzerinde etkili olmuştur. Politik, sosyal ve ekonomik yapılar üzerinde oluşturduğu hızlı değişimler, göç ve göçmenlerin daha fazla ve sert bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Bu durum zaten karmaşık ve çok boyutlu olan göç olgusuna, ulus ötesi nüfus hareketleri ve bunun beraberinde getirdiği çok kültürlülük gibi bir çok faktörün de dahil edilmesini zorunlu kılmıştır. Hem küreselleşmenin hem de göçün ulus ötesi yaşanması, olgunun bir tarafında dururken, diğeri tarafta da ulus devletlerin var olan sınırları ile hukuki yapıları yer almaktadır. Bu nedenle yaşanan bu demografik hareketlerin yalnızca ekonomik açıdan değil, politik, kültürel ve bölgesel açılardan da değerlendirilmesi gerekmektedir (Çağlayan, 2006, s. 89). 1989'da Berlin duvarın yıkılması ile birlikte dünyada liberal ekonomik düzenin benimsenmeye başlanması, küreselleşme sürecinin sadece ekonomik sistemde değil aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da yaşanmasına neden oldu. Birbirini tamamlayıcı nitelikteki bu dönüşümler birbiriyle zıt gibi görünen küreselleşme ve yerelleşme anlayışını da beraberinde getirdi. Küreselleşme ve yerelleşme (adem-i merkeziyetçi) süreci, glokalleşme kavramını ortaya çıkardı. Glokalleşme, uluslararası ilişkilerde küresel gerçeklerden hareketle küresel düşünmeyi, dışa açılmayı, ülke içinde ve merkezi

yönetim kanalıyla yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi ifade eden bir kavramdır (Tiftikçigil, 2010, s. 56). Küreselleşme ve artan uluslararası ticaret olgusu, üretim tarzlarını ve ticaret faaliyetlerini şekillendiren önemli bir güç haline gelmektedir. Bu süreçle ortaya çıkan daha rekabetçi ortam, ekonomik birimlerin küresel pazardaki payını koruma ve artırma yönündeki eğilimlerini de arttırmaktadır (Kara, 2008, s. 5). Bu süreçte göç olgusu daha da önemli bir konuma gelmektedir. Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ile sadece insanların değil kurumların, mal ve hizmetler ile sermayelerin de ülkeler arası dolaşımı olanaklı hale gelmektedir. Genelde az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru olan göç hareketleri, gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetlerini dünyanın farklı bölgelerine kaydırması ile birlikte ters yönde bir değişim göstermeye başlamıştır (Aksoy, 2012, s. 293-294).

Soğuk savaş sonrasında uluslararası göç dünya genelinde karmaşık bir süreç olarak hızlı bir artış gösterdi. Küreselleşme süreci ile birlikte ticarete, yatırımlarda, etnik ürünlerde, insanlarda ve fikirlerde olmak üzere birçok farklı unsurun sınırlar arası dolaşımı gerçekleştirildi. Bu durum da ulus-aşırı bağların yaygınlaşmasında kilit bir rol oynadı (Castles ve Miller, 2008, s. 3). Sadece işgücü göçlerinden kaynaklanmayan uluslararası göçler, insani krizler, silahlı çatışmalar, doğal afetler gibi durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Yani mülteciler, sığınmacılar ve siyasi nedenlerle sürgün edilenler de uluslararası göçün birer parçasıdır (Sert, 2016, s. 37).

Uluslararası göçler sömürgecilik ve kapitalizmin biçim değiştirmiş hali olan modernitenin yahut geç XX. yüzyılın ortaya çıkardığı bir olgu değil; erken çağlardan beri, insanlık tarihinden bu yana, sürekli var olan bir olgudur. 1945'ten sonra özellikle de 1980'lerden bu yana önem ve hacmi artmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 7). İkinci Dünya Savaşı bitiminden bu yana uluslararası göçler artış göstermekle beraber nitelikte değiştirdi. 1945-1970 yılları arasında gelişmiş ülkelerde yatırım ve üretimde genişleme ve yoğunlaşma yoluna gidilerek hızla genişleyen endüstriyel bölgeler oluşturuldu ve ihtiyaç duyulan emek, göçmen işçilerden karşılandı. 1973 petrol krizi ile başlayan durgunluk dönemi sermaye yatırımlarıyla birlikte dünya ticaret kalıplarını tamamen değiştirerek dünya ekonomisini yeniden şekillendirdi (Castles ve Miller, 2008, s. 95).

Küreselleşme olgusunun bu kadar yoğun bir biçimde yaşanmadığı dönemlere kıyasla göçmen kavramı günümüzde çok farklı nitelikler kazanmıştır. Örneğin Almanya'ya gidip kuşaklarca oradaki diaspora⁵ içinde yaşayıp kendine yurt edinen bu insanların vatan hasreti çekmediği gözlemlenmiştir. Bu durum bize eskiden birer edilgen varlık olarak kentsel ve kamusal alanların dışında bırakılan göçmenlerin artık bu alanları değiştirip şekillendirebilen aktif özneler haline geldiğini göstermektedir. Bu nedenle “transmigrant” yani “göçmen-aşırı” anlamına gelen bu yeni kavram üretilmiştir. Göçmen-aşırı kavramı, göçmenleri, gündelik yaşamları çok yönlü ulus-ötesi bağlantılara dayanan ve kamusal ilişkileri birçok ulus devlet ile olan ilişkileri üzerinden tanımlar (Kaya, 2014, s. 24). 1990'lardan itibaren hızlı bir gelişim gösteren ulus-ötesi göç olgusu uluslararası göç yazınında önemli bir yer tutmaya başlamaktadır. Ulus-ötesi göç çalışmaları göçmenlerin geldikleri ülkeyi geride bıraktıkları, o ülke ile bağlantılarını kestikleri ve yeni ülkeye tamamen entegre oldukları/olacakları varsayımının yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Göçmen ağları/örgütleri ulus-ötesi göçmenlerin gittikleri ülkelerde yaşamlarını sürdürüp çalışırken geldikleri ülkelere de yatırım yaptıkları, oy kullandıkları vb durumlarla bağlılıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir (Öner N. 2016, s. 21). Göçmenlerin anavatanlarını tamamen geride bırakmaları günümüzün gelişen teknoloji ve ulaşım olanakları sayesinde pek de mümkün görülmemektedir. Göçmenler hem anavatanında hem de gittikleri ülkede aynı anda hem reel hem de sembolik düzlemlerde varlıklarını devam ettirebilmektedir (Kaya, 2014, s. 21-22).

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi, göçün toplumsal yapısında bazı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerden biri ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik gelişmişlik düzeyinden kaynaklanan iç göçler, diğeri de kapitalist gelişmenin temelini oluşturan sömürgeciliğin uluslararasılaşması ile gelişen dış göçlerdir. Aslında farklı tarihsel koşullara sahip olan bu göçler, kapitalist gelişimin ihtiyaç duyduğu ucuz emek gücünü sağlama noktasında aynılaşmaktadır (Peköz, 2012, s. 439). Farklı nedenlere bağlı olarak çeşitli şekillerde karşımıza çıkan göç, geçmişten günümüze dek bütün toplumları ilgilendiren bir olgu olmuştur. Temelde iç ve dış göç olmak üzere iki gruba ayrılan göç, özelde de birçok başlık

---

⁵ Diaspora, göçmen etnik toplulukların göç ettikleri ülkelerde yaşamalarına rağmen anavatanları ile güçlü ilişkiler içinde bulunmalarını ifade etmektedir (Aktaş, 2014, s. 44).

altında sınıflandırılmıştır; ilkel, zorunlu, düzensiz, serbest, kitlesel, yönetilmiş göç gibi başlıklar bunlardan bir kaçıdır (Çakır, 2011, s. 210). Çalışmamızda Suriye'deki çatışmalardan dolayı Türkiye'ye gelmek zorunda kalan Suriyelilerin işgücü piyasasına etkilerini incelediğimizden dolayı göç türleri üzerinde uzunca açıklamalar yapmak yerine sadece Suriye göçünün ne tür bir nitelik taşıdığına dair bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, Suriye göçünün zorunlu, kitlesel/düzensiz bir karaktere sahip olmasından dolayı bu göç türlerini açıklamakla yetineceğiz.

Dünya genelinde yaşanan savaşlar ve fetihler ulusların yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Birçok devlet ve imparatorluk yıkılırken yeni devlet ve imparatorlukların oluşumu zorunlu ve gönüllü göçleri beraberinde getirmiştir. Fethedilen yerlerde yaşayan insanların köleleştirilerek başka yerlere gönderilmesi erken dönemde görülen emek göçünün en genel şeklidir (Castles ve Miller, 2008, s. 69). Marx, kapitalist üretim ilişkilerin gelişmediği eski dönemlerdeki göç olgusu ile kapitalist üretim ilişkilerin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan göç olgusunun temelde farklılıklar gösterdiğini belirtir. Özel mülkiyetin ortaya çıkması ile doğrudan üreticilerin topraklarından koparılmaları süreçlerinin, yani kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesinin, göç olgusunu ortaya çıkardığını savunur. Marx'a göre, eskiden gelişen nüfus geri üretim güçleri üzerinde bir baskı oluştururken, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan göçün tersine, üretici güçlerdeki artış, nüfusu göçe doğru sürüklemektedir (Peköz, 2012, s. 41). XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden göçler çoğunlukla yeni sınır oluşumları, türdeş ulus yaratma çabaları, zorunlu nüfus değişimleri, savaşlar ve etnik soykırımlar sonucunda meydana gelmiştir. Bu dönemde yaşanan 1929 ekonomik buhran ve savaş ekonomileri, emek göçleri ile beraber toprağı, üretim araçlarını ve sermayeyi millileştirmede etkili olmuştur. Ayrıca savaş ekonomilerinin etnik ve dini azınlıkların yoksullaştırılmasında kullanılması emek göçlerinin zorunlu göçlere içkin hale gelmesine neden olmuştur (Özgür, 2016, s. 199).

Zorunlu göçler genellikle kişinin iradesi dışında, başka güçlerin baskısı sonucu ortaya çıkmaktadır. Terör, kan davaları, dini ve siyasi baskılar ile doğal afetler gibi nedenlerden dolayı insanlar daha güvenli bir yer bulmak için farklı yerlere göç etmek zorunda kalmaktadır (Çelik, 2012, s. 9). Tarihte görülen büyük göç hareketlerinin çoğu zor yoluyla, zorunlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Babillerin İbranileri zorla yerlerinden edip sürgüne göndermeleri zorunlu göçün en iyi örneklerinden biridir. Benzer şekilde 15 milyona yakın Afrikalının XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Brezilya, Karayip ve Kuzey Amerika'ya köle olarak götürülmesi, 1947'de Hindistan'dan yaklaşık olarak 7 milyon Müslümanın Pakistan'a götürülmesi tarihte görülen zorunlu göç hareketlerinin en önemli örneklerindedir (Apak, 2014, s.13-14).

Gönüllü ve zorunlu göç ayırımındaki en önemli faktör, yapılan göçün göç eden kişinin kendi iradesi dahilinde olup olmadığıdır. Ekonomik nedenlere bağlı olarak yapılan göçler gönüllü göçlerdir. Kişinin daha iyi yaşam standartlarına kavuşması, iyi bir eğitim alması gibi nedenler gönüllü göç etme kararının alınmasında etkilidir (Apak, 2014, s. 14; Sert, 2016, s. 30). Gönüllü göç kararının alınmasından sonra yapılacak göçün yasadışı veya yasal yollarla yapılması düzenli ve düzensiz göç kavramının kapsamı içerisine girer. Eğer göç edenler, göç ettikleri ülkede kalabilmek için gerekli ikamet ve çalışma izinlerine sahipse düzenli göç; değilse de düzensiz göçten bahsedilir (İçduygu ve Aksel, 2012, s. 20). Suriye göçünün karakterine baktığımızda Suriyelilerin ekonomik nedenlerle, yani daha iyi bir yaşam standartlarına kavuşmak için, değil; sadece can güvenliğini sağlamak için Türkiye'ye gelmek zorunda kaldıkları ve bu gelişler sırasında hiçbir yasal izine sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca bu gelişler büyük boyutlarda (kitlese) olduğundan Suriye göçünün zorunlu ve kitlese/düzensiz göç türü içinde incelenmesi gerekmektedir.

Düzenli göçlerde kişiler yaşadıkları toplumda güdülerinin/isteklerinin en üst seviyede gerçekleşmesini ister. Bu açıdan bakıldığında göç, kişilere birçok fırsat sağlayarak kişilerin mesleki ve sosyal açıdan hareketli olmasını sağlar (Tekeli, 2016, s.18). Ülke sınırları içinde kalmalarına hukuken izin verilmeyen göçmenleri açıklayan düzensiz göç kavramının (İçduygu ve Aksel, 2012, s. 20) farklı türleri vardır. Yasal bir şekilde geldikleri ülkelerde izin sürelerinin bitmesine rağmen kalmaya devam eden, yasal izin almadan ülkeye gelen ve çalışan, çalışma izinleri bittiği halde yenilenmeyen göçmenler ve çocukları, yasal kalma süreleri biten ve sığınma başvuruları reddedilen kişiler/ gruplar bu türe birer örnektir (Topçuoğlu, 2016, s. 501). 1980'lerin sonlarından itibaren artış gösteren düzensiz göçlerin sınırlandırılması ve denetim altında tutulması günümüzde büyük önem kazanmıştır.

(Öner N. 2016, s. 16). Devletlerin düzensiz göç ile mücadelesi hem teoride hem de pratikte büyük önem arz etmektedir. Uluslararası göçü kontrol etmek ve yönetmek oldukça güçtür ve bu konuda yapılan çalışmalar oldukça az ve dağınıktır. Bu durum düzensiz göçün ölçülmeye ve araştırılmaya elverişsiz olmasından kaynaklanmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 133). Göç olgusu ile ilgili genel çerçeve ve kavramlardan bahsettikten sonra şimdi de tarihte yaşanan göç olaylarını tarihsel bir sınıflandırmaya giderek açıklamaya çalışalım.

1.1.1. XVI. Yüzyıldan İtibaren Tarihsel Arka Plan

XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında, merkantilist dönem boyunca göç akınlarına egemen olan Avrupa, ekonomik büyümesini ve gelişimini bu sömürgeleşme süreciyle sağlamıştır. Kapitalist süreçle birlikte değişen toplumsal ilişkiler, nüfus hareketlerinin nedenlerini de ekonomik ve siyasi nedenler olarak farklılaştırmıştır. Bu süreçte göç hareketleri iki farklı şekilde ortaya çıkmıştır. İlk olarak köleleştirilen yerli halk, zorla yerlerinden edilmiştir. Sonrasında Amerika, Avusturalya, Asya, Güney Afrika gibi yeni yerlerin keşfi ve bu yerlere insanların yerleştirilmesi ile nüfus hareketliliği devam etmiştir (Naz, 2015, s. 28-29). Kapitalist meta üretimin yoğunlaşması için gerekli olan ve köle ticareti ile sağlanan köle emeği, birbirinden farklı toplumların iç içe geçmesine ve toplumsal değişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. 1950'lerde şeker ve tütün tarlalarında çalıştırılmak üzere Batı Hindista'a götürülen Afrikalı köleler tarihteki ilk göçmen işçiler olarak kabul edilmektedir (Peköz, 2012, s. 38). Batı Avrupa ülkeleri ile sömürgeleştirdikleri ülkeler arasındaki ilişkiler kapitalizmin gelişimi için gerekli olan şartları ortaya çıkarmıştır. Batı Avrupa'nın ticari merkezlerinden önce kuzey İtalya'daki kentler sonrasında da Alman liman kentleri İspanya, Portekiz ve XVII. yüzyıldan itibaren de Hollanda ve İngiltere limanları, dünyanın geri kalanıyla yaptığı ticarete Güney ve Kuzey Amerika, Asya ve Afrika'dan topladığı altın, baharat, tarım ve zanaat ürünlerini dağıtmışlardır. O dönemde merkezi oluşturan Batı Avrupa kentleri bu ürünleri öncelikle yağmalama yoluyla sonrasında ise ticaret ve sömürgeelerde üretimi örgütleyerek elde etmişlerdir. Üretimin yeniden örgütlenmesi için gerekli olan insan emeği Portekizli gemiciler tarafından Afrika'dan Karayipler'e götürülen köle

emeğiyle sağlanmıştır. Bu süreçte yapılan hesaplamalara göre Afrika'dan yaklaşık olarak 15 milyon kişinin Kuzey ve Güney Amerika'ya götürüldüğü belirlenmiştir (Toksöz, 2006, s. 11-12). Buralara götürülenler arasında yer alan kadın köleler genellikle tarla, maden, çiftlik ve evlerde zorla çalıştırılmakla beraber cinsel sömürüye de maruz kalmışlardır (Castles ve Miller, 2008, s. 73). XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl boyunca hakim olan kölelik XIX. yüzyılda Pre-kapitalist toplumlar da sömürgeci sistemle bütünleşerek küresel bir yapıya dönüşmüştür. Küresel imparatorlukların meydana geldiği bu yeni yapıda ticari sermaye tarafından dünyanın bir ucundan getirilen kölelerin satıldığı küresel bir pazar oluşturulmuştur (Naz, 2015, s. 30). Şehirlerde ve çiftliklerde her türlü işlerde çalıştırılan köleler, alınıp satılabilen birer meta⁶ haline getirilmişlerdir. Yeni Dünya'daki çiftlik ve madenlerde XIX. yüzyıl. ortalarına kadar meta üretimini gerçekleştiren köleler modern emek göçünün de temelini oluşturmuştur (Bilir, 2014, s. 8).

Merkez ülkelerde kapitalizmin gelişimi için önemli bir role sahip olan birikim, köle ticareti ile sağlanmıştır. Bu ülkelerde köle ticareti ile eş zamanlı olarak kendi içlerinde de yoğun göç hareketleri yaşanmıştır. İngiltere'de küçük çiftçilerden toprakları otlak yapılmak suretiyle zorla ellerinden alınmış ve çiftçiler mülksüzleştirilmiştir. Böylece topraksız çiftçiler kentlere göç ederek atölye ve manifaktürlerde işçileşmişlerdir. İş bulamayan geniş kitleler de Batı Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) ve diğer sömürge bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Diğer Avrupa ülkeleri de zamanla bu sürece katılmıştır (Toksöz, 2006, s. 13). Avrupa'da kırsal nüfusun göç etmesinin desteklenmesinin bir anlaşma dahilinde olduğunu düşünen Hobsbawn'a göre, ekonominin gelişmekte olan sanayi sektörü için büyük kır nüfusunun kısmen de olsa hareket edebilen ücretli işçilere dönüştürülmesi ve böylece kas gücüne ihtiyaç duyulan şehirlere göç etmeleri planlanmıştır. Niteliksiz işgücü olarak şehir ekonomilerine çekilen bu işçiler aslında

---

⁶Meta, insan ihtiyaçlarını gideren bizim dışımızda bir nesne bir şeydir. Bir mal veya hizmetin meta olabilmesi için insan emeğinin ürünü olması ve pazarda değerlendirilmiş olması gerekmektedir. Kısacası, metalar kullanım değeri için değil, değişim değeri için üretilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Marx (2013). Soyut veya somut olmasından bağımsız olarak değişime konu olabilen her türlü insan emeği olan metaların bir şeylere kullanım değeri kazandıran yararlı olma özelliklerinin yanında bir değer taşıyıcısı olma özellikleri de vardır. Metanın kullanım değerine sahip olması sermaye birikimini gerçekleştirmesini sağlamaz, sermaye birikimini sağlayan onun değişim değerine sahip olmasıdır. Geniş bilgi için bkz. Yılmaz, (2006)

sadece işverenini seçme özgürlüğüne sahiplerdir (Naz, 2015, s. 31). Ancak sermayenin özgür işçi üzerinde mülkiyet hakkı vardır ve sermaye geçmişte ihtiyaç duyduğunda bu hakkını yasa zoruyla birçok kez kullanmıştır. İngiltere'nin 1815 yılına kadar makine işçilerinin göç etmelerini yasaklayarak ağır cezalar vermesi bu yasaklardan sadece bir tanesidir (Marx, 2013a, s. 554).

Avrupa'dan Amerika ve diğer sömürgelere olan göçler her ne kadar gönüllülük ilkesine bağlı olsa da aslında ekonomik ve sosyal şartların zorlamasıyla meydana gelmiştir. Sömürgeler bir yandan Avrupa sanayisinin durmadan büyümesini sağlarken diğer yandan da Avrupa'da daha önce hiç görülmemiş ekonomik ve sosyal bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Günümüzde görülen iktisadi kökenli göçlerin temelini de sanayileşme temelli bu göç hareketleri oluşturmaktadır (Yücel, 2010, s. 25-26).

Merkez ülkelerde XVIII. yüzyılın ortaları ile XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam eden sanayileşme sürecinde merkez ve çevre ülkeler arasındaki ticaretin niteliği değişmiştir. Merkez, çevre ülkelerden tarımsal ürün ve hammadde alırken çevreye de sanayi ürünü ihraç etmiştir. Bu süreç günümüze kadar devam eden işbölümünün de temellerini oluşturmaktadır. Merkez ülke mallarının çevre ülke pazarlarını ele geçirmesi sonucu birçok esnaf, zanaatkar ve topraklarını kaybeden köylü işsiz kalarak hem merkez ülkelere hem de onların sömürgelerine doğru göç hareketlerine yönelmiştir (Toksöz, 2006, s. 14).

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren ulaşım imkanlarındaki gelişmeler doğrultusunda transatlantik göçünde de hızlı bir artış görülmüştür. Endüstri devrimi öncesine Avrupa'da yaşanan hızlı nüfus hareketliliğine karşılık ekonomi ve teknolojiye yaşanan ilerleme, göçün ölçeği ile çeşitliliğini arttırmıştır. Atlantik'in iki yakasında inşa edilen demiryolları ve deniz ulaşım araçlarındaki gelişmeler göç süreçlerini hızlandırmıştır. Birinci dünya savaşının patlak vermesiyle durma noktasına gelen göç hareketleri kırk yıl boyunca devam ederek sınırlı göç dönemini başlatmıştır. Bu dönemde, göç alan ve veren ülkeler göçmenlere yönelik sınırlarını yükseltmişlerdir. Ayrıca Kuzey Amerika ve Avrupa'da "yabancılara" yönelik düşmanlık beslenmeye başlanmıştır (Naz, 2015, s. 32-34). Bu süreçte ABD özellikle Asya'dan gelen göçleri durdurmak için 1917 ve 1920 tarihli göç yasalarını çıkararak

ülkeye gelebilecek tüm göç akımlarını sınırlandırmıştır. Aynı şekilde Avustralya ve Kanada da Asya'dan gelen göçleri sınırlandırmak için vergi ve kota uygulamasına geçmiştir. Bu uygulamalar Avrupa'dan gelen göçleri destekler niteliktedir. Bu dönemde uygulanan göç politikaları, ekonomik, sosyal ve siyasal yapıya uygun bir şekilde ırkçılık temeline dayandırılarak belirlenmiştir (Gökbayrak, 2006, s. 95). Avrupa'ya yönelen ana transatlantik göç akımları ilk kez I. Dünya Savaşı ile daha sonra da 1929'daki büyük buhranla kesilerek 1930'larda en düşük seviyeye gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nda yeniden hızlanan uluslararası göç hareketleri, Almanya'nın savaştan dolayı milyonlarca insanı fabrikalarda köle olarak çalıştırmasına neden olmuştur. Bu dönem Sovyet ve Asya ülkelerinden milyonlarca insanın zorla yer değiştirmelerine sahne olmuştur (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 37).

1.1.2. İki Dünya Savaşı Arası Dönem

Birinci dünya savaşı ile birlikte sözleşmeli işçilerin çoğu orduya katılmak üzere ülkelerine geri döndüler. Ancak yeni emek kaynağına olan ihtiyacı arttıran bu durum, ülkelerine dönmeyi planlayan bazı işçilerin buldukları ülkelerde zorla tutulmalarına neden olmuştur. Bu esnada yeniden ortaya çıkan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı göçmen işçileri daha da zor bir durumda bırakmıştır. İkinci dünya savaşına kadar devam eden bu süreçte hem yerli halkın saldırıları hem de yönetimlerin engelleyici tutumları nedeniyle uluslararası emek göçü hareketlerinde bir durgunluk dönemi yaşanmıştır (Bilir, 2014, s. 9). İki dünya savaşı arası dönemde 1920'de yaşanan Büyük Bunalım esnasında ülkeler ulusalcı ve içe dönük sanayi stratejileri uygulamışlardır. Bu süreçte, mal, ticaret ve yatırımlarda bir daralma yaşanırken, bu gelişmelere paralel olarak işgücü göçünde de bir daralma meydana gelmiştir (Gökbayrak, 2006, s. 95). 1918 ve 1945 yılları arasında ekonomik durgunluk ve krizler ile birlikte birçok ülkede göçmenlere karşı düşmanlığın artması uluslararası göç hareketlerinin azalmasına neden olmuştur. Fakat 1920'lerde ülkeler arasında yapılan nüfus mübadeleleri sebebiyle bir hareketlenme gözlemlenmiştir (Ünlü, 2007, s. 32).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarının yıkılması sonucu ortaya çıkan yeni devletlerde milliyetçilik akımı etkili olmuştur.

Kendilerine yeni yurtlar bulma arayışına giren Yahudiler, Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar, Macarlar, Polonyalılar ve Türkler büyük çapta nüfus mübadeleleri gerçekleştirmişlerdir. Rus Devrimi sonrası ortaya çıkan iç savaştan ve Hitler'in ırkçı politikalarından kaçanlar da bu hareketliliğe dahil olmuşlardır (Yücel, 2010, s. 28).

Hobsbawm'ın "felaket çağı" olarak adlandırdığı iki dünya savaşı arası dönem sadece ekonomik durgunluk ve nüfus kaynaşmalarının yaşandığı, küreselleşme ve Avrupa nüfusunun deniz aşırı genişlemesinin bir önceki yıla göre ters teptiği bir dönem olmamıştır. Bu dönem aynı zamanda Avrupa'da Kuzey Amerika ve Avustralya'da liberal demokratik kurumlar ile kapitalizmin tek evrensel bir dünya kurma çabalarının da ters teptiği; faşizmin, otoriter hareketlerin ve rejimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur (Ünlü, 2007, s. 34).

1.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Genel itibariyle kitlesel işgücü göçlerinin sanayi devrimiyle birlikte, ekonomik ve sosyal hayattaki değişimlere paralel olarak meydana geldiği kabul edilmektedir. Günümüze kadar gelen bu süreçte göç hareketlerinde dönemlere göre dalgalanmalar yaşanmaktadır. Bu dalgalanmalar kapitalist sistemdeki üretim ve birikim rejimlerinin devamlılığını sağlayan politikalar ile desteklenmektedir (Gökbayrak, 2006, s. 93).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük yıkıma uğrayan Avrupa ülkeleri, yeni mücadele alanları bularak, hem kendilerini hem de bütün dünyayı yeni göç hareketleri içine çekmişlerdir. Daha önceleri sömürgecilik temelinde şekillenen göç hareketleri, yerini Avrupa'ya yapılan Marshall planında bulan ve iktisadi temellere dayandırılan göçlere bırakmıştır (Yücel, 2010, s. 30). Marshall yardımları ile tüm Avrupa'nın bir bütün olarak iyileştirilmesi planlanmıştır. Bu plan dahilinde, Avrupa ülkeleri arasında ekonomik bir işbirliği kurularak ekonomik entegrasyon ile üretim ve verimliliğin artırılması planlanmıştır. Gerekli diğer ekonomik ve politik iyileşmelerin planla beraber gelişeceği tasarlanırken kısa süre içinde plandan beklenen etkiler de görülmeye başlanmıştır (Bilir, 2014, s. 10). 1950 ila 1960 yılları arasında dünya ekonomisinde hızlı bir büyüme gözlemlenmiştir. Bu büyüme ülkelerin işgücü ihtiyaçlarını arttırırken, merkez gelişmiş ülkelerin doğurganlık

oranlarındaki düşüş ile yaşlı nüfusun çoğunluğu, 1930'larda ülkelere girişleri yasaklanan göçmenlerin hükümetler tarafından davet edilmelerine neden olmuştur (Ünlü, 2007, s. 35).

1945 sonrası Avrupa göç tarihinde bazı farklılıklar vardır. Nazi Almanyası'nın yarattığı etkiler bunlardan biridir. İkinci Dünya savaşı esnasında milyonlarca insan yerlerinden edilmiş, Almanya, Polonya ve Çekoslovakya arasında sınırlar yeniden belirlenmiş ve zorunlu yer değişimlerine neden olmuştur. Bir diğer etki de emek göçü hacminde yaşanan artışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılanmaya giden Avrupa'nın ekonomik büyümesi işgücüne talebi artırmıştır. Sözleşmeli işçi alımı ile bu talebi karşılayan Batı Avrupa devletleri 1973 yılında ekonomik krizin patlak vermesiyle bu uygulamaya son vermiştir (Şirin, 2016, s. 539-540). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasında emek göçünü kolaylaştıran çokuluslu ve ikili anlaşmalar yapılmıştır. 1968'de Avrupa Topluluğu (AT) anlaşması yürürlüğe girmiştir. İşçilerin serbest dolaşımını sağlayan bu anlaşma, 1993 yılında yapılan düzenlemeler ile "Avrupa emek piyasası"nın temellerini atmıştır (Castles ve Miller, 2008, s. 101).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'lere kadar ABD, Kanada ve Avustralya, nitelikli iş gücü göçünde göç alıcısı ülkelerin başında yer almıştır. Bu ülkeler, dönemin kalkınma stratejilerine uygun olarak göç politikalarında bazı düzenlemelere gitmiştir. 1920'lerde ırkçılık temelindeki sınırlayıcı düzenlemelerin savaş sonrasındaki liberal ve insan hakları söylemlerine uymaması nedeniyle göçmen girişlerinde nitelik düzeyini dikkate alan yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda ABD'de 1965 tarihli Göç Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile daha önceden çıkarılan ve ırkçılığa dayalı tüm kotalar kaldırılmıştır. Bu düzenlemeler ile Güney ve Güney Doğu Asya ülkeleri gibi kalkınma süreçlerinin başında olan ülkelere gelen göçmen sayısı artarken, Avrupa'dan gelenlerde de bir azalma meydana gelmiştir. (Gökbayrak, 2006, s. 96-97). 1973 Petrol krizi ile ortaya çıkan durgunluk döneminde, petrol fiyatlarındaki ani artışlar Batıdaki birçok ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu durum yabancı işçilere karşı tutumların giderek sertleşmesine neden olmuştur. Sanayileşmiş ülkelerde işgücü ihtiyacının azalması ve işsizliğin atması göçmenlere yönelik yeni politikaların geliştirilmesini gerekli kılmıştır (Ünlü, 2007, s. 38). Bu durum Avrupa'da göçmen işçilere karşı kısıtlayıcı bir tavrın

sergilenmesine ve göçmen işçi alımlarının azaltılmasına neden olmuştur. Avrupa bu dönemde göçmen işçi alımlarından ziyade aile birleşimi ile sığınmacı ve mülteci olarak gelen göçmenlerin girişlerine izin verilmiştir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 43).

1980’lerde ekonomik kriz ile birlikte göç hareketleri farklı bir ivme kazanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi, göçmenlere vatandaşlık statüsünün verilmesi gibi faktörler göç hareketlerinin artmasında etkili olmuştur. Özellikle de küresel rekabet avantajı sağlayan göçmen işçiler ekonomik gelişmelere büyük katkılar sağlamıştır (Öztürk M. 2011, s. 18). Doğu Bloğunun yıkılması ve Yugoslavya krizi ile birlikte 1990’larda “Batının en büyük düşmanı” Sovyetler Birliği dağılmıştır. Sovyetlerin dağılması, Avrupa’ya doğru büyük göç hareketlerinin olacağı endişelerini de beraberinde getirmiştir, ancak beklenenin aksine göç hareketleri büyük oranlarda gerçekleşmemiştir (Bilir, 2014, s. 17).

XXI. yüzyılda dünyada ekonomik, toplumsal ve siyasal bir dönüşüm yaşanmıştır. Dünya ekonomisinin birer işlevsel parçası haline gelen ulusal ekonomiler, egemen ve meşru oluşumlar olarak sistem içindeki yerlerini almışlardır. Bu süreçte yurtiçi ve yurtdışı göçlerde de bir artış yaşanmıştır. Göçlerdeki bu artışın nedeni, kapitalist ekonomilerdeki işgücü talebinin yerel işgücü tarafından karşılanamaması olarak görülmektedir. Kapitalist ekonomilerin karlarını maximize edebilmeleri için üretim aşamasındaki girdilerin özellikle de işgücü maliyetlerinin belirli bir düzeyde tutulması gereklidir ki, bu da göçmen işçiler tarafından sağlanmaktadır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 50). Suriyeli göçmenler/sığınmacılar da, sermayenin işgücü maliyetlerini düşürme, noktasında devreye girerek sermaye birikimine katkıda bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacıların sermaye birikimine katkıları 3. ve 4. bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

Birleşmiş Milletler (BM), 2020 yılına kadar dünyanın önde gelen ekonomilerinde/ülkelerinde nüfusun yaşlanma eğiliminde olduğunu ve bu nedenle de sanayileşmiş ülkelerde işgücünde bir azalmanın yaşanacağına dair tahminlerde bulunmaktadır. İşgücündeki bu kayıp, büyük bir olasılıkla göçmen işçiler, özellikle de vasıflı göçmen işçiler vasıtasıyla idame edilecektir. Bu süreçte ülkelerin toplam

nüfus içindeki göçmen oranlarının şimdiye oranla İngiltere’de 9 kat, Avusturya’da 44 kat, Japonya’da 54 kat olacağı düşünülmektedir. Bu artışların, çok ciddi sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmesi beklenmektedir (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 9).

Toksöz’e göre, hem sınır ötesi hem de iç göçler iktisadi yapıdaki değişiklikler ile yakından ilgilidir. XVIII ve XIX. yüzyıllardaki sanayileşme hareketi kırdan kente göç eden ucuz işgücü olmadan gerçekleştirilemezdi. Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadi sıçrama Türkiye, Yugoslavya, Mağrip ve diğer eski sömürge bölgelerinden gelen ucuz işgücü olmadan sağlanamazdı. Tarihsel süreçten günümüze dek işgücünün işlevi ucuz ve emre amade işgücüne bağlıdır. Kapitalist dünya sisteminin gelişiminin değişmeyen unsurlarını kapitalist birikim sürecinin yayılmacı niteliği ile işverenlerin işgücü maliyetlerini düşük tutma isteği oluşturmaktadır. İşgücü talebine karşılık işgücü arzının yetersiz olduğu durumlarda sistem, ihtiyaç duyduğu işgücünü göçmen emek yoluyla karşılama yoluna gitmektedir (Toksöz, 2006, s. 15)

1.2. İKTİSAT TEMELLİ GÖÇ KURAMLARI

Göç olgusunu değişen dünya ve küresel piyasalardan bağımsız olarak değerlendirmek pek mümkün değildir. Küresel piyasalarda meta ve sermaye dolaşımının serbestleşmesi emek piyasasında da hareketlenmeleri beraberinde getirmiştir. Taşımacılığın gelişmesi, medyanın dijital ortamda hızla genişlemesi ve kolaylaşması gibi nedenler de göçü teşvik etmede etkili olmuştur (Castles ve Miller, 2008, s. 7).

Göçlerin niteliklerini, gelişim süreçlerini, olumlu veya olumsuz etkileri ile sebep ve sonuçlarını açıklamak amacıyla geliştirilen göç kuramları, göç alan ve veren ülke ve bölgelerin itici ve çekici faktörlerine göre şekillenmiştir. Kuramlar ilk olarak göçü sosyolojik açıdan açıklamakla beraber ekonomik ve politik gibi dolaylı olarak etkileyen diğer açılardan da açıklamaya çalışmaktadır (Kıoutsouk, 2013, s. 13). Göç olgusunun karmaşık/komplike bir yapıya sahip olması göç çalışmalarında bir takım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Farklı disiplinler tarafından incelenmesi, farklı teori ve yaklaşımları da gündeme getirmektedir. Hatta aynı

disiplin içinde farklı bakış açıları da ortaya çıkmaktadır. Çok geniş ve kapsamlı bir konu olan göç olgusunu teker teker incelemek mümkün olmadığından (Öztürk M. 2011, s. 15) çalışmamızın bu kısmında belli başlı bazı göç kuramlarına yer verilmektedir. Bu kuramların bir bütün olarak göçü, bazı göç türlerini ve çalışmamızın olgusal alanını oluşturan Suriye göçünü açıklama noktasında ne kadar etkili oldukları/olmadıkları incelenmiştir.

1.2.1. Ravenstain'in Göç Kuramı

Göç konusunda yazılmış ilk bilimsel çalışma Ravenstain'in 1885 yılında yazdığı "Göç Kanunları" adlı makaledir. Ravenstain, demografik hareketlerin şaşmaz bir kesinlikte gerçekleştiğine dikkat çekmek için "kanun" kavramını kullanmıştır. Kuramda, göç hareketlerinin çoğunluğunun kısa mesafelerde gerçekleşmesine karşın uzun mesafeli göç hareketlerinin ise ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı merkezlere doğru gerçekleştiği savunulmaktadır (Gürkan, 2006, s. 27). Rovenstein, bu kuramda, Willim Farr'ın göçün hiçbir kanuna ihtiyaç duymadan ilerleyen bir süreç olduğu düşüncesine karşı çıkararak, göçün, genel geçer kanunları olduğunu kanıtlamaya çalışır. Bu kapsamda 7 temel kanundan bahseder. İlk beş kanun, iki temel göç modeli etrafında şekillenir. İlk modelde, göç, kademeli olarak, kısa mesafeli ve ardışık bir biçimde; ikinci modelde ise, kademersiz, uzun mesafeli ve dolaysız bir şekilde sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yönelmektedir. Altıncı kanunda kentlerde yaşayanların kırsalda yaşayanlardan daha az göç etme eğiliminde oldukları ve bu durumun kentlerde yaşayanları çok fazla etkilemediği, buna karşın kırsaldan kırsala doğru yaşanan göçlerde yerleşikleri yerinden ederek göç dalgalarına neden olduğu üzerinde durulmaktadır. Yedinci kanunda ise erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek oranda göç etme eğiliminde olduğu; kadınların kısa mesafeli, erkeklerin ise uzun mesafeli göçleri tercih ettiklerinden hareketle yola çıkılmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 68-71).

Rowenstain'in göç kuramını Türkiye'de, ilk emek göçü dalgası olarak kabul edilen kırdan kente göçlerin yaşandığı dönem üzerinden değerlendirdiğimizde göç edenlerin Rowenstain'in göç kanunları olarak belirlediği kurallara uygun bir şekilde göç hareketlerini gerçekleştirmedikleri görülmektedir. Kurama göre, göçler öncelikle kırdan kasabaya doğru sonra şehirlere en son da büyük şehirlere doğru kademeli

olarak ilerlemektedir. Ancak Türkiye’de yaşanan göç kademeli olarak değil, doğrudan büyük şehirlere doğru gerçekleşmiştir (Özby ve Yücel, 2001, s. 9).

1.2.2. İtme-Çekme Kuramı

Etkisi günümüzde de devam eden itme-çekme teorisini Everett Lee 1966 yılında yazdığı “Bir Göç Teorisi” adlı makalesi ile formüle etmiştir. Lee, Ravenstain’dan sonra yaklaşık olarak 75 yıl geçmesine ve binlerce göç çalışmasının yapılmasına rağmen bu çalışmaların çoğunun Ravenstain’e atıfta bulunup göçmenlerin demografik yapısına dair bazı bilgiler ortaya koymaktan ileriye gidemediğini savunmuştur. Lee kuramında göçmenden ziyade göçe odaklanmış ancak göçmenlerin de bu çalışmaların kapsamı içinde yer alması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda Lee göçlerin temel özellikleri ile göçün itici ve çekici faktörlerini saptayarak analizin temelini oluşturan dört temel faktörden bahseder. Bunlar:

- Yaşanan yer ile ilgili faktörler
- Gidilmesi düşünülen yer ile ilgili faktörler
- İşe karışan engeller
- Bireysel faktörler (Çağlayan, 2006, s. 72).

Lee yaşanan ve göç edilmesi düşünülen yerlerde itici ve çekici faktörlerin önemi üzerinde dururken, bütün göç süreçlerinin, birer çıkış ve varış noktası ile bu iki nokta arasındaki diğer faktörler ile tanımlanabileceğini belirtmiştir. Bireylerin göç hareketlerini ortaya çıkaran itici ve çekici nedenler ile göçün yapılacağı yerdeki itici ve çekici nedenler farklılıklar gösterebilir. Çünkü göç edecek her bir bireyin imkan, kabiliyet, düşünce ve hedefleri birbirinden farklı özellikler göstermektedir (Gürkan, 2006, s. 31-32). Göç, gidilecek ülkedeki çekici faktörler ile gelinen ülkedeki itici faktörler tarafından belirlenir. Nüfus yapısındaki büyüme, kötü yaşam koşulları, siyasi baskılar ve ekonomideki fırsat eksikliği itici faktörleri oluştururken; işgücü talebi, daha iyi yaşam koşulları, siyasi özgürlükler ve ekonomideki fırsatlar da çekici faktörleri oluşturmaktadır (Sert, 2016, s. 31). Lee’ye göre, kuram, temelde itici ve çekici faktörlerin etkisiyle işliyor gibi görünse de bu işleyişin altında yatan nedenler ile göç olgusu bu kadar basit bir şekilde açıklanamaz. Çünkü göç, “anlaşılması zor ve

karmaşık bir olgudur.” Bu süreçte bir tek itme çekme faktörleri üzerinde yoğunlaşmak göçü anlamakta yetersiz kalacaktır. Bu nedenle göçün oluşumunu engelleyecek makro ve mikro faktörlerin de incelenmesi faydalı olacaktır (Çağlayan, 2006, s. 75).

Modernleşme- gelişme kuramı olarak da bilinen kuramda, işsizlik, fakirlik, düşük hayat şartları, ekonomik avantajların yokluğu ve politik baskılar gibi faktörler itme kuvvetlerini oluştururken; yüksek gelir, ekonomik gelişmeler, politik özgürlükler de çekme kuvvetlerini oluşturmaktadır. Bu kurama göre, bireyler istekli olarak yaptıkları göç hareketleri sonucunda ülkelerin modernleşmesine katkıda bulunurken birer kültür elçisi misyonunu da üstlenmektedirler. Kuram göç veren ülkelerin geçici işsizlik sorunlarını da bu yolla çözerken, geçici işçi göndermenin sosyal değişmeye katkıda bulunacağını vurgulamaktadır (Öztürk M. 2011, s. 16).

Geçmişten günümüze göç hareketlerine bakıldığında itme-çekme faktörlerinin her dönem işlerliğini devam ettirdiği görülmekle birlikte günümüzdeki göçlerin Lee'nin düşündüğünden daha komplike bir hal aldığı görülmektedir. Küreselleşen dünyada sadece itme-çekme faktörlerinin uluslararası göçü açıklayamadığı ve sınıf analizi yapmakta yetersiz olduğu görülmektedir. İçinde bulunduğumuz dönem itibariyle sınıf yapısı ve içeriği hakkındaki tartışmalar nedeniyle göç olgusu üzerinde kesin tespitlerde bulunmak oldukça güçleşmektedir (Çağlayan, 2006, s. 75-76).

Neoklasik ekonomi içerisine dahil edilen itme-çekme kuramı birçok disiplinden etkilenmiştir. Model bireyselci olmakla beraber aynı zamanda tarihselcidir de. Birey doğduğu yerde kalma veya göç etme kararını maliyet ve yarar karşılaştırmasına dayanarak yapar. Tarih, antropoloji, sosyoloji gibi farklı disiplinler göçmen davranışlarının aile ve cemaatin yanı sıra tarihsel koşullardan da etkilendiğini göstermektedir Kuramın eleştirilen bir diğer yönü de belirli göçmen grupların gidecekleri ülkeyi seçerken benzer özelliklerdeki ülkeler karşısında tercihlerini nelere göre yaptıklarını açıklamada yetersiz oluşudur. Örneğin, Türkler Almanya'ya gitmeyi seçerken, Cezayirli neden Almanya'ya gitmek yerine Fransa'ya gitmeyi tercih etmektedir, kuram bu durumu açıklayamamaktadır. Bu nedenle bu kuram ne günümüz göç hareketlerini açıklayacak nitelikte ne de gelecekteki göç hareketlerini ön görebilecek niteliğe sahip değildir (Castles ve Miller, 2008, s. 31-33)

1.3.3. Merkez Çevre Kuramı

Immanuel Wallerstein'in 1974 yılında yayınladığı "Dünya sistemleri" yapısını temel alan kuramda, uluslararası göçün temeli XVI. yüzyıldan beri gelişip yayılan dünya pazarına dayandırılmaktadır. Bağımlılık ekolünün bakış açısıyla göç hareketlerini inceleyen kuram, göç sürecini sömürgecilik tarihi ile ilişkilendirmektedir (Aksoy, 2012, s. 295). Frank ve Gils'in "Dünya Sistemi" olarak adlandırdığı kuramı Wallerstein "Dünya-Sistemleri" olarak adlandırmaktadır. Wallerstein'e göre, tarihsel süreç içerisinde tek bir dünya sistemi değil birçok dünya sistemi vardır. Örneğin "kapitalist dünya ekonomisi" var olan birçok sistemden yalnızca bir tanesidir ve onu çağdaşlarını yok edecek denli güçlü kılan kendine özgü yapısıdır. Wallerstein dünya-sistemini "dünyadaki" bir sistem veya "dünyanın" bir sistemi olarak görmez, ona göre onun sistemi "bir dünya olan" bir sistemi kastettiğinden dolayı tire işareti gereklidir. Dünya sözcüğü sistem sözcüğünün sıfatı şeklinde kullanılmamalıdır. İki sözcük birlikte tek bir kavram oluşturmaktadır (Wallerstein, 2003, 531-532).

Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi bir çok düşünür tarafından geliştirilen kuramda dünya, merkez ve çevre ülkeler olarak iki kutba ayrılmıştır. Merkez ve periferi/çevre ülkeler ekonomik açıdan birbirine bağlı olarak varlıklarını sürdürebilmektedirler. Tarihsel sürece bakıldığında dönemin sömürgecilik ve kolonyal bağları merkez ve çevre ülkeler arasındaki temel bağı oluşturmaktadır Modern dünya ile birlikte bu bağımlılık kapitalist sistemin temel bağlarına dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında merkez çevre kuramının, kapitalizmin ve ulus devletlerinin temelini oluşturduğu görülmektedir (Çağlayan, 2006, s. 79-80). Kuramda emek, sisteme tamamen hakim olan tekeli sermaye tarafından sömürülmektedir. Bu sömürü, sistemin ağırlık merkezinde, çevreden merkeze doğru bir akış halindedir. Çevredeki emekten çekilen hem mutlak hem de nispi artı değer⁷ fiyat yapıları ile desteklenmesi XIX. yüzyılın sonlarından beri düzenli bir şekilde artış göstermektedir (Amin, 2018, s. 20). Eşitsiz değişim incelendiğinde çevredeki artık oranın merkezlerdeki artık oranına kıyasla daha fazla olduğu görülür. Diğer faktörlerle beraber çevresel tarz karakterize edildiğinde eşitsiz

---

⁷ Mutlak ve nispi artı değer kavramları 3. Bölümde açıklanacaktır.

değişimin kapitalist ihracat ve iç sektörlerde düşük ücret ve modern teknolojiden kaynaklandığı anlaşılır. Uluslararası sermaye, çevredeki artık değer oranının daha fazla olmasından dolayı buraları karlı görür ve kar oranlarını arttırmanın bir yolu olarak çevre ülkelere göç eder (Amin, 2018, s. 265).

Uluslararası göç, kapitalist gelişmenin sebep olduğu kopma ve yer değiştirme olgularının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalist ekonominin Batı Avrupa'dan Kuzey Amerika ve Japonya'ya doğru hızla yayılması, dünya nüfusunun büyük bir kısmının kapitalist pazar ekonomisine dahil edilmesine neden olmuştur. Çevre ülkelerde bol miktarda bulunan hammadde ve özellikle emek, dünya pazarına dahil oldukça merkez ülkelere doğru göç akımları meydana gelmektedir (Çağlayan, 2006, s. 80).

Abadan Unat, Merkez-Çevre ilişkilerini 6 varsayım üzerinden değerlendirmektedir. Bunlar:

- Gelişen dünyada, kapitalist sistemin çevre ülkelere girişi, uluslararası göç hareketlerini ortaya çıkaran doğal bir süreçtir.
- Uluslararası mallarla sermaye akımını uluslararası işgücü akımı takip etmektedir. Kapitalist yatırımlar çevre ülkelerden göçe hazır bir nüfus yaratarak uluslararası hareketlenmelere neden olmaktadır.
- Uluslararası göç, daha çok geçmişin sömürgeci devletleri ile onların eski sömürgeleri arasında yaşanmaktadır. Sömürgecilik döneminde sömürgelerde, kültürel, idari, finans, ulaşım ve iletişimi sağlayan bağların kurulmuş olması bu süreci daha da kolaylaştırmaktadır. Bunun sonucunda kendine özgü ulus ötesi pazarlar ile kültürel sistemler ortaya çıkmıştır.
- Hükümetlerin deniz aşırı yatırımları ile çok uluslu şirketlerin sermaye akımlarını denetlemek, piyasa ekonomisinin küreselleşmesinden kaynaklanan uluslararası göçü frenlemekte kullanılabilir. Ancak bu yöntemin çok uluslu şirketlerin, uluslararası ticari anlaşmazlıkları artıracığı ve küresel bazda ekonominin gerilemesine neden olacağı bu nedenle durdurulması yönündeki talepleri doğrultusunda uygulama şansı bulması çok zordur.
- Kapitalist devletler kendi sınırlarının dışında yaptıkları yatırımları korumak amacıyla gerektiği takdirde, siyasi ve askeri müdahalelerde

bulunabilmektedirler. Müdahaleler sonucunda başarısızlığa uğradıklarında ise merkez ülkelere doğru akan sığınmacı akımlarına yol açmaktadırlar ki bu da uluslararası göçün farklı bir görüntüsüdür.

- Küresel ekonominin yapısı ile dinamiklerini takip eden uluslararası göç akımları ülkelerin farklılaşan ücret ve istihdam faktörlerinden çok fazla etkilenmemektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 27).

Günümüz koşullarında merkez-çevre kuramına göre göç hareketlerini, özellikle de merkez ülkelerin ucuz işgücü ihtiyacını karşılaması açısından incelemek oldukça güçtür. Fakat göçmen kabul politikaları çerçevesinde incelediğimizde uygulanan politikaların hünerli, iyi yetişmiş, kalifiye eleman gibi ön şartlar içerdiği görülmektedir. Çevre ülkelerden merkeze gelen bu vasıflı göçmen işçiler düşük ücretlerle çalıştırılarak, vasıfsız göçmen işçiler ise emek yoğun sektörde yerel vasıfsız işçilerden daha ucuza çalıştırılarak üretimde maliyet avantajı sağlanmaktadır. Küreselleşen dünya ve ekonomik gelişmeler ile birlikte çevreden merkez ülkelere doğru olan göç hareketlerinin yerini, merkezden çevre ülkelere doğru sermaye akışı almıştır. Sermaye, üretimini, işçilik ve maliyetlerin düşük olduğu çevre ülkelere kaydırmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 81-82).

Dünya sistemi kuramı, merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisinin temel yollarından biri olarak emek göçünü görür. Çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlılığının devam etmesi, dünya ticareti ile beraber çıkarların denetim altında tutulması açısından en az askeri tahakküm kadar önemli bir yoldur (Castles ve Miller, 2008, s. 34).). Kuram, uluslararası göç kararının bireylerin kendi istekleri doğrultusunda değil de kapitalist üretim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı, yani göç kararının aslında kapitalizm tarafından harekete geçirildiği, savı üzerinde durmaktadır (Kaya, 2014, s. 20).

Neo-klasik bakış ve tarihsel-yapısalcı yaklaşım karmaşık ve çok boyutlu olan çağdaş göçleri tek boyutlu analiz eder. Göçleri açıklarken tarihsellikten uzak olan neo-klasik yaklaşım bu süreçte devletin rolünün önemsiz olduğunu savunur. Tarihsel yapısalcı yaklaşım ise birey ve grupların isteklerini göz ardı ederek her şeyin belirleyicisi olarak sermayenin çıkarlarını görür (Castles ve Miller, 2008, s. 35). Dünya sistemleri teorisi, uluslararası göçü küreselleşme kaynaklı yapısal öğelere

dayandırmaktadır. Yapısal ögelerin önemli olduğu gerçeği yadsınamaz ancak, bireysel kararlar veya hane halkı kararları da göç etme kararının alınmasında önemli bir faktördür. Yani bu karar insanlara da bağlıdır, sadece küreselleşmenin yapısal koşullarından kaynaklanmamaktadır (Sert, 2016, s. 37).

Nermin Abadan Unat, Mümtaz Peker, Ali Gitmez gibi bazı sosyal bilimciler 1970’li yılların ortalarından itibaren Türk dış göçünü çeşitli kuramlar üzerinden değerlendirmeye çalışmışlardır. Türkiye dış göç profilini merkez ülkelere işgücü yollayan çevre ülke olarak tanımlamışlardır. Bu sonuca az gelişmişlik sosyolojisinin kuramsal çerçevesi etrafında ilk 15 yıl içerisinde elde ettikleri ampirik bulgular üzerinden yaptıkları çalışmalar ile varmışlardır (Abadan-Unat, 2015, s. 263). Kuram, 1980’lerde Türkiye’de görülmeye başlayan transit göçleri açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu göç ile göçmenler, daha iyi yaşam koşullarına sahip başka ülkelere geçmek için kısa bir süreliğine Türkiye’ye gelip burada kalmaktadırlar. 1979 yılında İran devrimin ardında bu niyetle Türkiye’ye gelen en büyük göçmen akımını İranlılar oluşturmaktadır. Yaklaşık 1,5 milyondan oluşan bu akımın büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere giderken bir kısmı da ülkelerine geri gönderilmiştir. İranlıların ancak küçük bir kısmı Türkiye’de kalmıştır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 15).

1.2.4. Göç Sistemleri Kuramı

Ekonomik ve siyasal alanda uluslararası ilişkileri kapsayan kuramda, bazı nedenlerden dolayı geçmişten gelen bir bağı veya ilişkisi olan ülkeler arasında, göçmen protokolleri ile bir göç sisteminin oluşturulduğu varsayılmaktadır. Kuramın en önemli argümanı, söz konusu ülkeler arasında göç hareketliliği olmadan önce ekonomik, siyasi ve askeri bir birlikteliğin olmuş olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı esnasında birbirlerinin müttefikleri olan Almanya ve Türkiye arasındaki göç hareketleri bu sistem kapsamında değerlendirilmektedir (Aksoy, 2012, s. 296).

Miller, göç hareketinin makro, mikro ve ara yapıların etkileşimi ile ortaya çıktığını belirtir. Dünya piyasasının ekonomi politikasını, uluslararası ilişkiler ile göçmenlerin yerleşmelerini kontrol etmek için yapılan kanun ve düzenlemeler gibi kurumsal yapılar, makro yapıları; göçmenlerin üstesinden gelmek zorunda kaldıkları sorunları çözmek için geliştirdikleri informal sosyal ağlar ve uygulamalar da mikro

yapıları oluşturmaktadır (Kıoutsouk, 2013, s. 37). Önceleri, gelişen bu yapı ve ilişkiler bütünü göç zinciri kavramı ile tanımlanmış ve yalnızca göçe dair herhangi bir durumu açıklamak için kullanılmıştır. Oysa ağ kavramı, hem göçmenliğe ait bir durumu açıklamakta hem de göçmenler arasında oluşan ilişkiler sistemine değinmektedir. Göç sistemleri kuramına göre, mikro yapıların dayanağı sosyal ağlardır ve bu ağlarının temelini “kültürel sermaye” ve “sosyal sermaye” oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 84).

1.2.5. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Göç hareketlerini iletişim ve nedensellik ilişkisi ile birlikte ele alan kuram, daha önceleri bir ülkeye göç eden ve oraya yerleşen göçmenler ile göç etmeyi planlayan bireyler arasında bir iletişim ve ilişkinin varlığını savunur. Dost, akraba ve hemşeriler ile bir dayanışma içinde olan göçmenler, bir yandan göçü özendirirken, diğer yandan da yer değiştirme esnasında ortaya çıkan maliyet ve riskleri azaltmaktadır. Günümüzde özellikle de emekli göçünde bu kuramın rolünün büyük olduğunu söylemek mümkündür (Aksoy, 2012, s. 296). Kuramda üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise göçmen ağlarının göçü olumlu etkileyerek göçü desteklemesidir. Buradaki ilişkiler ağı sayesinde göçün hem ekonomik hem de sosyal maliyetleri oldukça azalmaktadır. Ayrıca yardımlaşma mekanizmasının gelişmiş olması, bürokratik işlemlerin hızla sonuçlanmasını sağlamaktadır (Çağlayan, 2006, s. 869).

Göç edilen ve gelinen ülkeler arasında ilişkiler ağının varlığı, devletlerin göçmenleri ilgilendiren politikalarında da ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Bu ağlar bir kez kuruldu mu göçü durdurmak artık imkansız hale gelir. Göç alan ülkeler ne yaparlarsa yapsınlar bazen yasal boşluklardan bazen de yasadışı yollardan göçler gelmeye devam edecektir. Son dönemlerde göç ağlarını temel alan çalışmalarda ulus ötesi mekan ve kimliklerin oluşmasına yönelik konular gündeme gelmiştir. Göç oranlarındaki artış ve göçmenlerin köken ülkeyle bağlarını gidiş gelişlerle kuvvetlendirerek koruması “ulus ötesi göçmen”, “ulus ötesi topluluk”, “küresel uluslar” gibi birçok kavramın oluşumunu beraberinde getirmiştir (Kıoutsouk, 2016, s. 36).

Nicholas Van Hear, Sri Lanka ve Somali’de zorunlu göç süreçleri üzerine yaptığı incelemelerde göçmenlerin sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye bağlı olarak göç edecekleri ülkeleri seçtiklerini tespit etmiştir (Kaya, 2014, s. 21). Hem ilişkiler ağı kuramı hem de Hear’ın bulgularına benzer bulgulara biz de Suriyeliler üzerine yaptığımız çalışmada ulaştık. Saha çalışması esnasında görüştüğümüz Suriyelilerin çoğu ekonomik koşullardan dolayı Türkiye’de yaşamak zorunda kaldıklarını, yeterli ekonomik güce sahip olmaları durumunda Avrupa ülkelerine gideceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bazı Suriyeliler de Avrupa’da akrabaları oldukları ve Avrupa’ya gitmek için ilişkiler ağındaki gibi gerekli bağları kurduklarını açıklamışlardır.

Göç kuramları ile ilgili genel bir tespit yapacak olursak, yukardaki durumda da görüldüğü gibi, her kuram göçün farklı yönlerini açıklama noktasında başarılı olabilmektedir. Göç, çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Bu nedenle göçün bütün yönlerini aynı anda açıklayabilecek tek bir göç kuramı mevcut değildir. Çalışmamız açısından dikkat çekmemiz gereken en önemli nokta ise göç kuramlarının genel itibariyle gönüllü göçler, yani kişilerin kendileri için en uygun ortamı göz önünde bulundurarak göç etme kararı aldıkları, varsayımından hareketle göçü açıklamaya çalışmalarıdır. İncelediğimiz kuramlarda da görüldüğü gibi var olan kuramların hiçbiri Suriye göçü gibi zorunlu koşullarda ortaya çıkan, kişinin o an sadece hayatta kalmak için gideceği ülkenin koşullarının nasıl olacağını göz önünde bulundurmadığı, göçe dair bir açıklama getirememektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE SURİYELİ SİĞİNCİLERİN YASAL STATÜLERİ

2.1. TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN GÖÇLERİN KISA BİR ANALİZİ

Tarih boyunca toplumları, sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden şekillendiren göçler, küreselleşme süreci ile birlikte daha da yoğun bir şekilde yaşanır hale gelmiştir. Dönemlere göre farklılıklar gösteren göç hareketleri, ülkelerin ve insanların yaşamını oldukça fazla etkileyen bir olgudur. Sanayileşmenin yol açtığı hızlı şehirleşme ile birlikte kırdan kentlere doğru gerçekleşen ekonomik temelli göçlerin yanı sıra I. ve II. Dünya Savaşları ve bazı coğrafyalarda görülen savaş ve çatışma ortamından dolayı kitlesel/düzensiz göçler de yaşanmıştır. Suriye'deki iç çatışmalardan dolayı da halen yaşanmaya devam etmektedir (Harunoğulları, 2016, s. 29). Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de farklı dönemlerde çeşitli göç türleri görülmüştür. Örneğin, kırdan kente göçler dönem dönem artış göstermekle beraber devamlılığını her zaman sürdürmüştür. Komşu ülkelerde yaşanan savaşlar ve silahlı çatışmalardan dolayı düzensiz göç akınlarına da maruz kalan Türkiye, en son Suriye'deki çatışmalardan dolayı yaşanan göçe ev sahipliği yapmak durumunda kalmaktadır.

Türkiye, 2011 yılında Suriye'deki iç çatışmalar nedeniyle büyük bir göç dalgası ile karşı karşıya geldi. Bu göç dalgası ile birlikte sınırlarımız çok kısa sürede ve şimdiye dek görülmemiş büyüklükte insan akınına maruz kaldı. Göç dalgasının büyük oluşu göçün etkilerini de daha görünür kılmaktadır (Cebeci, 2017b, s. 61). Suriye göçü ve öncesinde yaşanan kitlesel/düzensiz göçlere geçmeden önce Türkiye'nin genel göç tarihine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Göç, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasından beri ulus devlet kurma/uluslaşma çabalarında önemli bir faktör olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Türk dili ve kültürüne yakın grupların Türkiye'ye göçü teşvik edilmiştir. Ayrıca mübadele ile Yunanistan'dan gelen Müslümanlar dışında Osmanlı devletinin buyruğunda yaşayan

ve farklı etnik kökenlere sahip (Boşnaklar, Pomaklar, Çerkezler ve Tatarlar gibi) birçok topluluk/grup Türkiye'ye göç etmiştir (Dedeoğlu, 2016, s. 51).

1920'lerin başından beri farklı göç türlerinin görüldüğü Türkiye'de Türk soyuna ve kültürüne bağlı olma kriterine göre göçmenlerin girişleri sınırlı tutulmaktaydı. 1980'lere gelindiğinde ise göç alma statüsünde değişimler yaşandı ve Türkiye Türk ve Müslüman kökenli olmayanların da göç ettiği bir ülke konumuna geldi (Naz, 2015, s. 90).

1900-1960 dönemi, savaş kaynaklı zorunlu göçlerin ve savaş sonrasında da azınlıkların zorla Türkiye'den göç ettirilmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur (Sirkeci ve Yüceşahin, 2014, s. 3). Türkiye tarihine baktığımızda daha Türkiye inşa sürecine girmeden önce gerileme ve dağılma dönemi yaşayan Osmanlı Devleti'nde toprak kaybının yaşanmasıyla birlikte merkeze doğru iç göç hareketleri yaşanmıştır. 1821-1922 yılları arası 5 milyondan fazla insan göç etmiştir. Bu süreç içerisinde 5.5 milyondan fazla insan da savaş, açlık ve hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir (Dücan, 2016, s. 168). Osmanlı devletinin son dönemlerinde toprak kaybetmesi ile birlikte bu topraklarda yaşayan Müslüman nüfusun Anadolu'ya göç etmesi ve Lozan Antlaşmasının bir sonucu olarak Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi sonucu yapılan göçler bu dönemde yapılan zorunlu göçlerin en önemlileridir (Apak, 2014, s. 22). 1923-1997 yılları arasında 1.6 milyondan fazla göçmen Türkiye sınırları içinde yerleşmiştir (Dedeoğlu, 2016, s. 51).

1919-1926 yılları arasında yoğun göç dalgaları ile karşı karşıya gelen Türkiye'ye Sırp-Hırvat-Sloven Krallığından 131 bin ve Bulgaristan'dan da 198 binden fazla muhacir sığınmıştır. 1929'da Yugoslavya Krallığının Beyaz El gibi "faşist" Sırp gruplarının idaresine bırakılması sonucu zorunlu göçler yeniden yaşanmıştır. Bu göçler ile Türkiye ikili anlaşmalar sonucu yapılan nüfus mübadelelerinin yaşandığı, yani Lozan nüfus mübadelesinden sonra, ikinci büyük zorunlu göçün kaynak ülkesi haline gelmiştir (Özgür, 2016, s. 203-204). Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesinde Yunanistan'da bulunan Türkler ile Türkiye'de bulunan Rumlar yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu zorunlu göç ile insanlar zorla yerlerinden edilmiş, büyük acılar yaşamıştır (Erdem, 2017, s. 345-346).

Türkiye, sınır kontrolünün zor olduğu coğrafi bir konuma sahiptir. Hem Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan hem de siyasi istikrarsızlık ve çatışmaların hiç eksik olmadığı Orta Doğu ülkelerine komşudur. Göçmenler hem kara hem de deniz yolu ile ülkeye girip çıkabilmektedir. Bu durum Türkiye'yi Ortadoğu, Asya ve kuzey Afrika'dan gelen göçmenler için çok uygun bir güzergah haline getirmiştir (Dedeoğlu, 2016, s. 53-54).

Ortadoğu'daki gelişmelerle birlikte son dönemlerde oldukça gündemde olan göç olgusunun Türkiye'deki geçmişi de oldukça karmaşıktır. Daha önce birinci bölümde anlatılan itme çekme kuramında anlatıldığı gibi gelişmiş ülkelerde sanayileşme sürecinin bir sonucu olarak yaşanan iç göçler, az gelişmiş ülkelerde ise sanayileşme sürecinin itici gücünü oluşturmaktadır (Tekeli, 2008, s. 173).

Oldukça zengin bir göç tarihine sahip olan Türkiye'de göçün birçok türünü görmek mümkündür. En baskın şekilde görülen göç türü ise 1940'lardan bu yana halen devam eden ve kırdan kente doğru gerçekleşen iç göçtür⁸. İkinci Dünya Savaşı öncesinde gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmesi iç göçe, 1960'larda Batı ülkelerine giden işçiler ise dış göçe örnektir. Dış göç özellikle 1980 ve 1990'larda artış gösteren düzensiz göçmen ve sığınmacılarla birlikte aile birleşmeleri ile de devam etmiştir. Son 20 yıllık süreçte Türkiye, işçi, emekli, öğrenci, düzensiz transit göçmen ve sığınmacı olmak üzere pek çok göçmen grupta birlikte, göçün bir başka boyutu olan kitlesel/düzensiz göçle gelenlere de ev sahipliği yapmaktadır. Kitlesel /düzensiz göç ile Türkiye'ye Bulgaristan'dan, Irak'tan, İran'dan ve en son Suriye'den sığınmacı akımı yaşanmıştır. (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 297).

İç ve dış göçlerle inşa edilen modern Türkiye, eskiden Osmanlı İmparatorluğuna tabi olan ama Ulusal inşa döneminde Türkiye sınırları dışında kalan bazı Türk ve Müslüman topluluklar getirilerek yeni Türkiye'nin içinde yer almıştır. Hem bu toplulukların ülke sınırları içinde yerleştirilmeleri hem de sanayileşme ile

---

⁸ İç göçler, bir ülke içindeki nüfusun bazen bir bölgeden başka bölgeye bazen de bir şehirden başka bir şehre doğru geçici veya sürekli olarak yer değiştirmesidir. İç göçler toplam nüfus oranlarında bir değişiklik yapmaz sadece yerleşim yerlerindeki nüfus oranlarında değişmeye neden olur. İç göçler genel itibari ile az gelişmiş bölge ve şehirlerden gelişmiş bölge ve şehirlere doğru yaşanmaktadır (Erol ve Ersever, 2014, s. 50). Türkiye'de yaşanan iç göçler de genel itibariyle bu türden bir karaktere sahiptir.

beraber kırdan kente doğru göçlerin yaşanması toplumsal yapıda da değişimleri beraberinde getirmiştir (İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün, 1998, 207-208). Büyük sanayilerin oluşması, köylüyü topraktan kopararak ücretli işçilere dönüştürmektedir. Kırdan yaşanan toplumsal yapıdaki bu dönüşüm ve sınıflar arasında çıkar çatışmaları şehirlerde yaşanan düzeye erişmektedir. Üretim sürecinin kapitalist bir tarza dönüşmesi hem manifaktür hem de tarımsal alanlardaki üreticilerin yok olmasına neden olmaktadır (Marx, 2013a, s. 482).

1950'lerden sonra şehirlere doğru yaşanan göç ve göç ile birlikte şehir nüfusunun hızlı artışı ülkeyi sosyal, ekonomik ve politik sonuçlardan daha çok etkilemiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar ile tarım gelirlerinde büyük artışlar sağlanırken tarım teknolojisi, üretim, yönetim ve verimlilikteki artış sınırlı düzeyde kalmıştır. Tarımdaki artış verimlilikten değil de tarım alanlarının genişlemesinden kaynaklanmıştır. Şehirlere göç edilmesinde etkili olan tek neden nüfus artışı değildir. Dönemin yeni atmosferi içinde gelişen demokrasi anlayışı, siyasi ideolojiler, gazete ve radyo yayınları ile bilgi alanının genişlemesi ve değişen hayat felsefesi, insanların yeni iş bulma ve daha iyi bir yaşam sürme istekleri de şehirlere doğru göçlerin artmasında etkili olmuştur (Kılıçbay, 1997, s. 19-20).

Türkiye'de kapitalizmin inşa süreci, tarımsal yapıda dönüşümü ve üretken sermayenin oluşumunu sağlayacak önkoşulların sağlanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu çerçevede üretilen politikalarla sanayi birikimini destekleyecek kaynak aktarımının sağlanması için tarımsal kesimin piyasalaştırılması yoluna gidilmiştir. Üretken sermayenin gereksinim duyduğu temel sanayi ürünleri devlet tarafından üretilerek ticari sermaye yoluyla ilk birikim oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca üretken sermaye birikiminin gerçekleşmesi için gerekli olan alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir (Ercan, Karakaş ve Tanyılmaz, 2008, s. 226). Bütün bu politikalar ile beraber kırsal alanlardan kentlere doğru göçler de yaşanmaya devam etmiştir. Bu süreçte Batı Avrupa ülkelerinden bazı yardımlar alınmıştır. Alınan yardımlar bir yandan kırdan/topraktan kopuşları hızlandırırken; diğer yandan da kentlerde sanayi ve hizmetler için gerekli olan işgücü ihtiyacını arttırmıştır (İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün, 1998, s. 208). Yabancı kaynaklarla sağlanan desteklerle tarımda makineleşme sürecine girilmesi topraktan kopuşları hızlandırmakla kalmayıp geleneksel bölüşüm ve değişim ilişkilerinde de çözümlerin yaşanmasına neden

olmuştur. Tarımsal ürünlerin pazar için üretimi artmış, böylelikle sanayi gelişimi için gerekli olan ucuz ve bol gıda ihtiyacı karşılanmıştır. Bu durum kırdan kente göçleri arttırırken sanayi için gerekli emek gücü ve üretimin de artmasını beraberinde getirmiştir (Ercan, Karakaş ve Tanyılmaz, 2008, s. 227).

1950’li yıllardan itibaren kırdan kente göçlerin yaşandığı Türkiye hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Bu süreçte Türk ve Müslümanların ülkeye girişi, Müslüman olmayanların ülkeden çıkışı gibi göç hareketleri de yaşanmıştır. Mesela Kıbrıs sorunu ve 6-7 Eylül 1955 olayları ile Müslüman olmayanlar göç etmek durumunda kalmıştır. Türk ve Müslümanların ülkeden çıkışı ise Avrupa ülkelerine işçi göçü olarak gerçekleşmiştir (Şahin, 2013, 38). Türkiye’de 1950’lerde kentlerde yaşayan nüfusun önemli bir artış göstermesinde 1920’lerde başlayan modernleşme hareketi oldukça etkili olmuştur. Kentlerdeki nüfus artışı çoğunlukla içgöçlerle sağlanmıştır. 1927’lerde kentleşme oranı %16’larda iken, 1950’lere gelindiğinde bu oran ancak % 19’u bulmuştur. Bu durum Türkiye’deki nüfusun çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı ve coğrafi hareketliliğin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Fakat 1950’lerden sonra bu toplumsal özellik hızlı bir değişim göstermiştir. 1960’lara gelindiğinde kentlerde yaşayanların oranı %25’lere, 1980’lerde ise neredeyse %50’lere ulaşmıştır (İçduygu, 2014, s. 56).

1960-1980 yılları arasında kırdan kente doğru yaşanan göç, mülksüz üreticiler için çaresizlikten kaynaklarken tam olarak mülksüzleşmeyen üreticiler için de kentin çekiciliğinden kaynaklanmaktaydı (Koç, 2014, s.183).

Modernleşmeye yönünde bir iktisat politikası yürüten 1950-1960 döneminde iktidarda olan Demokrat Parti, kırsal nüfusun kentlere doğru akmasını desteklemiştir. Sanayinin daha gelişmediği, ulusal pazarların yeni yeni kurulduğu 1950-60 yıllarında büyük kentlere gelenler, kapitalist sistemin gerektirdiği ön koşulları sağlamıştır. Kente gelerek gecekonduya yerleşen genç erkekler yedek işgücü ordusunu oluşturarak ücret artışlarını engellemiştir. Böylelikle sanayinin gelişmesi sağlanmıştır (Özbay ve Yücel, 2001, s.11).

Klasik göç tanımında, yaşadığı ülkede gerekli yaşam düzeyini sağlayamayan bireyin diğer ülkelerde daha uygun yaşam fırsatları bulduğunda oraya gitmeyi tercih edeceği savunulmaktadır. Fakat Topinos, Göç ve kalkınma arasındaki ilişkide asıl

sorunun yaşam standartlarındaki eksiklikten değil; pazar ekonomisi ve milli kalkınma stratejilerinin işgücü hareketlerini teşvik etmesi ile birlikte bireylerin beklentilerindeki değişimden kaynaklandığını ileri sürer (Öztürk M. 2011, s. 26-27). Gittikleri ülkelerde iş bularak çalışan göçmenlerin ülkelere gönderdikleri dövizler hem bireyin yaşam standartlarını iyileştirmekte hem de ülkesinin ekonomik kalkınmasına da katkı sağlamaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 3). Göçmenlerin ailelerine gönderdikleri dövizler, eğitim ve sağlık harcamaları çerçevesinde beşeri sermayenin de gelişimine katkı sağlamaktadır. Ancak işçi dövizlerinin ekonomik kalkınma üzerinde negatif etkileri de bulunmaktadır. Bu dövizler tüketim kalıplarında bazı değişimleri beraberinde getirirken yerel üretimin kısılmasına da neden olmaktadır (Aktaş, 2014, s. 44-45).

1961 Anayasası'nın Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda dış göç politikaları çerçevesinde yurtiçinde fazla olan işgücünün ihracının önemi üzerinde durulmuştur. Başlangıçta bir yıl gibi kısa bir süreyi kapsaması düşünülen göç ile işçilerin döndüklerinde kazandıkları bilgi ve becerileri endüstrileşme sürecinde kullanacakları düşünülmüştür. Böylelikle ilk defa bir devlet politikası haline getirilen dış göç ulusal kalkınmanın bir ögesi haline getirilmiştir (Abadan-Unat, 2015, s. 262-263; Peköz, 2012, s. 342). II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın yeniden inşa sürecine girmesi ve ekonomik gelişmesini sürdürmeye çalışması işgücü piyasasında yabancı işçilere olan talebi arttırmıştır. Bu süreçte Türkiye ile 1963 tarihli Ankara Anlaşması imzalanarak taraflar arasında "serbest işçi akımının kademeli olarak gerçekleştirilmesinin" önü açılmıştır. Bu ikili anlaşmalar ile Türkiye'den yüzbinlerce kişi Almanya ve Avrupa ülkelerine işçi olarak gönderilmiştir Avrupa'nın ekonomik olarak ihtiyaç duyduğu işgücü talebini Türkiye'den giden/gönderilen işçiler gidermeye çalışmıştır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 43). Kırsal nüfusu azaltma politikaları çerçevesinde Türkiye ile Almanya arasında yapılan anlaşma ile Avrupa'ya özellikle kırsal kesimden ve vasıfsız işçiler gönderilmeye başlanmıştır. Bu işçilerin ailelerine gönderdikleri tasarruflar, devletin sanayileşme politikasının devamlılığını sağlamada oldukça etkili olmuştur (Özbay ve Yücel, 2001, s. 12). 1970'lerde Türkiye'nin ihracat gelirlerinin %65'ini oluşturan işçi tasarrufları/dövizleri (Toksöz, 2006, s. 220), bir yandan işsizliğin arttırdığı ekonomik baskıları azaltırken diğer yandan da ödemeler dengesinin eşitlenmesini sağlamıştır.

Ayrıca ülkelerine dönen işçilerin yurtdışında kazandıkları becerileri Türkiye'deki çalışma ortamına uyarlaması da hedeflenmiştir (İçduygu, 2014, s. 57). Bu yolla Almanya'ya göçler 1970 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde ise askeri darbe nedeniyle siyasi sığınmacı olarak Avrupa'ya göçler devam etmiştir (Aksoy, 2012, s. 297).

Kırdan kente göçte etkili bir politika yürütemeyen devlet, dış göç politikalar ile kalkınma sorununa kısmen de olsa çözüm bulmuştur. 1973 yılında Almanya'ya emek göçü resmen durdurulmuş ancak "gizli göç" olarak adlandırılan Avrupa'daki işçilerin ailelerini yanlarına aldıkları "misafir işçi" olarak gidenlerin artık "göçmen" statüsüne geçişini sağlayan yeni bir göç olgusu yaşanmıştır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 12).

İşçi dövizlerinin Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olması devletin sadece Avrupa'ya değil dünyanın diğer bölgelerine doğru da bir emek göçü hareketini desteklemesini sağlamıştır. İnşaat ve eğitim sektörlerinde bir süreliğine çalıştırılmak üzere Libya, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Orta Doğu ülkelerine işçi gönderilmiştir. Avrupa'ya giden işçiler gibi Arap ülkelerine giden işçiler de devlet desteği ile gönderilmiştir (Özbay ve Yücel, 2001, s. 14; Peköz, 2012, s. 343).

Türkiye'nin 1980'li yıllarda dışa açılması ve küreselleşmeyle birlikte ülke ekonomisinde ve üretim faktörlerinde artışlar gözlemlenmiştir. Emegın ülkeler arasında hareketli hale gelmesi işsizliği artırırken; özel sektörün uyguladığı politikalar da işgücü piyasalarının daha katı bir hale gelmesine neden olmuştur. Türkiye, 2011 yılında Suriye'de yaşanan iç çatışmalar ile bir anda kitlesel göç akınına maruz kalmıştır. Bu göç akını Türkiye'de, 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle artmış olan işsizlik oranlarının kontrol altına alınmasını daha da zorlaştırmıştır (Akcan, 2018, s. 60).

1980'lerde hem emek göçünün hem de siyasi göçün bir arada yaşanmasında devlet politikaları etkili olmuştur. İthal ikameci modelden ihracata dayalı dışa açık modele geçilmesi ve 80 darbesi, yeni zorunlu göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. 1980'lerde Doğu ve Güneydoğuda yaşanan çatışma ortamı Kürtlerin Avrupa Ülkelerine sığınmacı ve mülteci olarak göç etmelerine neden olmuştur. Ayrıca serbest ekonomi politikasının uygulanması birçok girişimcinin dış pazarlarla ilişki

kurmasını sağlayarak emek göçünde yeni bir arz yaratmıştır. Bu arz yasadışı yollarla Avrupa'ya gidişleri artırmıştır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 13-14).

Türkiye'nin girdiği hızlı kapitalistleşme süreciyle birlikte liberal politikalara daha çok önem verilmiştir. Bu dönem de AB ülkeleri kadar olmasa da az gelişmiş ülkelerden diğer dönemlere oranla daha çok göçmen/sığınmacı Türkiye'ye gelmiştir (Tuna ve Özbek, 2014, s. 49). 1980 sonu ile 1990'ların başlarında sosyalist ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri, Türkiye'ye Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile eski Sovyet Birliği ülkelerinden göçlerin gelmesine neden olmuştur. (Dedeoğlu, 2016, s. 52). Türkiye, Sovyetlerin çökmesi ile birlikte farklı sektörde çalışan çok sayıda yabancı işçi istihdam eden bir ülke haline gelmiştir. Bu durum Türkiye'yi emek ihraç eden bir ülke konumundan çıkarıp emek ithal eden bir ülke konumuna getirmiştir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 43). Dağılan Sovyetler Birliği ile birlikte emek göçünün yönü Rusya, Doğu Avrupa ve Türki Cumhuriyetlere çevrilmiştir. Türkiye'ye yönelen ve İstanbul-Trabzon odaklı bu göçlerin bir kısmı bavul ticareti olarak bilinen yasadışı ticaretle birlikte görülmektedir. Bu göçerde kişiler sürekli ikametgahlarını değiştirmek yerine iki ülke arasında gidip gelerek yeni bir yaşam biçimi oluşturmuştur (Özbay ve Yücel, 2001, s. 14).).

Türkiye'nin küresel göç haritasında 1990'lı yıllardan itibaren köklü değişimler olmuştur. Türkiye geleneksel olarak "göç veren" bir ülke iken "göç alan", "göçe geçiş alanı sağlayan" ve "göçmen istihdam eden" bir ülke konumuna gelmiştir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 42).). Türkiye'nin göç alan ve Batı Avrupa ülkelerine göç veren ülke olma profiline 1990'larda transit göç yapılan ülke olma profili de eklenmiştir. (Dedeoğlu, 2016, s. 52). Düzensiz göç kavramı ile bağlantılı olarak ortaya çıkan transit göç, göç yolculuğu sırasında henüz gidilecek yere varmadan ara durakların birinde olma halidir, yolculuğun henüz bitmediğini gösterir (Öner N. 2016, s. 17).

Türkiye'de göçmenlere yönelik yapılan araştırmalarda artan düzensiz göçün, Türkiye'ye coğrafi yakınlık, Türkiye'deki enformel emek piyasasının genişliği ve kayıt dışı çalışma kolaylığı, göçmenlerin Türkiye'ye girişi esnasında bürokratik engellerin az oluşu, vize almanın kolay olması, sınır kontrolünün iyi yapılmaması ve kaçak girişlerin rahat olması gibi faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Bu

faktörlerin varlığı Doğu Avrupa'dan göçmenlerin, transit göçmenlerin ve sığınmacıların gelişini kolaylaştırmaktadır⁹ (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 47).

2.2. TÜRKİYE'YE YÖNELEN DÜZENSİZ GÖÇ AKIMLARI

Toplumların ve insanların tarihine bakıldığında göçün önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Göç etme nedenleri her toplumda farklılıklar göstermekle beraber günümüzde çoğunlukla zorunlu göçler yaşanmaktadır. Farklı nedenlerle ortaya çıkan göçlerin sonuçları da göçün yaşandığı toplumlara ve göç türlerine göre farklılıklar gösterebilmektedir (Erol ve Ersever, 2014, s. 48). Savaşlar, silahlı çatışmalar, terör olayları, doğal afetler, siyasi ve ekonomik nedenler gibi birçok nedenden dolayı insanlar doğdukları/yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, s. 5; Öner N. 2016, s.17). Göçmenler gittikleri ülkelerin yasal düzenlemelerinden dolayı yasadışı duruma gelerek güvencesiz ortamlarda yaşamak ve çalışmak zorunda kalmanın yanı sıra sağlık ve eğitim imkanlarından yoksun bırakılarak sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 2).

Bugün dünyada kitlesel/düzensiz göçlerin yaşanmasının en önemli nedeni iç savaşlardan dolayı meydana gelen çatışma ortamından kaçıştır. Sahip oldukları her şeyi geride bırakarak göç etmek zorunda kalan insanların yaşam alanları değişirken kültürel uyum/uyumsuzluk sorunları da yaşanmaktadır. Yerel işsizlik oranlarını arttıran göç, istihdam biçiminde ve toplumsal yapıda değişmelere neden olmaktadır (Harunoğulları, 2016, s. 30). Suriye göçü ile Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacılar yaşamlarını sürdürmek için oldukça düşük ücretlerle yaklaşık olarak 12 saat boyunca her türlü işi yapma durumunda kalmaktadır. Suriyelilerin bu koşullar altında çalışmayı kabul etmeleri, işveren tarafından yerel işgücü yerine Suriyelileri tercih edilmelerine ve bazen de yerel işçinin işten atılarak yerine Suriyeli işçinin alınmasına

---

⁹ Uluslararası göç çalışmalarında genellikle emek göçü üzerinde durulmaktadır. Ancak günümüzde hızla yaygınlaşan ve ülkemizde de görülmeye başlayan başka bir olgu daha var, o da emekli göçü. Emekli göçü, çalışma hayatı bitmiş kişilerin ülkelerinin veya dünyanın farklı bölgelerine temelli veya bazı dönemlerde yerleşme isteğiyle göç etmeleri olarak tanımlanır (Öner N. 2016, s. 25).

neden olmaktadır. Bu durum ülkedeki özellikle de Suriyelilerin yoğun olarak kaldıkları bölgelerde işsizlik oranlarını artırmaktadır.¹⁰

Türkiye'deki düzensiz göçmenler arasında farklı karaktere sahip üç grup göçmen bulunmaktadır. Birincisi Avrupa ülkelerine gitmek için Türkiye'yi transit bir ülke olarak kullanan düzensiz transit göçmenler, ikincisi Türkiye'de yaşamak ve çalışmak için gerekli belgelere sahip olmayan düzensiz göçmenler ve son olarak da mültecilik talepleri kabul edilmeyen ve ülkeden gitmeleri beklenen ama gitmeyen sığınmacı kapsamında yer alan düzensiz göçmenler (İçduygu, 2015, s. 283).

1970'li yıllardan bu yana bölgede meydana gelen büyük kargaşa ve çatışmalardan dolayı çok sayıda insan korunma amacı ile Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye'ye sığınanlar arasında Afganlı, İranlı, Kürt, Bulgar, Boşnak ve Lübnanlılar gibi birçok milletten çok sayıda insan bulunmaktadır. 2011 yılından itibaren de bu sığınmacılara Suriyeliler de eklenmiştir (Sirkeci ve Yüceşahin, 2014, s. 5).

Türkiye'ye yönelen düzensiz göç akımları ve bu akımlarla ilgili uygulanan politikalar incelendiğinde her bir göç akımının farklı özellikler gösterdiği görülmektedir. 1979 yılında İran Devrimi ile Türkiye'ye gelen İranlı göçmenler Avrupa ve Kuzey Amerika'daki bir üçüncü ülkeye geçene kadar Türkiye'de kalmışlardır. Bu göçmenler siyasi nedenlerden dolayı Türkiye'ye gelen transit göçmenlerdir (İçduygu, 2015, s. 280-281).

Türkiye'nin göçmen akınına maruz kalmasının en temel nedeni uyguladığı esnek politikalarıdır. 1980'lerde İran'dan gelenlere herhangi bir vize uygulanmaması diğer ülkelerden de sığınmacıların gelmelerine yol açmıştır. 1951 sözleşmesi gereği Balkan ve Eski Sovyet Birliği ülkelerinden gelenlerin mülteci değil de sığınmacı olarak kabul edilmeleri Türkiye'nin yasal düzenlemelere uygun hareket etmediğini göstermektedir. Ancak 1991 yılında Iraktan gelen sığınmacı akınına karşı Türkiye esnek tutumunu değiştirmeye başlamıştır (Akpınar, 2009, s. 84).

Suriye göçü kitlesel/düzensiz göç kapsamına girdiğinden dolayı çalışmamızın bu bölümünde Türkiye'de yaşanan kitlesel/düzensiz göç akımları üzerinde durulacaktır. Suriye'den gelen kitlesel/düzensiz göçün daha önce Türkiye'de yaşanan

---

¹⁰ Şanlıurfa'da 2010 yılına ait işsizlik oranı %12,4 iken, 2017 yılına gelindiğinde bu oran % 17,2 seviyelerine çıkmıştır. Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasına katılımları bu artışta etkili olan nedenlerden sadece biridir. (istatistiki veriler İşkur ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'ndan alınmıştır)

kitlesel/düzensiz göçlerden farkının ortaya konulabilmesi için Bulgaristan ve Irak'tan gelen kitlesel/düzensiz göçlerin karakterlerinin ve Türkiye'deki yansımalarının iyi bilinmesi gerekmektedir.

2.2.1. Bulgaristan'dan Gelen Düzensiz Göç Akımları

Türkiye ilk büyük kitlesel/düzensiz göç akımını Bulgaristan'dan gelen göçmenler ile deneyimlemiştir. 1989 yılında kominizmin çöküşünün hemen öncesinde Türk ve Pomak kökenli yaklaşık 300 bin Bulgaristan vatandaşının Türkiye'ye göç etmeye zorlanması, İkinci Dünya savaşından itibaren o güne kadar, Avrupa'da görülen en büyük kitlesel/düzensiz göç hareketi olarak bilinmektedir (Balaban-Salı ve Mehmed, 2014, s. 6).

Bulgaristan'da Türklerin azınlık olması ve Türkiye ile Bulgaristan'ın soğuk savaş zamanında karşı gruplarda yer alması Bulgar Hükümeti için bir güvenlik sorunu yarattığından dolayı, "Sadakatinden şüphe duyulan", Türk azınlığa yönelik bazı yasaklayıcı politikalar uygulamaya koyulmuştur. Türkçe eğitim veren okullar ve camiler kapatılarak, Türklerin ülke içinde yer değiştirmesi ve Türkçe isimler kullanması yasaklanmıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 301). Giderek artan zulüm ve baskıların sonlandırılması için Türkiye 1989 yılında Avrupa Konseyine başvurmuştur. Avrupa Konseyi'nin Bulgaristan'a yaptırımlar uygulanmasını istemesi, yapılan protesto ve açlık grevlerinin ve dış baskıların artması Bulgaristan'ın göç anlaşması yapmasında etkili olmuştur (Kahraman, 2015, s. 5). Türkiye ile Bulgaristan arasında yürütülen diplomatik girişimler neticesinde Türk ve Pomak Kökenli Bulgar vatandaşlarının göçü her iki devlet tarafından öngörülmüştür (Hacıoğlu, 2014, s. 33).

Türk toplumu, Türkiye'ye kitlesel/düzensiz göçlerle gelen tüm mülteci ve sığınmacıları her ne kadar hoşgörülü karşılamış olsa da hükümetler her bir akımda farklı politikalar uygulamıştır. Bulgaristan'dan gelen göçmenler soydaş olarak görüldüklerinden dolayı Türk vatandaşlığına geçmeleri için gerekli düzenlemeler büyük bir hızla yapılmıştır. Bu süreçte uluslararası desteğe başvurulmadığı gibi Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği'nin (BMMYK) de bir katkısı olmamıştır. Başlangıçta nerdeyse askeri bir çatışmaya yol açacak olan kriz Bulgaristan'da

rejimin değişmesi ile normale dönmüştür. Mültecilerin geri dönebilmelerini sağlayan reformlarla mültecilerin bir kısmı Bulgaristan'a kesin dönüş yaparken bir kısmı da gidip- gelmeyi tercih etmiştir (Kirişci ve Karaca, 2015, s. 297-298).

Bulgaristan ve Irak'tan gelen Kitlese/düzensiz göç akımları birbirine çok yakın bir süreçte meydana gelmiş olmasına rağmen Irak'tan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu ülkelerine geri dönerken Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin nerdeyse yarısı Türkiye'ye yerleşmiştir. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türk soylu olmalarından dolayı ülkeye yerleşmeleri için yasal düzenlemelerde kolaylıklar sağlanmıştır (İçduygu, 2015, s. 281). 1934 İskan Kanunu kapsamında göçmenlere vatandaşlık vermenin yanı sıra arazi, çiftlik hayvanı, tarım aletleri ve krediler de verilmiştir. Ancak 1990'lara gelindiğinde Bulgaristan'dan göçler devam etmesine rağmen geniş çaplı bu ayrıcalıkların çoğu sınırlandırılırken vatandaşlığa girme hakkı yine tanınmıştır. Ayrıca yeni gelen göçmenlere beraberlerinde getirdikleri araç ve kişisel eşyalarını gümrükten muaf olarak geçirme ve kolay bir şekilde konut kredisi alma imkanı da sağlanmıştır (Kirişci ve Karaca, 2015, s. 302-303).

2.2.2. Iraktan Gelen Düzensiz Göç Akımları

Türkiye, Iraklı Kürtlerin göçü ile yeni bir kitlese/düzensiz göç akımı ile karşı karşıya kalmıştır. 1988'de Halepçe'de yaşanan katliam ile 1990'lardaki körfez savaşı boyunca kitlese/düzensiz göç hareketlerinin etkisi altında kalmıştır. Körfez Savaşı sonrasında ayaklanan Iraklı Kürtler yıkıcı bir sonuçla karşılaşınca Türkiye sınırına akın etmek zorunda kalmıştır (Apak, 2014, s. 23). Türkiye ülke güvenliği ve rejimini tehdit edeceği endişesiyle gelen Kürt mülteciler için farklı bir politika geliştirilmiştir. 1988 yılında Irak güçlerinin sıkıştırdığı 60 bin peşmergenin Türkiye sınırından içeri girmesi ve 1991 yılında 450 bin mültecinin Irak sınırındaki dağlara tırmanması, ulusal güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu gerekçe ile hazırlanan 1994 yönetmeliği ile Iraklı Kürt mültecilerin sınırdan içeri girmelerine izin verilmeyerek buldukları bölgelere insanı yardımlar ulaştırılmıştır (Özgür, 2016, s. 212).

1889 yılında Körfez Savaşı ile birlikte ortaya çıkan Iraklı mülteci krizi, uluslararası barış ve güvenliğin devamlılığını tehdit eden, önemli siyasi ve askeri bir sorun olarak 1994 yönetmeliğinde tanımlanmıştır. Sonrasında 1951 Cenevre

Sözleşmesi'nde yer alan coğrafi sınırların korunması ilkesi hukuken etkisiz hale getirilmiştir. Böylelikle istenmeyen iltica hareketlerinin sınır dışında tutulması sağlanmıştır. Ülke sınırları içerisindeki de geçici sığınmacı kapsamında kalmıştır (Özgür, 2016, s. 213).

2.2.3. Suriye'den Gelen Düzensiz Göç Akımları

Geniş Ortadoğu coğrafyasında etkili olan “Arap Baharı” bazen yumuşak rejim değişikliklerine bazen de iç savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreci Tunus gibi yumuşak bir rejim değişikliği ile atlatamayan Libya ve Yemen'de iç savaşlar yaşanmıştır. Suriye de benzer bir süreçten geçmektedir. Farklı anlayış ve etnik kökene sahip muhalif grupların oluşu, ülkede silahlı çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Sürece büyük devletlerin de müdahil olması sorunları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir (Karasu, 2016, s. 996).

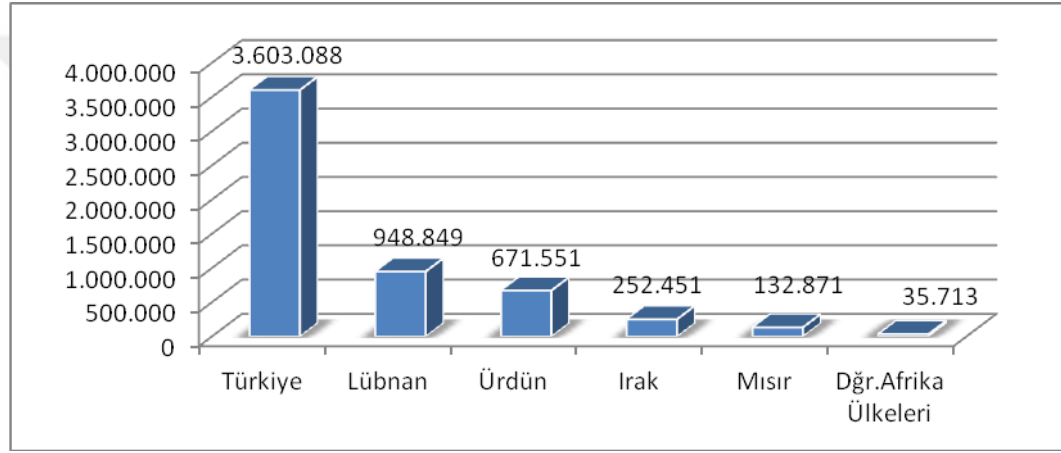
Ortadoğu coğrafyasında yaşanan yeni düzen arayışında, bölgedeki ve dünyadaki güçlü devletlerin bu yeni düzende yer alma çabasına bağlı olarak ortaya çıkan yeni politikalar ve bu politikaların yarattığı güvenlik baskısı insanların/toplumların göç etmelerine neden olmuştur. 2011 yılından bu yana benzer politikaların uygulandığı yer ise Suriye olmuştur. Ülkede yaşanan çatışmalardan dolayı milyonlarca Suriyeli göç etmek zorunda kalmıştır/kalmaya da devam etmektedir (Harunoğulları, 2016, s. 31). Suriye'deki iç savaş neredeyse 8. yılına girmesine rağmen olaylar henüz durulmamıştır. Ülkenin ne zaman güvenli hale geleceği belirsizliğini korurken Suriyelilerin neredeyse yarısından fazlası göç etmek zorunda kalmıştır. Göç edenlerin bir kısmı ülke içindeki güvenli yerlere giderken diğer kısmı ise ülke dışına çıkmıştır (Ağır ve Sezik, 2015, s. 100).

15 Mart 2011 yılında Suriye'de yaşanan rejim karşıtı gösteriler kısa zaman içerisinde sert çatışmalara ve ardından da bir iç savaşa dönüşmüştür. Çıkan iç savaş nedeniyle 22,4 milyon nüfusa sahip olan Suriye'den 2011 Nisan ayından sonra yaklaşık 6-9 milyon Suriyeli evlerini, 4-4,5 milyonu ise ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Eskiden sadece Esat rejiminden kaçan Sünni Araplara, 2014 yılından itibaren Irak Şam İslam Devleti'nden (İŞİD) kaçan Kürt, Nüsayri, Ezidi ve diğer etnik gruplar da katılmıştır (Erdoğan, 2015, s. 317). United Nations Yigh

Commissioner for Refugees (UNHCR) 2014 verilerine göre dünyada yerinden edilmiş kişilerin % 20'sini Suriyeliler oluşturmaktadır. Günümüzde, dünyada en çok Suriye menşei sığınmacı bulunmaktadır. Suriye menşeli sığınmacı sayısı Afgan menşeli mültecilerin 30 yılda ulaştığı sayıya 4 yıldan kısa bir sürede ulaşmıştır (Harunoğulları, 2016, s. 31).

Suriyeli sığınmacılar çoğunlukla Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır olmak üzere bu 5 ülkeye dağılmış durumda. Bu ülkelerdeki Suriyeli sığınmacı sayısı 2019 yılı verilerine göre aşağıdaki grafikte verilmektedir.

Grafik 1: Suriyeli Sığınmacıların Ükelere Göre Dağılımı

Kaynak: UNCHR, 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

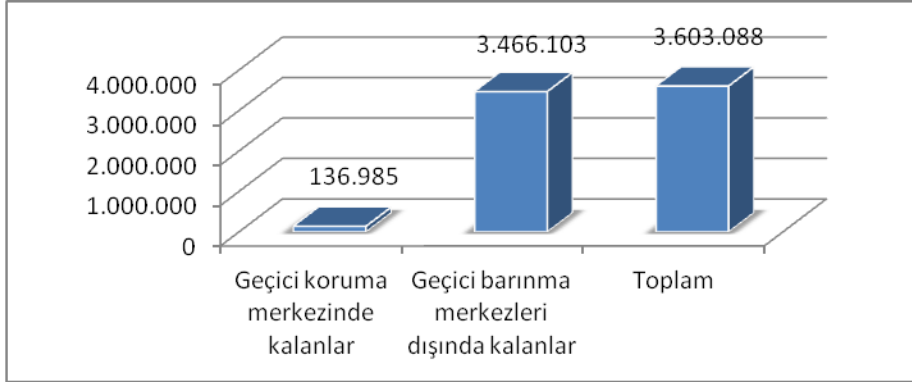
Türkiye, hem bir transit göç ülkesi, hem de Suriye'ye komşu olması nedeniyle bu süreçten en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur (Karasu, 2016, 996). Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Türkiye gelmesi ile Türkiye en fazla sığınmacı barındıran ülke konumuna gelmiştir. Ancak bu kadar fazla sığınmacıyı barındırmak Türkiye'yi maddi yönden oldukça fazla etkilemektedir (Apak, 2015, s. 276).

Suriye krizinden en çok etkilenen ülke olan Türkiye'nin Suriye'ye 911 km sınırı bulunmaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaşın büyümesi ile beraber sınırdan Türkiye'ye Suriyeli geçişleri yaşanmıştır. İlk kez 29 Nisan 2011'de Hatay ilinin Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısından yaklaşık 300-400 kişilik bir Suriyeli grup gelmiş ancak gelenlerden 252 Suriyeli sınırdan içeri alınmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü). Türkiye, düzensiz/kitlesele olarak gelmeye başlayan ve

çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu Suriyeliler için sınır illerinde kamplar açmıştır. Ancak bu kamplarda yaşayanlardan çok daha fazlası başta sınır iller olmak üzere farklı illerde akrabalarının yanında, ortaklaşa kiraladıkları evlerde veya açık alanlarda yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır (Topal, 2015, s. 6). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2 Mayıs 2019 tarihi itibari ile Türkiye’de bulunan Suriyeli sayısını 3.603.088 olarak açıklamıştır. Bu Suriyelilerin yalnızca 136.985’i geçici barınma merkezlerinde kalırken, 3.466.103’ü de geçici barınma merkezlerinin dışında kalmaktadır. 2014-2018 yılları arasında 15.133 kişi üçüncü ülkelere yerleştirilirken bire bir formülü ile Türkiye’den çıkış yapan Suriyeli sayısı da 21.362 olarak açıklanmıştır

Grafik 2: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2 Mayıs 2019.

Suriyeliler Türkiye’ye geldikleri andan itibaren barınma ve beslenme sorunu gündemdeki yerini korumuştur. Suriyelilerin barınma sorunu 10 kentte kurulan 26¹¹ geçici barınma merkezi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Hükümet, Dünya Gıda Fonu (WFP) işbirliği ile kamp içinde kalan her bir Suriyeliye elektronik kart vererek Suriyelilerin kamp içindeki marketlerden hem gıda ihtiyaçlarını hem de diğer ihtiyaçlarını tedarik etmelerini sağlamıştır (Aydemir ve Şahin, 2018, s. 135-136). Suriyelilere yönelik alan çalışmamızı yaptığımız görüşmeler sırasında Suriyelilerin ulusal ve uluslararası bazı Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) gıda yardımlarının yanı sıra maddi yardımlar da aldıkları ve bu yardımların kişi başına aylık yaklaşık olarak 60-80 lira arasında değiştiği öğrenilmiştir.

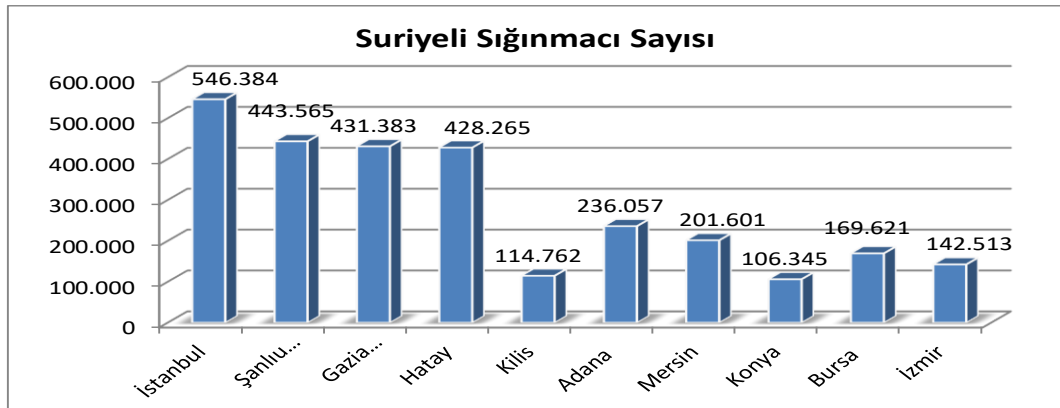
¹¹ 2016 yılında 26 tane olan geçici barınma merkezlerinden 07.02.2019 tarihi itibariyle sadece 13 tanesi Suriyelileri barındırmaya devam etmektedir.

Barınma merkezlerinde Suriyeli sığınmacıların insani ihtiyaçlarının giderilmesinin yanı sıra sosyal hayata uyum sağlamaları için mesleki kurslar ile eğitimler de verilmektedir. Ayrıca Suriyelilerin boş zamanlarını değerlendirebilmeleri için dinlenme ile televizyon odaları, çocuk oyun parkları, ve internet gibi hizmetler de sunulmaktadır. (AFAD, 2015). Suriyeli sığınmacıların genel ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalan Türkiye'nin ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Özdemir E. 2017, s. 116).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye gelişi ile birlikte sınır ticaretinde düşüşler yaşanmıştır. Ancak Türk firmalarının Suriye'deki STK'lara yönelik mal ihracatına başlaması olumsuz etkileri azaltıcı yönde bir etki yaratmaktadır. Ayrıca Suriyeli firmaların Türkiye'nin güney kentlerinde işyerleri açarak faaliyet göstermeleri ve Suriyeli işadamlarının Türkiye'ye ciddi sermaye akışı sağlaması da olumlu etkiler arasında yer almaktadır (İçduygu, 2015, s. 255).

Kamp içinde ve kamp dışında kalan Suriyelilerin çoğunluğu Urfa, Kilis, Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş gibi bölge kentlerinde yoğunlaşmıştır. Kamp dışında kalanların bir kısmı ise İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Mersin gibi sanayinin gelişmiş olduğu büyük kentlere yayılmaktadır (Özdemir E, 2017, s. 123). Kilis'te, kamp içinde ve dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların toplamı kentin kendi nüfusunu aşmış bulunmaktadır (Kirişçi, 2014a, s. 17). Aşağıdaki grafikte 2019 yılı verilerine göre Suriyelilerin yoğun olarak kaldıkları on ildeki Suriyeli sayısı verilmiştir.

Grafik: 3 Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Sığınmacıların ilk 10 İle göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019 yılı verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Başlarda sınır illerinde kalan Suriyeli sığınmacılar zamanla Türkiye'nin her yerine dağılmıştır. Türkiye'nin sığınmacılar için harcamaları 25 milyar doları geçmiştir. STK'lar, belediyeler ve Sağlık için yapılan harcamalar bu miktarın içinde yer almamaktadır. Yapılan bu harcamalar ekonomi de enflasyonist bir etki yaratmaktadır. Bu etkiler en çok kira, gıda ve gerekli tüketim mallarının artışında daha yoğun olarak görülmektedir (Yıldız, 2017, s. 38-39). 2017 yılında dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ, Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar için bugüne kadar 30 milyar dolardan fazla para harcadığını açıklamıştır. Akdağ'ın açıklamalarına göre Afet ve Acil Durum (AFAD) 5.5 milyar, güvenlik ve kamu düzeni için 9 milyar, sağlık için 16 milyar, eğitim için 15 milyar belediye hizmetleri için de 17 milyardan fazla harcama yapılmıştır (İşinolsa, 2018). AFAD'ın 2017 Şubat verilerine göre, Suriyeli sığınmacılar için AB toplam 588 milyon avro yardım yapmıştır. Türkiye'ye yapılan diğer dış yardımların toplam miktarı ise 455 milyon dolardır. Suriyeliler için yapılan toplam yardımlar ile Türkiye'nin Suriyeliler için yaptığı harcamalar karşılaştırıldığında Uluslararası yardımların oldukça sınırlı seviyede olduğu görülmektedir (Özdemir E. 2017, s. 126).

Başlangıçta gelen bu insan akını tek başına yönetmeye çalışan Türkiye, 2012 yazından itibaren uluslararası düzeyde maddi yardım talebinde bulunmuştur. Yapılan yardımların yetersizliği ve gelen göçmenlerin uzun bir süre daha Türkiye'de kalacağına anlaşılması üzerine hükümet kalıcı çözüm yolları aramaya başlamıştır. “geçici koruma” yerine kalıcı bir çözüm olarak Suriyelilerin yerel ile uyumlaştırılması politikaları ön plana çıkarılmıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 299).

2.2.3.1. Türkiye'nin Suriye Göçünde Uyguladığı Politikalar

Uluslararası hukuka ve insani ilkelere uygun olarak uygulanan “açık kapı” politikası ile sayıları ve kalıcılık süreleri gittikçe artan Suriyeliler Türkiye için çok yönlü riskler içermektedir. Başlangıçta Suriyelileri yüksek bir kabul düzeyi ile kabul eden Türk toplumunun bu durumu devam ettirebilmesi için günümüz şartlarına uygun güçlü bir göç yönetiminin geliştirilmesi gerekmektedir. “geçicilik” ve “misafirlik” üzerine kurulan politikaların yerine “kalıcılığın kabulü” ve “uyum politikaları” üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir (Erdoğan, 2015, s. 320).

Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik uyguladığı “açık kapı politikası” Türkiye için gün geçtikçe daha riskli bir sürece doğru gitmektedir. “Açık kapı politikasını” benimseyen BM, bu süreçte yaşanan aksaklıkları insan haklarına aykırılık gerekçesiyle eleştirirken Türkiye'nin Batı sınırlarının sıkı korunmasını talep etmektedir (Erdoğan, 2015, s. 318-319). Türkiye uyum sürecinde kaçak göçle mücadeleyi AB'nin istekleri doğrultusunda sürdürmeye çalışmaktadır. AB'nin ise kaçak göçü Türkiye sınırları içinde tutma eğiliminde olduğu görülmektedir. AB iç dolaşımı kolaylaştırırken AB dışından gelenlere engelleyen sınır politikaları uygulayarak kendi etrafında bir duvar örmeye çalışmaktadır. Bu politikalar ile Türkiye başta olmak üzere Batı Avrupa sınırında bulunan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri göçmenlerin bekleme odasına dönüşmektedir (Akpınar, 2009, s. 81-82).

AB ile göç veren ülkeler arasında tampon bölge olma yolunda politikalar geliştiren Türkiye'de sığınmacıların üçüncü ülkelere yerleştirilmesi ve geri gönderme stratejileri geçici sığınma politikaları çerçevesinde öncelikli hale gelmiştir. Türkiye bir geçiş ülkesi olduğunu göstermek amacıyla Doğu, Güneydoğu ve Batı sınırlarını açık tutmuştur. Böylelikle ülkedeki sığınmacı ve göçmenlerin geçici oldukları ve ülke için bir sosyal yük oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır (Özgür, 2016, s. 213).

Türkiye'nin düzensiz göç politikaları BM'nin “Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” ve onun ek iki protokolü¹² etrafında geri kabul anlaşmaları ve gönüllü geri dönüş projeleri üzerinden şekillenmektedir. Geri kabul anlaşmaları ile hem Türkiye'ye gelen düzensiz göçmenlerin geldikleri yere iadeleri hem de Türkiye üzerinden geçerek başka ülkelere gitmiş düzensiz göçmenlerin kabulü yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Gönüllü geri dönüş projeleri ile Avrupa ülkelerine iltica başvuruları kabul edilmeyen göçmenlerin ülkemiz üzerinden transit geçişle ülkelerine geri gönderilmeleri sağlanmaktadır (Topçuoğlu, 2016, s. 5013). AB mültecilerin iadesinde “güvenli ülke” olarak Türkiye'yi ilan ederek geri kabul edilmenin yollarını açmış bulunmaktadır. Geri kabul anlaşması, Avrupa'ya kapılarını hiçbir zaman Suriyelilere açmama garantisini sağlamaktadır. Anlaşma, Türkiye'ye Avrupa'ya giden Suriyelileri geri alma ve koruma altına aldığı Suriyelileri savaş

---

¹²Bu protokoller şunlardır: “İnsan Kaçakçılığı, Özellikle Kadın ve Çocuk Kaçakçılığının Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol” ve “Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol”

ortamına geri göndermeme zorunluluğu getirmiştir. (Erdem, 2017, s. 344). Bu durum kendilerini güvende hissetmeyen mültecilerin “yaşama hakkının ihlali” anlamına gelmektedir. Böylelikle sadece Suriyeli sığınmacılar için değil bütün göçmen ve yerinden edilenlerin güvenli bir ülkede yaşama hakları kısıtlanmaktadır. Bu anlaşma ile evrensel metinlerdeki “güvenli ülke” kriteri çiğnenerek güç dengeleri doğrultusunda yeniden tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Akdeniz, 2016, s. 82).

Suriyeli göçmenlere uygulanan “geçici koruma statüsü, açık kapı ve geri göndermeme” politikaları, Suriyeli sığınmacı sayısının her geçen gün daha da artmasına ve Suriyelilerin Türkiye’de kalma sürelerinin uzamasına neden olmuştur. Bu durum sadece ekonomiyi değil; sosyal yapıyı da derinden etkilemektedir.(Yıldız, 2017, s. 31). Türkiye’deki Suriyeli sayısı dikkate alındığında bugünü anlamak ve geleceği planlamak adına Suriyelilerin “uyum”, “entegrasyon” veya “adaptasyon” gibi hangi ad altında olursa olsun “toplumsal kabulü ve uyumunun” sağlanması gerekmektedir. Türkiye’de kaldıkları süre uzadıkça bu topraklarda tutunan, kendilerine bir alan açarak sosyal ağlar kuran, ekonomik faaliyetlerde bulunan bu insanların sosyolojik ve duygusal olarak da yaşamlarını gittikçe zorlaşmaktadır (Erdoğan, 2015, s. 320)

2.2.3.2. Göç Mevzuatı İle İlgili Türkiye’deki Hukuki Çerçeve

Sığınmacı ve mülteci hareketleri her ne kadar düzensiz göç kavramı içerisinde yer alsalar da, ulusal ve uluslararası hukukta yer bularak meşruluk kazanmıştır (İçduygu, 2015, s. 285). Göçmen, mülteci ve sığınmacı grupların geldikleri ülkelerde kabul edilme şartları devletlerin yürürlükte olan yasaları tarafından belirlenir. Ayrıca geldikleri/yerleştikleri ülkelerde hak sahibi olmaları, ülke vatandaşlığına alınmalarını sağlayan o devletin kanunlarıdır. Bu gruplar, hukukun üstünlüğüne dayanan kanun ve kurallar sayesinde devletin keyfi uygulamalarından korunmaktadır (Çatır, 2016, 220).

Göç hareketlerinin iyi yönetilmesi olumlu etkiler yaratırken, iyi yönetilememesi ise kamu düzeni ve güvenliğini tehdit eden ve insan hakları ihlallerine neden olan sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı ekonomik

kalkınma ve kamu güvenliğini sağlayan, insan haklarını koruyan etkin bir göç yönetimi politikasının geliştirilmesi gerekmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, s. 5). Göç alanında yapılan çalışmalar ve düzenlemeler devletlerarası işbirliğinin devam etmesi ile göçmen ve devlet çıkarları arasında bir dengenin oluşturulması üzerine şekillenmektedir. Mültecilerin yararına olan ancak devletlerin çıkarına uymayan çok sayıda girişim/sözleşme devletler tarafından kabul görmemiştir. 1990 Tarihli BM Göçmen Hakları sözleşmesi de bunlardan biridir. Sözleşme 2003 yılında yürürlüğe girmiştir ancak çoğu göç gönderen ülke olmasına rağmen 30 ülke bu sözleşmeyi imzalamamıştır. Uluslararası göçe yönelik kapsamlı bir hukuki çerçeve olmadığından dolayı devletler güvenlik nedeniyle uluslararası göçü kısıtlayıcı önlemler alarak göçmenleri sınır dışı edebilmektedir. 11 Eylül sonrasında olduğu gibi (Öner S. 2016, s. 592).

AB'ye uyum sürecindeki Türkiye'de göç olgusunun çeşitlilik göstermeye başlaması 2000'li yıllardan itibaren yeni yasal düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. 1994 İltica Yönetmeliği, 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 2005 İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı ve 2006 İskan Kanunu Türkiye göç rejiminde yaşanan dönüşümleri bize göstermektedir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, s. 63).

Türkiye sınırlarına yönelen göçün, farklı boyutlarda ve pek çok ülkeyi kapsayacak şekilde çeşitlenmesi ve yoğunlaşması ekonomik, sosyal ve ulusal güvenlik açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Dünya genelinde uluslararası göç hareketlerine verilen önem, ulusal ölçekte de bazı politikaların üretilmesinde artışa neden olmuştur (Kaya, 2014, s. 15). Türk hukukunda 2013 yılına kadar göçmenler ile ilgili her hangi bir düzenleme yoktur. Gerekli durumlarda Bakanlar Kurulu Kararnameleri ve özel kanunlar ile bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır (Ağır ve Sezik, 2015, s. 102). Türkiye'de kitlesel zorunlu göçlerin art arda yaşanmasıyla birlikte 1994 yılında İltica Sığınma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 1994 yönetmeliği sığınmacılara güvenli bir üçüncü ülke buluncaya kadar Türkiye'de kalabilmeleri için geçici ikamet izinleri vermektedir. (Aydemir ve Şahin, 2018, s. 130). 1994 yönetmeliği kitlesel mülteci akınlarının daha Türkiye sınırını geçmeden önlem alınmasına yöneliktir (Kirişçi, 2014a, s. 14). Bu tarihe kadar yaşanan kitlesel göç hareketlerinde İskan Kanunu ve 1951 Sözleşmesi hükümlerine başvurulmuştur

(Çatır, 2016, s. 221). Avrupa dışından gelen sığınmacıların iltica işlemlerine erişimleri bu yönetmelik ile zorlaştırılmıştır. Katı iltica politikalarının uygulandığı ve “geri göndermeme” ilkelerinin göz ardı edildiği bu süreçte Türkiye eleştirilere maruz kalmıştır. 1990’ların sonuna gelindiğinde BMMYK’nın teşvik ettiği ve AB’nin desteklediği bir reform sürecine girilmiştir. 2013 yılına gelindiğinde ise Türkiye’nin en kapsamlı sığınma yasası kabul edilmiştir (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 300).

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte birçok milletten ve çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu milyonlarca insan göç etmiştir. Güvenli bir yaşam için Avrupa ülkelerine yönelen mülteciler ilk kez 1930’larda Milletler Cemiyeti (MC) bünyesinde kurulan Mülteciler Yüksek Komiserliği sayesinde uluslararası alanda tanınarak yardım görmeye başlamıştır (Ünlü, 2007, s. 87).

Avrupa İkinci Dünya Savaşı ile yeniden yıkıma uğradığında, savaş galibi ülkeler hızlı adımlar atarak ilk olarak Milletler Cemiyeti yerine BM’yi kurdular. 1948’de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi imzalanarak temel insani bir hak olan “sığınma hakkı¹³” herkese tanındı. Sonrasında mültecilerin temel haklarını belirleyen, mülteciler ile devletlerin karşılıklı olarak görev ve sorumluluklarının yasal güvence altına alındığı ve halen yürürlükte olan 1951 tarihli BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi imzalandı (Hazan, 2016, s. 187). Cenevre Sözleşmesine göre:

“ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs mülteci.” (Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2016).

Sözleşmeyi imzalayan her ülke, yasal bir şekilde ülkelerinde bulunan her mülteciye ikamet etme, eğitim alma, ücretli bir işte çalışma, iş yeri açma, konut edinme, sosyal yardım, hizmet ve medeni haklardan faydalanma ve din özgürlüğü haklarını verme yükümlülüğü altına girmiştir (Demir, Çelik ve Uluç, 2017, s. 15).

---

¹³ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 14. Maddesinde “Herkesin zulüm karşısında sığınma hakkı vardır” şeklinde ifade edilerek sığınma hakkının temel bir hak olduğu vurgulanmıştır (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015, s.69).

Birleşmiş Milletler kimlerin mülteci olarak kabul edilerek uluslararası koruma altına alınacağını 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde belirtmiştir. Sözleşmeyi onaylayan ülkelerin sözleşmeye “coğrafi çekince” koymaları sonucu sığınmacı kavramı ortaya çıkmıştır. Türkiye de bu çekince kapsamında sadece Avrupa'dan gelen göçmenlere mülteci statüsü verirken; Avrupa dışından gelen göçmenleri ise sığınmacı kapsamında değerlendirmektedir (Akpınar, 2009, s. 8). Bu nedenle Ortadoğu'da meydana gelen savaşlar ve çatışmalar nedeniyle ülkemize gelen göçmenler “coğrafi çekince” ilkesine takılmaktadır. Bu ilke ile Avrupa dışından gelen göçmenler mülteci sayılmadığından, Suriye'den gelen göçmenler sığınmacı olarak kabul edilmektedir (Topçuoğlu, 2016, s. 513).

Göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları çoğu zaman birbiri yerine kullanılmakla beraber özünde bazı farklılıklar barındırmaktadır. Sığınmacı, mülteci statüsü elde etmek amacıyla göç ettiği ülkeye yasal başvuruda bulunan, ancak başvurusu henüz kabul edilmeyen ve o ülke vatandaşı olmayan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Geçici bir statüye sahip olan sığınmacılar geldikleri ülkeye iade edilemezler. Sığındıkları ülke haklarındaki yasal incelemeyi bitirene dek onlara hem yerleşim izni vermek hem de asgari yaşam standardı sağlamakla yükümlüdür (Demir, Çelik ve Uluç, 2017, s.15). Göçmen kavramı ise iki temel noktada mülteci ve sığınmacı kavramlarından ayrılmaktadır. İlk olarak göçmenler ülkelerinden zulüm görmeden kendi istek ve arzuları dahilinde başka bir ülkeye göç eden kişilerdir. İkinci olarak da göçmenler vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaya devam etmektedirler. Oysa Mülteci ve sığınmacılar zaten vatandaşı oldukları ülkeden zulüm gördükleri için ülkenin korumasından da yararlanamamaktadırlar. Ayrıca diğer ülkelerin onları kabul etmemeleri durumunda tüm haklardan yoksun bir şekilde hayatlarını devam ettirmeleri oldukça zorlaşmaktadır. Göçmenler ise bu noktada herhangi bir güçlükle karşılaşmamakta gerektiği takdirde ülkelerine geri dönebilmektedirler (Mani, 2009, 30).

Ocak 1951 yılından önce Avrupa'da yaşanan olaylardan etkilenen mültecileri kapsayan Cenevre Sözleşmesi, Göçmenleri coğrafik olarak ve zaman açısından kısıtlamaktadır. Sözleşme, devletlerin egemenlik haklarına saygılı olduğundan dolayı devletlerin sınırları dahilinde baskı ve zulme maruz kalanları kapsamayıp, yalnızca devletlerin toprakları dışında baskı ve zulüm görenleri kapsamaktadır. Sözleşme

mültecilerin ülkelerindeki koşullar düzelmediği sürece gönderilmeme ve korunma; koşullar düzeldiğinde ise ülkelere geri dönme hakkı vermektedir. Bu sözleşme birçok sınırlama içermesine rağmen uluslararası mülteci hukukunun en temel belgesi olmayı sürdürmektedir(Öner S. 2016, s. 582). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere Türkiye'ye gelen göçmenler mülteci statüsü için gerekli tüm şartları sağlasalar dahi Avrupa dışından geldikleri için sadece sığınmacı statüsü kapsamında değerlendirilmektedirler. Klasik uluslararası mülteci hukukunda gerekli şartlar oluştuğunda sığınmacı statüsü mülteci statüsüne dönüşürken; Türk hukukunda coğrafi çekince nedeniyle böyle bir durum mümkün olmamaktadır (Ağır ve Sezik, 2016, s. 103).

Yabancılara geçici koruma statüsünün verilmesi ülkeden ülkeye bazı değişiklikler göstermektedir. Örneğin bu statü, Avusturalya'da göçmenlere ve iklim değişikliği nedeniyle yerlerinden göç etmek zorunda kalan kişilere verilirken; Amerika Birleşik Devletleri'nde, Amerika'da yaşayan ve menşe ülkesinde yaşanan silahlı çatışmalar ile çevresel afetlerin etkilerinden dolayı ülkesine yeri gittiğinde güvenliği tehlike altına girecek olan yabancılara verilir. Avrupa Birliği'nin 1990'lı yıllarda Yugoslavya'daki silahlı çatışmalardan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan kişilere "geçici koruma" sağlaması bu mekanizmanın en etkili örneklerindedir (Demir, Çelik ve Uluç, 2017, s. 17). Türkiye ise ilk kez Suriye'deki iç savaştan kaçarak Türkiye sınırlarına gelen Suriyeliler için geçici koruma sağlanmıştır (Erdem, 2017, s. 338).

2011 yılından itibaren sınırlardan Türkiye'ye giriş yapan Suriyeliler her ne kadar mülteci kamplarına yerleştirilseler de kendilerine mülteci statüsü verilmemiştir. Suriyelilere başlangıçta 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü içerisinde yer almayan "misafir" statüsü verilse de sonrasında "geçici koruma" ile hukuki bir zemin oluşturulmuştur (Uzun, 2015, s.112). Geçici koruma, sınırlara yönelen ani ve toplu nüfus hareketlerinde başvurulmuş bir acil durum politikasıdır. Bu politika ile ani durumlarda kısa süreli ara çözümler bulunmaktadır (Özdemir E. 2017, s. 123). Suriyelileri başlangıçta "misafir" olarak tanımlayan Türkiye bu tutumunu değiştirerek daha yasal bir statü olan "geçici koruma" statüsünü uygulamaya koymuştur. Bu rejim ile uluslararası hukuk çerçevesinde tanımlanan "geri

göndermeme” ilkesi ile Suriyelilere barınma, sağlık gibi her türlü temel insani yardımları sağlamayı kendiliğinden kabul etmiş olmaktadır (Kirişçi, 2014a, s.21).

Türkiye’ye gelen ve kayıt olan Suriyelilere 2014 yılına kadar İçişleri Bakanlığı’nın kararı ile “geçici koruma statüsü” verilmiştir. Geçici koruma ile Suriyelilerin sınırsız bir şekilde Türkiye’de kalmalarına ve zorla gönderilmemeleri güvence altına alınmıştır (Ağır ve Sezik, 2015, s. 104).

İlk kez yasanın 91. Maddesinde “geçici koruma” dan bahsedilmektedir. Aynı yönetmeliğin geçici 1. Maddesi ile Suriyelilere yönelik özel bir düzenlemeye gidilerek “geçici koruma” statüsüne vurgu yapılmıştır:

“28 Nisan 2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak Türkiye sınırlarına gelen veya sınırları geçen Suriye vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınacaklar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.” (Erdoğan, 2015, s. 322).

Suriyelilere özel bir düzenleme getiren Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 1. maddesi ile Türkiye sınırına gelen Suriyelilerin uluslararası koruma talebinde bulunup bulunmadıklarına bakılmaksızın geçici koruma kapsamına alınacakları belirtilmiştir. Geçici koruma altına alınan kişiler bu koruma altında oldukları süre zarfında hiçbir şekilde bireysel uluslararası koruma başvurusunda bulunamazlar (Yıldız, 2017, s. 32). Dolayısıyla bu yönetmelik aslında Türkiye topraklarına adım atan Suriyelileri uluslararası başvuru hakkından mahrum etmektedir (Akdeniz, 2016, s. 99). Türkiye’nin coğrafi çekince şartı, sığınmacıları uluslararası hukuk kurallarınca korunmasını engellemektedir. Coğrafi çekince şartını dünyada sadece 4 ülke devam ettirmekte ısrarcı olurken, Türkiye bu çekinceyi fiilen uygulayan tek ülkedir (Erdoğan, 2015, s. 322).

22 Ekim 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği, coğrafi çekince şartını korumaya devam etmekle beraber yeni tanımlamalara gitmektedir (Erdoğan,2015, s. 321). Getirilen yeni tanımlamalarda “mülteci”, “şartlı mülteci¹⁴”

---

¹⁴ Şartlı mülteci statüsü 1994 tarihli Yönetmelikte kabul edilen sığınmacı statüsünün yerine kullanılmaktadır. 6458 sayılı Kanun ile uygulamaya konulan bu statüye sahip kişiler, hem mülteci

ve “ikincil koruma¹⁵” statülerine yer verilmiş ancak “sığınmacı” statüsüne yönelik herhangi bir tanımlamaya gidilmemiştir (Demir, Çelik ve Uluç, 2017, s. 17).

Geçici Koruma Yönetmeliği’nde Türkiye’de kalma hakkına sahip Suriyelilerin hangi hizmetlerden yararlanacakları da düzenlenmiştir. Yönetmelik de beslenme ve barınmaya 38. madde de, sağlık hizmetlerine 27. madde de, eğitim hizmetlerine 28. madde de, iş piyasasına erişime 29. madde de sosyal yardım ve hizmetlere 30. madde de, tercümanlık hizmetlerine de 31. madde de yer verilmiştir. Geçici koruma altındaki Suriyeliler bu hizmetlerin bir kısmını buldukları geçici barınma merkezlerinden, diğer bir kısmını da Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nce belirlenen illerde alabilmektedirler. Ancak bu hizmetlerin verilebilmesi kamu düzeni ve güvenliği ile kamu sağlığı açısından sakıncalı bir durumun olmadığı hallerde verilmektedir (Uzun, 2015, s. 114).

AB’nin Geçici Koruma Yönergesinde geçici koruma süresi, belirtilen nedenler sona ermedikçe 1 yıl ile sınırlandırılmıştır. Bu süre 6 aylık sürelerle en fazla 2 kez olmak üzere toplamda bir yıl daha uzatılabilmektedir. Türkiye’de ise geçici koruma süresine dair her hangi bir süre verilmeyip Bakanlar Kurulu kararına¹⁶ bırakılmıştır. Suriye’deki karışıklıklar bitene kadar geçici koruma statüsünün devam etmesi beklenmektedir. Geçici koruma sona erdiğinde Suriyelilerin evlerine dönmeleri beklenirken dönmek istemeyenlerin uluslararası koruma başvuruları bireysel olarak değerlendirilip 6458 sayılı kanun kapsamında Türkiye’de kalmalarına izin verilebilmektedir. (Hacıbektaşoğlu, 2016, s. 16).

---

statüsü, hem de Avrupa dışından geldiklerinden dolayı güvenli bir ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici koruma statüsü kapsamında yer alırlar (Demir, Çelik ve Uluç, 2017, s. 17).

¹⁵ İkincil koruma statüsü, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamı dışında kalan yabancılara sağlanan ve mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma farklı bir koruma çeşididir. Yabancılar Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 63. maddesinde ikincil korumanın hangi şartlarda verileceği belirtilmiştir. YUKK’un 63. Maddesine göre, “Mülteci ve şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikametgah ülkesine geri gönderildiği takdirde ölüm cezasına mahkum olacak veya ölüm cezası infaz edilecek olan, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak olan, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korunmasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir” (Erdem, 2017, s. 336).

¹⁶ Millî güvenliği, kamu düzenini, kamu güvenliğini toplumun sağlığını tehdit edecek bir durum ile karşılaşılması durumunda geçici koruma tedbirlerinin sınırlandırılması, süreli veya süresiz durdurulması gibi kararların alınması da Bakanlar Kurulu’na bırakılmıştır (Hacıbektaşoğlu, 2106, s. 16).

Suriye mülteci krizinde Türkiye, Bulgaristan ve Irak mülteci krizlerinde uyguladığı politikalarından farklı bir politika uygulamıştır. Suriye rejimi ile diplomatik ilişkilerini koparan Türkiye muhaliflere açık bir şekilde destek vermiştir. Suriye rejiminin kısa bir süre içinde çökerek demokratik bir rejime geçileceği beklentisi içinde olan Türkiye Suriyeli göçmenlerin kısa bir süre sonra Türkiye'nin “gönüllü elçileri” olarak ülkelerine döneceğini beklentisi içerisinde olmuştur. Ancak beklenenin aksine Suriye’de yıkıcı bir iç savaş yaşanmış ve daha çok Suriyeli Türkiye’ye sığınmak durumunda kalmıştır. Irak göçünün tersine Suriye göçünde “açık kapı” politikası uygulanmış ve göçmenlere insani yardımların yanı sıra “geçici koruma” da sağlanmıştır (Kirişci ve Karaca, 2015, s. 298).

2.2.3.3. Suriyelilerin Çalışma İzinlerine Dair Düzenlemeler

Her insanın çalışma hakkı vardır ancak bu hak göçmenler için devletlerin özel iznine bağlı olmakla beraber sektörel ve menşee bazında sınırlamalarla doludur. Göçmenlere uygulanan “iç kontroller” ve gözetimler bu sınırlamalardan bir kaçıdır. Bazı durumlarda da devlet bir “af” çıkartarak yasadışı göçmenlerin varlığını kabul ederek çalışmalarına ve kayıt olmalarına izin verir. Ancak bu politikanın uygulandığı pek görülmemiştir (Topçuoğlu, 2016, s. 508). Türkiye Uluslararası sözleşmeler gereği sığınmacıların işgücü piyasasına erişimlerini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapmak ile yükümlüdür. Sığınmacı ve mültecilere yönelik özel bir düzenleme yapmayan Türkiye, yabancıların işgücü piyasasına erişimleri için yapılan düzenlemeleri mülteci ve sığınmacılar için de kullanmayı yeterli görmüştür (Üstün, 2016, s. 5). Türkiye’ye gelen yabancıların çalışma izinleri 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Kanun, gelenlerin yasa dışı çalışmalarını önlemek yerine ülkeye gelen kalifiye işgücünün çalışma izinlerini düzenlemektedir. Kayıt dışı işlerde, emek yoğun sektörlerde ve yerli işgücünün çalışmak istemediği işlerde kayıt dışı çalışanlar kapsam dışında kalmaktadır. Bu kanun, yabancıların izinsiz çalışmalarını yasaklarken Türkiye'nin işgücü piyasasını niteliksiz işgücünden korumayı hedeflemektedir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011, 64). Ancak bu kanun 28.7.2016 tarihli 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Suriyelilerin gelişi ile birlikte bütün yabancıları değil de

sadece geçici koruma altına alınanları kapsayan yeni bir yönetmelik hazırlanmıştır. 15 Ocak 2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik’te açıkça Suriyelilerden bahsedilmemiş olsa da Suriyelilerin geçici koruma altında olmaları onların bu yönetmelik kapsamına girmelerini sağlamaktadır (Ekşi, 2016, s. 25). Geçici koruma kapsamına alınanlar geçici koruma kimlik belgelerinde kayıtlı olarak belirttikleri ilin sınırları içerisinde Türk mevzuatına tabi olarak çalışabilmektedir. Bir yıllık olarak düzenlenen çalışma izinlerini yenilemek isteyenler yıl bitmeden 60 gün içerisinde yeniden başvurmak zorundadır. Süreyi uzatmak için başvuruda bulunanlara önce 3 yıllık, sonrasında ise 6 yıllık çalışma izni verilmektedir (Korkmaz, 2017, 60).

Yönetmeliğe göre, geçici koruma altındaki yabancılar çalışma izni olmadan ne çalışabilirler ne de çalıştırılabilirler. Çalışma izni başvurusunu kimin yapacağı iki şekilde belirlenmiştir. Çalışma izni başvurusunu “bağımlı çalışacak yabancılar” için işveren; “bağımsız çalışacak yabancılar” için se geçici koruma altındaki yabancıların kendisi yapmak zorundadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nca başvurusu kabul edilen yabancılara çalışma izni verilir ve İçişleri Bakanlığı tarafından bu durum işverene bildirilir (Ekşi, 2016, s. 25). Şartlı mülteci statüsündeki kişilere Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca verilen çalışma izin belgelerini alma zorunluluğu getiren yönetmelikte ikincil koruma statüsündeki kişilerin çalışma izin belgesine gerek duymadan kendilerine verilen kimlik belgeleri ile çalışabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca ikincil koruma statüsüne sahip kişilerin Türk vatandaşı ile evlenmeleri, Türkiye’de 3 yıl kalmış olmaları ve Türk vatandaşı çocuklarının olmaları gibi durumlar söz konusu ise bakanlık bu kişileri çalışma izni sınırlamalarından muaf tutmaktadır (18. Madde) (Akcan, 2018, s.61-62).

İşgücü piyasasına yönelik sıkıntıları azaltmak için çıkarılan bu yönetmelik ile Suriyelileri çalıştıran işyerlerine de bazı sınırlamalar getirilmiştir. Yönetmeliğe göre Suriyeli çalıştırmak isteyen bir işyeri çalıştırdığı işçi sayısının sadece %10’u kadar işçi çalıştırabilmektedir. Ancak işyeri ihtiyaç duyduğu nitelikte işçi bulamadığını kanıtladığı takdirde getirilen %10’luk kota esnetilmektedir (Akcan, 2018, s. 61). İşyerlerine getiren %10’luk kota nedeniyle 20 Türk vatandaşı çalıştıran bir işyeri en

fazla 2 Suriyeli çalıştırabilir. Eğer işyerinin istihdam ettiği kişi sayısı 10 kişiden az ise bu işyerinin sadece bir Suriyeli çalıştırma hakkı vardır (Yıldız, 2017, s. 33).

Geçici koruma altındaki kişiler Bakanlar Kurulu'nun belirlediği sektör ve iş kollarını ile coğrafi olarak sınırlandırılan il, ilçe ve köylerde çalışabilecekler. Yabancıların çalışamayacağı iş kolları ile mesleklerin ise mevzuatta gizli kalması öngörülmüştür. Çalışma izinleri geçici koruma ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle geçici korumanın sona ermesi çalışma izinlerinin de sona erdirmektedir (Erdoğan, 2015, s. 323). Bu durum Suriyeliler için bir hak kaybına neden olurken işverenler için karlı olmaktadır. Suriyeli sığınmacıların işverenlerin karlılığını nasıl artıracacağı, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) raporunda açıkça görülmektedir. Raporda Suriyelilerin savaş sona erene kadar burada çalışmalarına savaş bittikten sonra da memleketlerine geri gönderilmelerine yönelik ifadeler yer almaktadır. Ayrıca bu süre zarfında çalışanların oluşacak olan kıdem ve ihbar tazminatı gibi haklardan faydalanmamaları için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Akdeniz, 2016, s. 101).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERMAYENİN GENİŞLEYEN YENİDEN ÜRETİM SÜRECİ VE BU SÜREÇTE SURİYELİ SİĞİNMACILARIN İŞLEVİ

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE SERMAYE BİRİKİMİN ÖN KOŞULLARI

Üretim süreci içinde insanlarla nesnelere (üretim araçları) arasında değişen ilişkiler, belirli mülkiyet ve egemenlik ilişkileri yer almaktadır. Üretim ilişkilerinin temel belirleyicisi olan üretim araçları üzerindeki egemenlik ilişkileri, insanlar arasındaki üretim ilişkilerini belirlemekte ve kendisinin ayrılmaz bir parçası olan üretim güçleriyle birlikte üretim biçimlerini oluşturmaktadır (Boratav, 2013, s. 176-177). İnsan oluşumunu, toplumun üretim araçları ve güçlerinin oluşumuna bağlayan Marx, tarihsel olgunun temelini de gelişen ihtiyaçlar ve bunların giderilmesine bağlar. “İnsanoğlu ilk önce yemek yemeli, içmeli, yıkanmalı ve giyinmelidir” (Divitçioğlu, 2013, s. 12). İnsan ihtiyaçlarını karşılayan maddelerin bir kısmı doğada hazır bulunurken bunların büyük bir çoğunluğu ise ancak insanoğlu tarafından üzerinde çalışılarak yani emek harcanarak elde edilmektedir. Doğanın insan emeği harcanarak insan ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli hale geldiği üretim sürecinde, insanlar hem doğayı hem de kendilerini dönüştürmektedirler. Bu süreçte insanlar birbirleri üzerinde de etkili olmakta ve birbirleriyle belli bir biçimde işbirliği yaparak, etkinliklerini karşılıklı olarak değiş tokuş ederek üretim ilişkilerine girmektedirler (Kırcal, 2010, s. 5).

Üretim ilişkileri açıklanırken bu ilişkinin temel faktörleri olan işçi ve sermaye sınıfının ortaya çıkışı ve üretim süreci içerisinde birbirleri ile olan etkileşimlerinin de bilinmesi gerekmektedir. Sınıf oluşumunu açıklayan Marx, “üretim biçimleri” kavramıyla artık ürüne el koyma biçimlerini¹⁷ açıklamaya çalışır. Ona göre sınıflar üretim ilişkisi içinde karşıt olarak var olan ikili sosyal gruplardır (Boratav, 2013, s. 172). Üretim ve dolaşım alanlarının birbirinden kopuk parçalar halinde görünmesine karşın, Marx’ın değer teorisi, hem toplumsal ilişkilerin bütünselliğini hem de

---

¹⁷ Artık ürüne el koyma biçimleri ilerde açıklanacaktır.

toplumsal ilişkilerin sınıfsal ilişkilerden oluştuğunu da ortaya çıkarmaktadır (Tuna, 2011, s. 100).

Sınıflar¹⁸ birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içindedir. “Kapitalist sınıf olmadan işçi sınıfı olamaz” aynı şekilde “işçi sınıfı olmadan da kapitalist sınıf olamaz.” İşçi sınıfı burjuva sınıfı ile girdiği ilişki içerisinde işçi sınıfıdır. Onu sınıf yapan sadece ücret alıyor oluşu değil, sermaye ile girdiği ilişkidir. İşçi sınıfı ile sermaye arasında sürekli bir etkileşim vardır. Sermayenin varlığı emek gücünün sömürüsüne bağlıdır ve işçi sınıfının üretim süreci gerekleri doğrultusunda çalışmasına muhtaçtır. İşçi sınıfının varlığı ise sermayenin varlığının bir dayatmasıdır. Onu sermayenin boyunduruğuna iten üretim ilişkilerinin ekonomik zorudur (Marx, 2013a). Bu ilişkide doğrudan üretim araçları arasında yer almayan ve üretim araçları kendisine ait olmayan yani, üretim araçlarından yoksun olan işçi sınıfı, sahip olduğu tek güç olan emek gücünü üretim araçları sahiplerine yani, sermayeye, satmak zorunda kalmaktadır (Marx, 2013a, 1. s. 687).

Emek gücünün satılabilir olması için üretim araçlarını sermaye olarak elinde tutması, sermaye olarak kendi değerini yeniden üretmesi ve karşılığını almadığı, ödenmemiş emek ile ek bir sermaye üretmesi gerekmektedir. Bu durum emek gücünün durmadan yeniden satılarak zenginliğin boyutlarını genişletecek sermaye olarak yeniden üretilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır (Marx, 2013a, s. 598). Marks’a göre burjuva toplumunun ilk ön koşulu emeğin doğrudan değişim değeri, yani para üretmesidir. Aynı şekilde paranın doğrudan emeği, yani değişim içinde faaliyetini satışa çıkardığı ölçüde emekçiyi satın alabilmesidir. Böylece üretim ilişkileri toplumsal ilişkiler olmaktan çıkıp parasal ilişkiler haline gelir (Buğra, 2013, s. 105). Emek gücü ve emeğin koşulları arasındaki ayrılmayı her defasında yeniden üreten kapitalist üretim süreci, işçinin sömürülmesinin koşullarını yeniden üretmekle

---

¹⁸Belirli bir toplumsal üretim biçiminde “üretim araçları ile olan ilişkilerine ve emeğin toplumsal düzendeki rolleri ile bu toplumsal zenginliklerden edinilen payın elde edilmiş biçimine ve önemine göre birbirinden ayrılan büyük insan gruplarına sınıf denir.”(Kerov, 2011, s. 66). “Marks için sınıfları belirleyen, toplumsal artığa el koyma ilişkisidir. Bu artık farklı yordamlarda farklı biçimler olsa da, bu artığa el koyma biçimi üretim ilişkilerini olduğu kadar, toplumdaki sınıfları da belirlemiştir. (...) Artı-değere el koyma üretim süreci içine gizlenmiştir. Kapitalist toplumda el konulan artı-değeri cisimleştiren üretilmiş meta, üretimden çıkıp dolaşım, tüketim ile artı-değerin gerçekleşmesi sürecine girer ve kapitalist toplumu sermaye birikimi açısından durmaksızın tekrar üreten sermayenin yeniden üretim döngüsünü kurar. Dolayısıyla Mars’a göre bu toplumun iki temel sınıfı üretim aracına sahip olan burjuva sınıfı ile sahip olmayan ve artı değeri sızdıran işçi sınıfıdır” Geniş bilgi için bkz. Narin (2006).

kalmaz onu “ebedileştirir” de. İşçi emek gücünü sürekli satmak zorunda kalırken kapitalist de sürekli zenginleşmek için işçinin emek gücünü satın alabilecek duruma gelir. Bu süreç, kapitalist ile işçinin meta piyasasında alıcı ve satıcı olarak karşı karşıya gelmelerini sağlar (Marx, 2013a, s. 558). Emeğinin karşılığını para olarak alan işçi, değişimdeki diğer parçalar gibi kapitalistle eşit olduğunu düşünür. Ancak işçi kapitalistle kullanım değeri ilişkisi içerisinde olduğundan dolayı bu eşitlik zaten bozulmuştur (Keat ve Urry, 2001, s. 173). Emek gücü, sermayesini değerlendirmek, içerisinde ödediğinden daha fazla emek bulunan, yani içerisinde ödenmemiş emek barındıran metaların üretilmesi ve satılarak paraya dönüştürülmesi için satın alınır. Kısaca kar/artı değer üretme için yapılan bu üretim, kapitalist üretim tarzının da temel yasasını oluşturmaktadır (Marx, 2013a, s. 598).

Emekten ayrılan üretim araçlarının özel mülkiyet altına alınması ve bir meta haline gelen emek gücünün değerinin ücretli emekçiye ödenen değerden daha düşük olması toplumsal ilişkileri ortaya çıkarır. Böyle bir ilişkinin devam edebilmesi için özel mülkiyetin varlığı ve emek gücünün ücretli çalışmayı kabul etmesi gerekir. Emek gücü ile emekçiye ödenen ücretin değeri arasında belli bir farkın olması gerekir. Bu koşullarda gerçekleştirilen üretim süreci sonucunda elde edilen değer, üretim araçları ve emek gücüne ödenen değerden daha büyük bir değer olan artı-değeri ortaya çıkarır (Cebeci, 2012, s. 119-120).

Steedman, emek veriminin sonsuza yaklaştığı ve robotların ürettiği bir üretim teknolojisi içerisinde artı değerden söz etmenin mümkün olmayacağını ve dolayısıyla Marx’ın değer ve artı değer kavramlarının iflas edeceğini ileri sürer. Boratav Marxist kuramın yanlışlığı noktasında Steedman’a karşı çıkar. Ona göre, insan emeğinin devreden çıktığı robotlaşmış bir üretim teknolojisinde artı değer kavramıyla kapitalizmi açıklamaya çalışan Marxist kuramın yanlışlığı değil, böyle bir dünya kapitalizminin imkansızlığının göz ardı edilmesidir. İşçi sınıfı ortadan kalkarsa burjuva da yok olur ve dolayısıyla artı değer ve sömürü kavramlarının açıklayıcılığı da ortadan kalkar (Boratav, 2013, s. 256).

Sermaye birikiminin oluşabilmesi, gerekli olan artık değerlerin ortaya çıkması için kapitalist üretimin var olması gerekir. Bütün bunların oluşabilmesi için de meta üreticilerinin önemli bir büyüklükte sermaye ve emek gücünü elinde bulundurması

gerekir. Bütün bu hareketler kapitalist birikimin çıkış noktası olan bir “ilk birikim”in varlığının kabulü ile başlar (Marx, 2013a, s.687). Kapitalist sistemi¹⁹ çözümleyebilmek/anlayabilmek için sistemin ortaya çıkışını ve varlığını devam ettirebilmesini sağlayan bazı ön koşulların bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle analizimize ilk olarak ilk birikimin ortaya çıkma süreciyle başlamaktadır.

3.1.1. İlk Birikimin Ortaya Çıkması Süreci

İlkel birikim, emekçi ile emek araçları arasındaki birliği dağıtan bir süreçtir. Artı-değer ilk kez bu süreçte ortaya çıktığı için bu sürece “ilk sermaye birikimi” de denilmektedir. Ancak ilk sermaye birikimi oldukça acımasız ve vahşi yöntemlerle sağlanmıştır. Bu durumda “ilk” sermaye birikimi aynı zamanda ilk mülksüzleştirmedir de (Yurtsever, 2011, s.61). Köylülerin topraklarından koparılarak mülksüzleştirilmesi temeline dayanan bu süreçte toplumsal ilişkilerden bahsedebilmemiz için üreticilerin üretim araçlarından yoksun bırakılarak sermayeye dönüştürülmeleri gerekmektedir (Göztepe, 2014, s. 18). Kapitalist üretim tarzı, toprak mülkiyetini, hakimiyet ve bağımlılık ilişkilerinden ayırırken, bir üretim aracı olan toprağı da toprak mülkiyetinden ve sahibinden ayırır (Buğra, 1995, s. 107). Bu ilişkide “sermaye işçiyi kendi çalışma koşullarının mülkiyetinden ayıran” bir konumdadır. Yani ilk birikim “üreticileri üretim araçlarından ayıran tarihsel bir süreç”tir. Sürecin “ilk” olarak adlandırılmasının nedeni sermaye ile uyumlu üretim tarzının tarih öncesi dönemi oluşturmasından kaynaklanmaktadır (Marx, 2013a, s. 687-718). Kapitalist toplumsal yapının ön koşullarından biri işgücünü “özgür”²⁰ bir şekilde satmaya hazır bir emekçi kesimin varlığıdır. Bu koşulun sağlanması için daha önceden de bahsedilen ve ilkel birikim olarak adlandırılan sürecin, yani emek

¹⁹Yurtsever’e göre, “Bir ilişki, ancak kendini yeniden üretme gücü kazandığı zaman ‘sistem’ olmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin sistemleşme uğrağını o halde, bir de ‘sermayenin devreleri’nden çıkarabiliriz. İlk devresinde, sermaye, satın alma ve ödeme aracı işlevi gören para biçimindedir. İkinci devrede, üretken sermaye, para sermayenin başkalaşmış bir hali olarak, meta üretme işlevini üstlenir. Üçüncü devrede, sermaye meta biçimini alır; üretim alanından çıkarak tekrar dolaşım alanına döner. Meta kitlesinde cisimleşmiş artık emeğin yeniden para sermaye biçimini alması pazarda satılmasını gerektirir. Bu süreç kendini sonsuza dek yineler.” (Yurtsever, 2011, s. 68).

²⁰Marx, özgürlüğün, bir kişinin bir başkası karşısındaki özgürlüğünü ifade etmekten ziyade “sermayenin işçiyi ezme özgürlüğü” olduğuna dikkatleri çeker. Marx’a göre özgürlük düşüncesi serbest ticaret üzerine kurgulanmış bir düzenin ürününden başka bir şey değildir. Geniş bilgi için bkz. Marx ve Engels, (2016).

sahiplerinin üretim araçları sahipliğinden yoksun bırakılmalarının, gerçekleşmiş olması gerekir (Cebeci, 2014, s. 169).

Marx, sömürgeciliğin Batı Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi için ilkel sermaye birikimi sağlamada önemli bir rol oynamasını yadsımamakla beraber, ilkel birikimi, temel olarak toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştüren ve doğrudan üreticileri ücretli emekçiler haline getiren tarihsel bir süreç olarak görür (Öztürk Ö. 2006, s. 260-261). “üretim araçları mülkiyetinin el değiştirmesi ve üretim araçları mülkiyeti etrafında oluşan üretimin sosyal ilişkilerinin çözülmesi” sürecin çıkış noktasını oluşturmaktadır (Çınar, 2014, s. 87). Marx'a göre, başkalarının emek güçlerini satın alan üretim ve geçim aracı sahipleri ile kendi emek güçlerini satmak zorunda kalan emekçilerin bir ilişki içerisinde olmaları gerekmektedir. Burada işçiler hem köle veya serfler gibi doğrudan üretim araçları arasında yer almamalı, hem de çiftçiler gibi herhangi bir üretim aracına sahip olmamalıdır. “serbest” ve “boş” kimseler olmalıdırlar ki, meta üretiminin temel koşulları sağlanmış olsun (Marx, 2013a, s. 687).

Coğrafi keşifler sonucunda Amerika'da altın ve gümüş madenlerinin bulunması buradaki yerli halkın katledilmesi ve köleleştirilmesi, Doğu Hint Adalarının fethedilmesi ve yağmalanması, Afrika'da zencilerin ticari amaçlarla avlanması, ilkel birikimin oluşumunda önemli bir yere sahiptir (Marx, 2013a, s. 718). Avrupa'da kapitalizmin başlangıcından XIX. yüzyıla kadar geçen süreçte yani, ilkel birikim döneminde, İngiltere ve kıta Avrupa'sında üretim araçları ile işgücünün sermayeye dönüştürülmesinde mülksüzleştirme, büyük bir öneme sahipti. Eğer sermaye kendiliğinden parçalanma sürecini bekleyip üretim araçlarını ticaret yoluyla elde etmek isteseydi yüzyıllarca beklemesi gerekebilirdi. Bu da sermayenin bu bölgelerin üretici güçlerinden tamamen vazgeçmesi demek olurdu (Luxemburg, 1984, s. 51-52).

Hannah Arendt, kapitalist birikimin, ilkel birikimi yenileyip dönüştürerek içsel çelişkilerine geçici bir çözüm bulduğunu ileri sürer. Emekçilerin geçim araçlarından sistematik bir şekilde kopararak sermayeye dönüştürülmesini, özünde hırsızlık ve şiddet barından bir süreç olarak görür. Arendt, mülksüzleştirme şiddetini, kapitalizmin oluşumunu sağladığı gibi kapitalizmin bir sonucu olarak da görür

(Bonefeld, 2014, s. 11). Arent ile benzer görüşlere sahip olan Bonefeld, üretim araçlarından koparılmış emeği kapitalist toplumsal ilişkilerin ön koşulu ve sürekli bir öncülü olarak görür. Bonefeld'e göre, ilkel birikim kalıcıdır ve emekleme döneminde kapitalist üretim biçiminin temelini oluştururken genişletilmiş kapitalist üretim biçiminin ise sonucudur (Göztepe, 2014, s. 31). Sıçramalı bir şekilde genişleyen birikim, kapitalist olmayan yapıların kendiliğinden parçalanmasını ve kapitalist sisteme dönüşmesini bekleyemediği gibi bununla da yetinmez. Bu süreçte devreye giren tek çözüm “zor”²¹ dur. Tarihsel süreçte, doğuştan günümüze dek sermaye birikimi zoru sürekli bir silah olarak kullanmıştır (Luxemburg, 1984, s. 52). Zor:

“...feodal üretim tarzının kapitalist üretim tarzına dönüşüm sürecini uygun bir ortam yaratarak hızlandırmak ve geçiş süresini kısaltmak için, devlet zorundan yararlanmıştır. Zor, yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir. Zor, başlı başına bir iktisadi güçtür (Marx, 2013a, s. 719).

Meta mübadelesine dayanan kapitalist sömürü, emek sürecinin örgütlenmesinde artı-değeri elde etmek için doğrudan baskı yapma gereksinimi duymaz. Fakat yeniden üretimi güvence altına almak için sermaye birikimi hala politik eyleme ihtiyaç duyar. Devlet müdahalesi hem pre-kapitalist üretim tarzlarındaki dönüşümü kolaylaştırmak için hem de hakim olan kapitalist ilişkilerin devamlılığını sağlamak için gereklidir (Jessop, 2008, s. 169). Bu süreçte burjuvazi, kar yapma güdüsünün gerekli kıldığı sınırlar içinde ücretleri düzenlemek, iş sürelerini uzatmak ve özellikle de işçiyi normal bir bağımlılık düzeyinde tutmak için devlet zoruna ihtiyaç duyar (Marx, 2013a, s. 707). Kapitalizmde sömürü ve zor birbirinden ayrıldığı için kapitalist devlet, ulus-devlet biçimini almak zorunda kalır (Oğuz, 2006, s. 192).

Kapitalist sistemde maksimum sermaye birikiminin sağlanmasında yaşamsal bir mekanizma niteliğinde olan devlet, aslında kapitalizmin özüne aykırı bir

---

²¹ Lüksemburg'a göre zor, “kapitalizm ile doğal ekonominin birikimi sınırlandıracak örgütlenmeleri arasındaki çatışmanın dolaysız bir sonucudur.” Kapitalizmde işçilerin artı ürüne talepleri ile birlikte üretim araçları ve işgüçleri de zorunludur. Kapitalist sistemde işçilerin toplumsal bağımsızlıkları yok edilerek, işçiler sadece birer meta alıcısı konumuna getirilmektedirler. Bu da işçilerin üretim araçları ile işgüçleri mülkiyetlerine el koyularak yapılmaktadır. Bu yöntem birikim için en karlı ve en hızlı sonuç alınan yöntemdir. Geniş bilgi için bkz. (Luxemburg, 1984)

mekanizmadır. Ancak kapitalizm her ne kadar devlet müdahalesinin olmadığı özel girişimcilerin varlığını desteklese de modern devletin etkin rolü olmadan kapitalist sistem gelişip devamlılığını sürdüremez (Wallerstein, 2016, s. 50).

XV. ve XVI. yüzyılda bireysel kaba güçle ele geçirilen artı-değer, XVIII. yüzyıla gelindiğinde bizzat yasa yoluyla ülke topraklarının yağmalanması ile elde edilmeye başlanmıştır (Marx ve Engels, 2016, s. 78). Günümüze ise kredi sistemi ve özelleştirmeler ile bu süreç devam etmektedir (Çınar, 2014, s. 90). Bu ilişki, “İlk sermaye birikimi ile ücretli emek-sermaye ilişkisi bir kez yaratıldıktan sonra” kendisini sürekli yeniden üretmektedir. Bu durum üretici ile üretim koşullarını birbirinden ayrı ve sürekli bir olgu halinde olduğunu gösterir. Kar arzusunun daha güçlü olan birikim arzusu, sonsuz, sınırsız bir süreçtir. Sermaye birikimi, bir kez artı-değer yaratıp yol aldıktan sonra durmaz/duramaz. Çünkü birikimlere savaş ve yağmalama yoluyla el koyma “sermaye birikiminin geçici olmayan bir yöntemidir.” (Yurtsever, 2011, s. 62). Biliyoruz ki el koyarak birikim farklı düzeylerde de olsa, yasa ve yasa dışı yollarla, her zaman devam etmektedir. Bu durumu ABD’de “filipping” olarak bilinen bir sistemi örnek vererek somutlaştıralım. Sistemde, kötü durumda bulunan bir ev çok düşük bir fiyata alınır ve ufak tefek bazı tadilatlar yapıldıktan sonra ipotekli bir satış sözleşmesi ile satılır. Ev sahibi olma hayaliyle evi alan düşük gelirli aile, taksitleri ödemede güçlük çekerse ya da ortaya çıkan tamir masraflarını karşılayamayacak duruma gelirse ev el değiştirir. Hiç bir şekilde yasa dışı olmayan bu süreç sonunda, düşük gelirli ailelerin zorluklarla elde ettikleri küçük birikimlerine el konulmuş olur (Çınar, 2014, s. 91).

3.1.2. Üretim Sürecinde Değişim Değeri Yaratmak

Kapitalist toplum biçiminde insanlar fayda sağlamak için değil, değişim değeri biriktirmek için üretim sürecine dahil olurlar. Bu kapitalist üretimin ön koşullarından biridir (Cebeci, 2014, s. 168). Değişim değeri sadece kapitalist üretim biçiminde, meta üretimi ile ortaya çıktığından değişim değerini açıklamadan önce “değer” ve “meta” kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

Kapitalist üretici, başka bir mal ile değişim yapmak için üretim yapan basit mal üreticisi gibi değildir. Kapitalist üretici, yatırdığı paradan daha fazlasını elde

etmek için üretim yapar. Yani basit mal üreticisi kullanım değeri; kapitalist üretici ise değişim değeri için üretim yapar. Değişim değeri sayesinde değer kendisini elde eden kapitalist üretici, bu nedenle parasını sürekli meta üretimine yatırır. Üretilen metalar başka metalara dönüştürülür, sonrasında tekrar paraya dönüştürülür. Durmadan devam eden bu döngü kapitalist üretim biçimini diğer üretim biçimlerinden ayıran en temel özelliktir (Selik, 2016, s. 90).

Üreticiler bir malı sadece kendi kullanımları için değil pazarda satmak için ürettiğinde, meta üretimi ortaya çıkar. Malların alımı ve satımı sırasında her tip mal arasında Marx'ın "değişim değeri" olarak adlandırdığı, görelilik olarak tek biçimde oluşan nicelik ilişkileri kurulmaktadır. Kullanım değeri değişim değerinden farklı olan metaların değişimi, üretimin sosyal yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu değişimler esnasında farklı meta üretiminde bulunan farklı üreticilerin etkinliklerinin değiştiği görülmektedir. Metalar arasındaki bu ilişki aslında insanlar arası bir ilişkidir. Çünkü değişime giren bütün metaların ortak özelliği, hepsinin içerisinde farklı miktarlarda da olsa insan emeğini barındırmasıdır (Keat ve Urry, 2001, s. 169-170).

Nesnelleşmiş insan emeği içeren metaların değeri toplumsal bakımdan gerekli emek zamanı tarafından belirlenmektedir. Bu durumda bir ürünün bir değere sahip olması onun içerisinde soyut halde bulunan insan emeğinin cisimleşmiş olmasını gerektirir. Yani değer, insan emeğinin miktarı ile ölçülür (Yurtsever, 2011, s. 65). Bir metanın içerisinde bulunan emek miktarı yani, değeri, kullanım değerinden farklı bir değerdir. Bunun nedeni, kullanım değerinde kişi ile eşya arasında yani, bir şeyin bir kişi için ne kadar faydalı olduğuna işaret edilirken; değer de ise insanlar arasındaki yani, farklı meta üreticileri arasındaki, ilişkiye işaret edilir (Keat ve Urry, 2001, s. 170).

Marx'a göre, her meta "kullanım değeri" ve "değişim değeri" olmak üzere iki yanlı bir görünüme sahiptir. Kullanım değeri, sadece tüketim sürecinde ortaya çıkar ve fiziki olarak temel ihtiyaçların giderilmesinde kullanılır. Değişim değeri ise malların mübadele edildiği bir piyasada belirli bir ekonomik ilişkinin varlığını gerektirir. Burada bir ürünün başka bir ürünle değiştirilmesi sırasında sahip olduğu değerden bahsedilir (Giddens, 2014, s. 91-92). Kullanım değeri için üretimin hüküm sürdüğü bir toplumda üreticilerin kendi ihtiyaçlarını gidermek için ürettiği

“toplumsal ürünler” meta değildir. Üretilen bir ürünün meta olabilmesi için belirli tarihsel koşulların oluşması gerekmektedir. Bir ürünün meta olarak ortaya çıkabilmesi için toplumsal iş bölümünün gelişmesi ve kullanım değeri ile değişim değerinin birbirinden ayrılması gerekir (Tuna, 2011, s. 62).

Kapitalist üretimden önce insanlar, yaşamlarını sürdürmek için kendilerine gerekli olan ürünleri üretmekteydiler. Başka bir deyişle işbölümünün gelişmediği bu üretim biçiminde insanlar sadece kullanım değerine sahip ürünlerin üretimine ilgilendirirdi. Üreticiler ne vakit kendi ihtiyaçlarından fazla ürün üretmeye başlayıp bu ürünleri diğer üreticilerin ürünleri ile mübadele/değişim ilişkisine sokmaya başladılar o vakit değer “basit biçimi” ortaya çıkarmışlardır. (Tuna, 2011, s. 78; Fine ve Saad-Filho, 2010, s. 33).

“Üretim sürecinde değeri yaratan nedir?”, “piyasa ekonomisindeki farklı malların ve hizmetlerin fiyatları nasıl açıklanabilir?” soruları iktisattaki en temel sorulardandır. Fiyatların oluşumuyla ilgilenen “değer teorisi” bu sorulara cevap verir (Rodrik, 2016, s. 108-109). Değeri, metada cisimleşen emek olarak gören Yeni Ricardocu yaklaşıma karşın Marksist yaklaşım, değeri, “toplumsal olarak gerekli emek zamanı” olarak tanımlar. Bu nedenle bir metanın değeri içerisinde bulunan cisimleşmiş emek miktarı ile özdeşleştirilemez. Burada değer ile sosyal olarak gerekli emek zamana gönderme yapılarak “özel emeğin” sermaye ve meta dolaşımı yoluyla sosyal olarak geçerliliğine vurgu yapılmaktadır (Tuna, 2011, s. 82-83).

Bir malın üretimi esnasında harcanan emek miktarını, toplumsal emek miktarı gösterir. Yani bütün metaların toplum açısından sahip olduğu ortalama bir değeri vardır. Eğer öyle olmasaydı; değer, üretimde yer alan “tembel” ya da “beceriksiz” kişilerin harcadığı fazla emek zamana göre belirlenseydi, en uzun sürede üretilen metalar yani, en beceriksiz kişilerin ürettiği metalar en değerli metalar haline gelirdi. (Selik, 2016, s. 77).

Süreyle ölçülen emeğin niceliğinde, emeğin zaman ölçeği, gün, saat vb. gibi belli zaman dilimleridir. Değeri belirleyen toplumsal olarak gerekli emek zamanı, normal üretim koşullarında “ortalama toplumsal hüner derecesi ve emek yoğunluğuyla elde edebilmek için gerekli emek zamanıdır.” (Yurtsever, 2011, s. 65).

Kapitalizmde yeniden üretimin gerçekleşme koşullarında biri de meta yabancılaşmasıdır. Söz konusu nesnelere kullanım değeri için üretilmezler, onlar sadece değişim değeri için üretilirler. Kullanım değeri özel bir şey olmamakla beraber üretim tarzının ortaya çıkardığı bir toplumsal üründür ve meta, kapitalizmin en yüksek aşamasında egemenliğini perçinleştirmektedir (Amin, 2018, s. 252).

3.1.3. Üretim Süreci ve Devlet

Son olarak kapitalist birikimin bir diğer ön koşulu olan özel mülkiyet hakkının devletler tarafından tanınmasına değinilecektir. Bu koşulda birikime katkı sağlayan üretim araçları, toprak vb. her türlü alanın yasalarca özel mülkiyetinin koruma altına alınması gerekmektedir (Cebeci, 2014, s. 172-173). Bu noktada devletin tanımını vermek ve devletin toplumsal sınıflar açısından ne anlama geldiğini açıklamamız gerekmektedir.

Devlet, mülkiyet, hakları, kamu hizmetleri, hukuk ve özgürlüğün güvence altına alınması için gerekli bir kurumdur. Toplumsal düzenin sağlanması, hırsızlık ve yolsuzluğun önlenmesi ile şahıs ve şirketler arasındaki sözleşmelerin uygulanması devletin zorlayıcı gücünü gerekli kılar (Acemoğlu ve Robinson, 2012, s. 76). Devlet, mülkiyet haklarını ve kamusal güvenliği sağlayan bir yapı olmasının yanında, bazen vatandaşların haklarını yok saymak için de kullanılabilir. Devlet elinde bulundurduğu hukuksal güç tekeli ile bireylerin birbirleriyle savaşını önlerken bazen de dünya ölçeğinde savaşlara neden olabilmektedir (Fukuyama, 2005, s. 23).

Sune devleti, “çeşitli sınıfların güçlerinin kesiştiği ve temsil bulduğu noktada iktidarını kullanabilen yapılaşmış bir sosyal ilişki seti” olarak görür. Devlet, içerisinde çelişkiler barındıran, mevcut sınıfların temsiliyet oranıyla bağlantılı olarak iktidarını belirler. Bu nedene de bir talep dikkate alınırken, bu talebin sermayenin yeniden üretimi ile çelişip çelişmediği göz önünde bulundurulur. Bu koşullar altında devletin, “sermayenin değerlendirilme koşullarını sağlayan” ve “emek gücünün yeniden üretimi için gerekli yapıları oluşturan” “bir örgütsel ve kurumsal düzenek” olduğu sonucuna varılır (Sune, 2013, s. 104).

Engels, geçmişten günümüze dek gelinen tüm toplumlarda sömüren sınıfların sömürülen sınıflar üzerinde baskı oluşturmak için bir örgütlenmeye yani, devlete,

ihtiyaç duyduklarını belirtir. Engels'e göre, devlet, her ne kadar tüm toplumun resmi temsilcisi gibi görünse de aslında kendi çağında toplumun tamamını temsil eden sınıfın devletidir. Yani, "eski çağda köle sahiplerinin devleti, Ortaçağda feodal soyluluğun devleti ve günümüzde burjuvazinin devleti" konumundadır. Eğer devlet, toplumun tümünün temsilcisi olsaydı, varlığı gereksiz hale gelecekti. Çünkü baskı altında tutulacak, "ezilecek" hiç bir toplumsal sınıf olmayınca özel bir baskı gücüne de gerek kalmaz (Marx ve Engels, 2016, s. 188). Marx, devleti toprağın metalaştırılması ve özelleştirilmesiyle birlikte köylülerin zorla topraklarından çıkarılması, çeşitli mülkiyet haklarının özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi, işgücünün metalaştırılması, yerli üretim ve tüketimin bastırılması, doğal kaynakların sömürgeci yöntemlerle talan edilmesi, kredi sisteminin yaygınlaştırılması vb. süreçlerde meşru olana karar verme tekelini elinde bulunduran bir kurum olarak görür (Harvey, 2008, s. 120-121).

Kapitalist sistemin bütün tehditlere rağmen varlığını sürdürebilmesi, zorunlu olan birikim ve meşrulaştırmayı sağlayabilmesi, iktisadi olmayan bazı kurumların varlığını gerekli kılmaktadır. Devlet, burada, kapitalist üretimin sürekliliğini sağlamak için gerekli olan koşulları sağlama yetkisine sahip tek kurumdur (Przeworski, 2016, s. 111). Üretim ilişkilerini kendi denetimleri altında tutan devletler, zora dayalı çalışma biçimlerini²² önce yasalara uygun bir hale getirip sonra yasadışı saymıştır. İşçi sözleşmelerinde zorunlu olan güvence ve karşılıklı yükümlülüklerin sınırları kurullarla belirlenmiştir. Sadece ulusal değil uluslararası işgücü hareketlerine de sınırlamalar getirilmiştir (Wallerstain, 2016, s.46).

Silahlı gücü tekelleştiren devletler, polis yoluyla, genelde iç düzenin ya da faklı bir deyişle açıklayacak olursak işçilerin kendileri için belirlenmiş rollerin kabul edilmesi, ordu yoluyla da bir ülkedeki üreticilerin başka ülkelerde bulunan rakiplerine karşı çıkarlarını koruma altına alınması sağlanır. Bu durum da şu sonuç ortaya çıkar: Bürokrasisi ve ordusu güçlü olan devletler kendi sınırları içinde bulunan sermaye birikiminin başka ülkelerdeki rakiplerinden daha çok yoğunlaşmasını sağlar. Bunu rakip ülkedeki askeri gücü kısıtlamak, kendi ülkesi için üstünlük sağlayacak yasal mevzuatlar düzenlerken rakip ülkelerde bu düzenlemeleri yasaklamak gibi bazı

---

²² Zora dayalı çalışma biçimlerinden kastedilen kölelik, kamusal çalışma yükümlülükleri, onaylı hizmet anlaşmaları vb. uygulamalardır.

uygulamalarla yaşama geçirirler (Wallerstein, 2016, s. 49-50). Ancak “en çok kar” elde etmek için sınır tanımayan sermaye, bazı dönemlerde devlet politikalarından taviz vermek durumunda kalırken, bazı dönemlerde de devlet politikalarını kullanarak diğer sermayeler ile rekabet etmeye devam etmektedir (Keyder, 2004, s. 51).

Poulantzas, devletin uluslararası sermayenin ihtiyaçlarını karşılama işlevi ile sınıf egemenliğinin "ideolojik-politik" koşullarını yeniden üretme işlevinden ayıran ulus üstü kuruluşlara devredilecek teknik bir işlevi olmadığı ve uluslararası sermayenin yeniden üretimi için gerekli olan işlevlerin ulus devletler tarafından içselleştirilmesi gerektiğini savunur (Oğuz, 2006, s. 208).

Liberaller, modern devletin merkezinde demokrasinin ve temel özgürlüklerin koruyucusu ile bu özgürlükleri yıkan müdahaleci iki devletin birlikte var olduğu düşüncesine sahiptir. Birinciyi koruyabilmek için ikinciyi azaltmak; ikinciyi koruyabilmek için de birinciyi yıkmak gerekmektedir (Rosanvallon, 1981, s. 54). Marksistler ise devletin belirli çıkarlarla olan ilişkisi içerisinde giderek sıkıştırılmış bir hal aldığı belirtirler. Belli bir siyasi geleneğe bağlı olan Marksistler devleti siyasi hakimiyete indirgeyerek her egemen sınıfın kendi çıkarlarıyla uyuşan kendi devletini oluşturduğunu ileri sürer. Burada sınıf diktatörlüğündeki devlet tamamen araçsal bir kavram olarak görülmektedir. Marksizmin kurucuları ise bu yaklaşımın özsel olandan yoksun olduğu, devletin siyasi egemenliğinin bazı ilişkilere indirgenemeyeceği ve devletin kendine has maddi bir çatıya sahip olduğu konusunda diretirler (Poulantzas, 2006, s. 12).

Polanyi göre, 19. yüzyılda ekonomi toplumsal denetim mekanizmalarının dışında bir piyasa sisteminin egemenliği altındaydı. Piyasa ekonomisi her ne kadar devlet eliyle yaratılmış olsa da kendi kurallarına göre işlemeye devam eden bir yapı haline gelmektedir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 31) Kapitalist devlette sermaye birikiminin özel ve kamu alanları olarak birbirinden ayrılması devleti sınıflar arası ilişkilere çok birikim süreci ile ilişkiler açısından incelemeye yöneltir. Bu şekilde devletin egemen sınıfların aracı mı yoksa onlardan bağımsız mı olduğu ikilemi de aşılmış olur. Bu yaklaşımda devlet, herhangi bir sınıfın doğrudan aracı olmamakla beraber kendini sermaye sınıfına adanmış durumdadır (Gülalp, 1987, s. 78).

Uluslararasılaşma süreciyle birlikte devlet, küresel birikim sürecini ve uluslararası sermayenin yeniden üretimini desteklemek için hukuki, siyasal ve örgütsel bir dizi dönüşümler gerçekleştirmiştir. Devlet ile sermaye arasındaki bu koordinasyon, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayan mekanizmalarda işlevini yitiren, gittikçe gereksizleşen ve sermayenin döngüsünü yavaşlatan düzenlemeler ile kurumların tasfiyesini ve gerek duyulduğunda yeni ilişkilerin kurulmasını sağlayan bir niteliğe kavuşmuştur (Cebeci, 2012, s. 42). Dönüşen yapı ile birlikte sermaye grupları artık sadece kendi ulusal devletleri değil, diğer devletler tarafından da temsil edilmektedir. Yani bir sermaye grubu kendi ulusal sınırları içerisinde yürüttüğü faaliyetlerin hepsini diğer ulusal sınırlar içerisinde de yürütebilmektedir. “devletin uluslararasılaşması” olarak nitelendirilen bu durumda yerli ve yabancı sermaye ayırımı ortadan kalkmıştır. “yabancı” sermayenin yerli sermayeden farksız olarak faaliyetlerini özgürce yürütmesi, sözleşme ilişkilerine girmesi, finansal yapı, medeni ve ticari hukukunun inşa edilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu yolla hem bir sermaye birden çok devlete hem de bir devlet birden çok sermaye grubuna bağımlı bir hale gelmektedir (Sune, 2013, s. 107).

3.2. FARK YARATARAK GENİŞLEYEN YENİDEN ÜRETİM SÜRECİ

İnsanlık tarihinin gelişimi incelendiğinde toplumlar üretim ilişkileri üzerinden sınıflandırılmaktadır. Kabile veya topluluk mülkiyetine dayalı Asyetik üretim tarzında hem tarım hem de manifaktür organizasyonlar birlikte görülmektedir (Keat ve Urry, 2001, s. 178). Özel mülkiyetin oluşumundan sonra ortaya çıkan antik toplumlar, köle ve efendi olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır. Feodal toplumlarda efendilerin yerini toprak sahipleri, kölelerin yerini ise serfler almaktadır. Üretim araçlarının sahibi olan beyler ürünün büyük bir kısmını alırken geriye küçük bir kısmını serflere bırakmaktadır (Narin, 2006, s. 70). Kapitalist toplumlara baktığımızda ise üretim araçlarına sahip burjuvazi ve emek gücünü özgür bir biçimde satmak zorunda kalan işçi sınıfı²³ bulunmaktadır (Keat ve Urry, 2001, s. 172).

---

²³ Üretim araçlarından (toprak ve iş aletlerinden) koparılan işçiler, kendilerinin ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için ellerinde kalan tek şeyi, çalışma yeteneklerini /emeklerini başkaları için

Kapitalist üretim tarzı hem toprak mülkiyetini hakimiyet ve bağımlılık ilişkilerinden, hem de üretim aracı olan toprağı toprak mülkiyetinden ve sahibinden ayırır (Buğra, 2013, s. 107). Marx, kapitalizmin tarihsel evreleri üzerine yaptığı araştırmalarını feodalizmin çözülerek köylünün kendi üretim araçlarına yabancılaşmasına yani, işbölümünün gelişimi ve özel mülkiyetin oluşumuna dayandırır. Kısacası Marx, büyük miktarda mülksüz ücretli işçi oluşumunu, kapitalizmin zorunlu ön koşulu olarak görür (Giddens, 2014, s. 53). Üreticileri ücretli işçiler haline getiren tarihsel dönüşüm, her ne kadar onların serflikten ve loncalardan kurtuluşu olarak görülse de aslında bu dönüşüm onları yeni “azatlı köleler” haline getirmiştir. Üretim araçlarından koparılan ve feodal düzenin kendilerine sağladığı yaşam güvencelerinden tamamen yoksun bırakıldıktan sonra kendilerini satabilir hale gelen işçilerin işçileşme sürecini Marx ve Engels: “mülksüzleştirilmelerinin tarihi, insanlık tarihine kan ve ateşten harflerle işlenmiştir” sözleriyle net bir şekilde ortaya koyar (Marx ve Engels, 2016, 100-101).

Mülksüzleşmiş bir işçi sınıfının varlığına dayanan kapitalizmde emekçi, geçim araçlarına erişmek için emek gücünü belirli bir ücret karşılığında satma özgürlüğüne sahiptir. Kölenin bir sahibe tabi olması demek onun geçimini sahibi tarafından karşılanması anlamına gelmektedir. Emekçi de ise durum farklıdır; emekçi kendini değil emek gücünü geçerli fiyatlarla değiştirmektedir ve belli bir işverene bağımlı değildir. Emekçi bu değişimde kendinden sorumlu olduğu ve kendi geçimini sağlamak durumunda olduğu için de bir köleden daha ucuzdur (Bonefeld, 2014, s. 12). Feodal üretimde ve köle efendi ilişkilerinde oldukça açık bir şekilde görülen “bağımlılık” ilişkisi, özgür ücretli işçilerde “perdelenerek” görünmez bir hale getirilmiştir. Yani feodalizmde var olan köle-sahiplik ilişkisi kapitalizmde hakimiyete dönüşmüştür. Marx’a göre Romalı köle sahibine zincirlerle bağıyken, ücretli işçiler ise görünmez iplerle bağlanmıştır. (Çınar, 2014, s. 100).

Eski toplumlarda özgürlük kölelik yoluyla sınırlandırılırken günümüzde kapitalizm ahlaki bir kazanım olarak bireysel özgürlüğü var etmiştir. Neo-klasikçilere göre kapitalist ekonomide işçi ve işverenler özgür, yasal ve eşit haklara sahip özneler olarak emek piyasasında bir araya gelerek anlaşırlar. Aynı şekilde

---

kullanmak zorunda kaldılar, yani kendi kendilerinin satıcıları oldular. Geniş bilgi için bkz. (Huberman,1995).

uluslararası göçte de işçiler özgür bir şekilde en yüksek ücretleri alabileceklerini düşündüğü yerlere göç ederler. Ancak bu durum gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü kapitalizmin her aşamasında özgür ve özgür olmayan emek kullanılmıştır. Kullanılan bu emek/göçmen emeği ya zorla getirilmiş ya da özgür emeğin sahip olduğu hakların çok azını kabul etmek zorunda kalan özgür olmayan emekten oluşmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s.70). Kapitalist sistemle ilgili genel bilgileri verdikten sonra şimdi de sistemin nasıl işlediğini analiz etmeye çalışalım.

Kapitalist sanayileşme sürecinde genişleyen yeniden üretim bir dizi farklılıkların üretimini de beraberinde getirdiği için genişleyen yeniden üretim süreci olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte farklılıkların genişleyerek yeniden üretim sürecine yol açması bir süreklilik arz etmektedir (Tuna, 2011, s. 12). Kapitalist toplumlarda metaların ve toplumsal ilişkilerin belirli bir zaman ve mekanda artı-değer üreterek sürekli dönüşmesi, sermaye döngüsünü oluşturur. Marx'a göre bu döngü, metaların üretimi, bu metaların satılarak realize edilmesi, yani paraya dönüştürülmesi ile elde edilen paranın yeniden üretime tahsis edilmesi süreçlerinden oluşur (Oğuz, 2006, s. 154). Birbirini takip eden süreçler zincirinden oluşan sermayenin devrinin tamamlanması modern zamanlardan önce nadir karşılaşılan bir durumdur. Siyasal otorite, kullanılacak işgücü, birikmiş para stoku ve tüketici gibi bir veya birden çok ögenin eksikliği sürecin yarıda kesilmesine neden olmaktadır. Bu ögelerin bulunmayışının altındaki asıl neden bu ögelerin metalaştırılmaması ya da yeterli derecede metalaştırılmamış, yani piyasalaşma sürecinin tam olarak gerçekleştirilmemiş olması yatmaktadır (Wallerstein, 2016, s.17)

Sermaye döngüsünün ilk aşamasında para olan sermaye piyasada, yani dolaşım alanında, üretim araçları ve emek gücüne dönüşmektedir. İkinci aşamada üretim araçları başlangıçtaki değerlerini aşan, yani başlangıçtaki sermaye ile birlikte artık değer içeren metalar üretilir. Üçüncü aşamada artık değer içeren bu metaların satılarak paraya yani sermayeye dönüştürülmeleri gerekir. Sermayenin dolaşım hareketlerini oluşturan bu döngünün durmadan tekrarlanması gerekmektedir (Marx, 2013a, s.546).

Para sermaye aşamasının, (P – M – M' – P'), gelişmiş kapitalist üretim biçiminde en önemli nokta, toplumsal ölçekte hazır bulunan ücretli işçi sınıfının

varlığıdır (Marx, 2013b, s. 43). Marx, kapitalist sistemde birbiri ile bağlantılı bir biçimde devam eden yeniden üretim sürecinin yalnızca meta ve artık-değer üretmediğini aynı zamanda kapitalist ilişkileri de, hem kapitalistleri hem de işçileri, yeniden ürettiğini savunur (Przeworski, 2016, s.115). Sistem, işçi sınıfını yeniden üretirken doğrudan üreticilerin büyük bir kısmını da ücretli işçilere dönüştürme kapasitesine sahiptir (Marx, 2013b, s. 43).

“Şu halde, kapitalist üretim süreci, bir bütün olarak ele alındığında ya da bir yeniden üretim süreci olarak, sadece meta, sadece artık değer üretmekle kalmaz, sermaye ilişkisinin bizzat kendisini, bir tarafta kapitalisti, diğer tarafta ücretli işçiyi üretir ve yeniden üretir.” (Marx, 2013a, s. 559).

Hem üretken hem de bireysel tüketim yapan işçi (değişir sermaye), bu şekilde kendi yaşamlarıyla birlikte sermayeyi (değişmez sermaye) de yeniden üretir²⁴. Değişir sermaye, işçinin, pazarda ve evde “sermayenin bir eklentisi” olarak görülmesine neden olmaktadır. İşçinin bedeninde dolaşan sermaye, sermayeyi yaratan işçiyi aktif bir özne konumuna getirir. İşçi emeği, hem işçinin hem de sermayenin yeniden üretilmesini sağlar. Ancak sermayenin yeniden üretilmesi için sadece “işçinin tekil bir kişi olarak yeniden üretilmesi” değil; işçi sınıfının yeniden üretilmesi zorunlu bir koşuldur (Harvey, 2015a, s. 267-268).

Sermayenin devri $P - M \dots \ddot{U} \dots M' - P'$ şeklinde formüle edilmiştir. Dolaşım sürecinin kesintiye uğraması noktalar şeklinde ifade edilmiştir. M' ve P' ise M ve P 'nin üretim sürecinde ortaya çıkan artı-değer ile çoğaldığını göstermektedir (Marx, 2013b, s. 35). Üretim sürecinin bütün aşamaları tamamlandıktan sonra, sermayenin dolaşım sürecinde kalması ve döngünün her aşamasını en kısa sürede tamamlaması gerekir. Aksi takdirde sermayenin devir hızının azalması, birikim hızını

---

²⁴Üretim yapmak isteyen kapitalist sermayesinin bir kısmını emeğe ödenen ücrete diğer kısmını da üretim yapmak için gerekli olan makina, hammadde, fabrika tedarikine ayırır. Bu faktörlere yatırılan sermaye “sabit sermaye”, ücretlere yatırılan kısmı ise “değişken sermaye” olarak adlandırılır. Üretim sürecinde sabit sermaye herhangi bir nicel değişim yaratmazken; değişken sermaye “değer” yaramaktadır. “Kar oranı, sabit sermayenin değişken sermayeye oranından (S/V)oluşan artı değer oranından farklı olarak, sadece hem değişken hem de sabit sermayeye bakılarak hesaplanabilir. Sabit sermayenin değişken sermayeye oranı sermayenin “organik bileşimini” oluşturur. Kar oranı, sermayenin organik bileşimine bağlı olduğu için, artı-değer oranından daha düşüktür. Kar oranı $p=S/V+C$ formülü ile ifade edilir; sabit sermayeye bağlı harcama oranı değişken sermayeye bağlı harcama oranından düşük olduğunda, kar oranı artar” (Giddens, 2014, s. 97).

azaltacaktır (Cebeci, 2014, s. 177). Basit yeniden üretimde genelde teknik gelişmeler yoktur ve sermayeciler elde ettikleri artı-değerin tamamını tüketime harcamaktadır. Üretim sürecini sürekli aynı kalıplarla yenilerler. Yani başlangıçta üretim sürecine koyulan sermayeyi çoğaltmadan aynı miktarda sermaye ile üretime devam ederler (Fine ve Saad-Filho, 2011, s. 75).

Kapitalist üretimde ise meta satışlarıyla başlayan basit üretimin tersine üretim araçları, hammadde ve emek-gücünün satın alınmasıyla başlar. Emek-gücünün satın alınması, işçilerin bir meta olan emek-güçlerini satmaya “istekli” olmalarını gerektirir. İşçilere zorla kabul ettirilen bu isteklilik hali, işçilerin tüketim ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. “emek gücünü satmak bir çalışma koşuludur; çünkü işçiler, sermayeciler tarafından tekelleştirilmiş üretim araçlarına başka türlü erişemezler.” (Fine ve Saad-Filho, 2011, s. 49-50). Yukarıda genel hatlarıyla açıkladığımız kapitalist üretim sürecini şimdi de aşamalar halinde detaylandırıp Suriyelilerin hangi aşamada devreye girerek hangi işlevleri üstlendiklerini anlamaya çalışalım.

3.2.1. 1. Aşama: Biçimsel Dönüşüm Aşaması (P - M)

Kapitalist, para sermaye devresinde, daha fazla para elde etmek için elindeki parayı (P) üretim sürecine sokarak metaya (M) çevirir. P - M olarak gösterilen bu aşamada para sermaye üretken sermayeye dönüşür. Bu süreçte kapitalistin meta (M) olarak emek-gücü ve üretim araçlarını satın alması gerekir. Para sermayenin üretken sermayeye dönüşmesi ve arı-değer üretmesi için emek-gücü kullanımı temel koşuldur (Tuna, 2011, s. 88). Üretim yapmak isteyen kapitalist öncelikle üretim araçları (ÜA) olan hammadde veya yarı işlenmiş maddeler ile üretim için gerekli olan araç, gereç ve makine gibi içerisinde geçmiş emek, cisimleşmiş değerler, içeren ve tam değerleri ödenen ürünler satın alarak işe başlar. Ancak “ölü” üretim araçları olarak adlandırılan bu ürünlerin canlandırılması için emek-gücünün (EG) de satın alınması gerekir (Harvey, 2015a, s. 137).

Bu aşamada, üretim araçlarının alımı için harcanan paranın her koşulda yeterli miktarda olması “önemli olan tek şey”dir. Paranın yeterli miktarda olmasıyla kastedilen, alınan üretim araçlarının var olan emek ile ürüne dönüştürülmesinin

yeterliliğidir. Alınan üretim araçlarının yetersiz olması durumunda alıcının tasarrufunda bulunan emek tamamıyla kullanılmamış olurdu. Aynı durum üretim araçlarının emek gücünden fazla olması durumunda da söz konusu olmaktadır (Marx, 2013b, s. 37). Bu durumu Marx şöyle ifade eder:

“...para sermayenin üretken sermayeye dönüştürülmesi aracılığıyla, kapitalist, nesnel ve kişisel üretim etmenlerinin metallerden oluşması ölçüsünde, bu etmenlerin bağlantısını kurar. Para ilk kez üretken sermayeye dönüştürülüyorsa ya da sahibi için ilk kez para sermaye olarak işlev görüyorsa, kapitalist, emek gücü satın almadan önce, işyeri binaları, makineler vb. üretim araçları almak zorundadır; çünkü emek gücü onun buyruğu altına girer girmez onu emek gücü olarak kullanabilmesi için, üretim araçlarının hazır bulunması gerekir.” (Marx, 2013b, s. 40).

Para-sermaye devresi olarak da adlandırılan bu devrede, meta ve emek piyasasında alıcı olarak yer alan kapitalist, parası ile emek gücü ve üretim araçlarını alarak P – M dolaşım sürecini tamamlar (Marx, 2013b, s. 35). Ancak bu aşamada sadece biçimsel dönüşüm gerçekleştiğinden dolayı sermayenin değerinde herhangi bir değişimden söz etmek mümkün değildir (Cebeci, 2014, s. 175). Bu dönüşümde para, nihai tüketim için değil, sadece sermayenin üretim için gerekli olan sabit (üretim araçları) ve değişir (emek-gücü) sermayeye dönüşümü için elden çıkarılmaktadır. Biçimsel dönüşüm olarak adlandırılan bu aşama iki farklı ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. İlk ilişkide sermaye kullanım değeri elde etmek için üretim araçlarını satın alırken; diğer ilişkide üretim araçları sahipleri (emekçiler) değişim değeri elde etmek için emek-güçlerini satmaktadırlar²⁵ (Cebeci, 2012, s. 128). Bu noktada bir meta haline gelen işgücünün nasıl kullanım ve değişim değeri olarak ayrıştığını ve emek gücünün kullanım ve değişim değerinin neye göre belirlendiğini anlamamız gerekir.

Marx’a göre kullanım değeri, toplumsal yeniden üretimin gerçekleştirilmesi sürecinde mal ve hizmetleri sağlamak için var olan doğal ve toplumsal koşulların

---

²⁵ Emek gücünün para ile mübadelesi toplumun iki sınıfı arasında gerçekleşir. Bu alışveriş bir tarafta üretim araçlarından koparılan işçi sınıfı, diğer tarafta da üretim araçları sahibi sermaye sınıfı arasında gerçekleşir. Buradaki sınıf ilişkisi, meta ilişkisinde eşit değerlerin değişimi olarak görünür. Fakat iş gücü metası gibi görünen emekçiler, iş güçlerini satarak farklı bir metaya yani, sermayeye dönüşür. Metalar aracılığıyla insanların birbirleri ile ilişki kurmaları, “toplumsal bir ilişkinin, bir sınıf ilişkisinin bir meta ilişkisine, bir mübadele ilişkisine dönüşmesine” yol açar. Kapitalizme özgü olan bu ilişkiyi/dönüşümü Marx “meta fetişizmi” olarak adlandırır. Geniş bilgi için Bkz. Desai (2009).

dönüştürülmesini ifade eder. Bu durumda emek²⁶, kullanım değeri yaratan faydalı bir emek olarak toplumsal biçimlerden bağımsız insan olmanın bir koşuludur. “İnsan ve doğa arasındaki metabolizmayı, bundan ötürü de insan yaşamının kendisini dolayımlayan ebedi ve doğal bir gerekliliktir” (Saad-Filho, 2006, s. 75). Marx Grundrisse’da emeği, sermaye ve emek-gücü açısından ne anlama geldiğini aşağıdaki pasajla açıklamıştır:

“emek sadece sermaye için kullanım değeridir ve sermayenin özel kullanım değeridir, sermayenin kendi kendini değerlendirmesine yarayan dolayımleme eylemidir. Kendi değerini yeniden üreten ve artıran sermaye, bağımsızlaşmış mübadele değerinin (paranın) süreç haline, değerlendirme süreci haline gelmiş biçimidir. Emek o halde, işçi için kullanım değeri değildir; emek, işçi için bir zenginlik üretici güç, bir zenginleşme eylemi ve aracı değildir. İşçi mübadele emeğini kullanım değeri olarak sermayeye sunar, ...sermaye için kullanım değeri olan emek, demek ki işçi için salt mübadele değeridir” (Marx, 2012, s. 334).

Kullanım değeri ve değişim değeri olmak üzere iki boyutlu bir yapıya sahip olan emek gücünün mübadele değeri, emek gücüne belli bir yaşam standardı yani, yeniden üretilmesini, sağlayacak çalışma süresince toplumsal olarak gerekli ortalama emek zamanı tarafından belirlenir. Bu mübadele ile emekçi, emek gücünün kullanımını belirli bir süre için sermayedara devreder (Harvey, 2015b, s. 120). Sermayedar için kullanım değerine sahip olan emek gücü mübadele sonucu elde edildiğinde, emekçinin zamanı iş günü boyunca sermayedarın tasarrufuna girer. Burada dikkat edilmesi gereken husus, emekçinin iş günü boyunca harcadığı şey, ne artık işgünü ne de artık potansiyel kapasitedir, kullanılan şey fiili emektir. Üretim araçları ile birlikte üretim sürecine giren emeğin kullanım değeri emekçinin yarattığı katma değer kadar olmasına karşın işgücünün mübadele değerinden daha fazladır. Eğer bu fazla yani, artık değer ortaya çıkmıyorsa sermayedar emek gücünü satın alma girişiminde bulunmazdı (Desai, 2009, s. 21).

---

²⁶ Değer ölçüsü olan emek ile piyasada değiş tokuşa konu olan emeğin birbirine karıştırılmaması gerekir. Bu konuya açıklık getiren Marx’a göre emek, öz ve değer için ölçüsü olmasına karşın kendisinin bir değeri yoktur. Eğer öyle olmasaydı değerini ölçtüğümüzü iddia ediyor olurduk. Eğer emeğin değeri olmuş olsaydı ve kapitalist gerçekten bu değeri ödüyorsa o zaman ortaya sermaye diye bir şey çıkmayacağı için kapitalistin parasının sermayeye dönüşmesi de söz konusu olmazdı. Bu durumda emekçi kapitaliste emeğin özü olan emeğini değil emek gücünü, yani toplumsal olarak gerekli emek zamanının belirli bir kısmının meta formunda gerçekleştirme kapasitesini mübadele etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Harvey (2015b).

Çalışmamızın olgusal alanını oluşturan Suriyeli sığınmacılar ilk olarak biçimsel dönüşüm aşamasında devreye girmektedir. Kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak için emek-gücünü değişim değeri elde etmek için satmak durumunda kalan Suriyeliler, sermaye için kullanım değerindedir. Sermayenin yerel çalışan yerine Suriyelilerin kullanım değerinden faydalanma nedenleri arasında Suriyelilerin kendilerini yeniden üretmek için asgari geçim şartlarında yaşamak zorunda olmaları dolayısıyla daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmeleri yatmaktadır. Sermaye böylece hem daha ucuza ve uzun saatlerde hem de daha fazla işçi çalıştırarak meta üretimini ve dolayısıyla artı-değer üretimini artırmaktadır. Çalışma saatlerinin ve işveren için çalışılan saatlerin uzatılması mutlak ve nispi artı değer üretimini artırmaktadır. Mutlak ve nispi artı değer üretiminin hangi aşamada ve nasıl gerçekleştirdiğini anlamak için gerçek dönüşüm aşaması olarak adlandırılan süreç aşağıda incelenecektir.

3.2.2. 2. Aşama: Gerçek Dönüşüm Aşaması (M – M')

P – M dolaşım işlemiyle başlayan üretim sürecinde ilkin eldeki para metalara dönüşmektedir. Sürecin tamamlanması için dolaşımın M – P dönüşümünü gerçekleştirmesi, yani metaların tekrar paraya dönüşmesi gerekmektedir. Bu süreç para sermayenin üretken sermayeye dönüşmesini yani, üretken tüketime geçişi, zorunlu kılmıştır. Sadece emek sürecinde emek-gücü kullanımı söz konusudur. İşçi kapitalistin kölesi olmadığından dolayı, kapitalist, işçiyi bir meta olarak yeniden satamaz. Kapitalist, işçinin, emek-gücünün belli bir süreliğine kullanımını satın alabilir ve bu emek-gücünü de üretim araçlarıyla birlikte meta üretiminde kullanabilir. Bu durum birinci aşamanın sonunda ikinci aşamaya, yani sermayenin üretken aşamasına geçileceğini gösterir (Marx, 2013b, s. 43-44).

İkinci aşamada kapitalistin satın aldığı mallar, üretim araçları ve emek-gücünün, “üretken tüketimi” gerçekleşmektedir. Bu aşamada biçimsel dönüşüm aşamasında satın alınan emek-gücü üretim araçlarıyla birlikte üretime sokularak ilk aşamada devreye giren metadan (M) farklılaşmış ve değerlenmiş yeni bir meta (M') üretilmektedir. Burada üretilen metaların (M') ile gösterilmesi (M')'nin içerisinde artı-değer barındırmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu (M') nün başlangıçtaki

(M)'den farklı, yani üretim araçlarının kullanım-değerinden farklı bir kullanım değerine sahip olduğunu da göstermektedir (Tuna, 2011, s. 88-89; Fine ve Saad-Filho, 2011, s. 66). Bu aşamada, üretim araçları ile emek-gücü üretim mekanında bir araya gelerek “yeni bir kullanım-değeri içeren” yeni bir meta ortaya çıkarmaktadır. Ortaya yeni bir meta çıktığı için bu aşamaya “üretim aşaması” ya da “gerçek dönüşüm aşaması” denilmektedir. Üretilen yeni metalar bu aşamada herhangi bir piyasaya çıkmazlar (Cebeci, 2014, s. 175).

Gerçek dönüşüm aşaması gerçekleştiğinde, alıcının elinde sadece yararlı nesnelere üretmek için gerekli olan üretim araçları ile emek gücü yoktur; artık “kendi üretim öğelerinin değerinden daha büyük değerde” nesnelere, yani, içinde artı-değer barındıran metalar vardır. Başlangıçta para olarak yer alan değer, aşamanın sonunda “artık değer yaratan değer” olarak “doğal bir biçim” alarak kendisini gerçekleştirir (Marx, 2013b, s. 37).

“üretken sermaye, işlevlerini yerine getirirken, onları daha yüksek değerde bir ürün kütesine çevirmek için, kendi bileşenlerini tüketir. Emek gücü yalnızca üretken sermayenin organlarından biri olarak faaliyet gösterdiğinden, onun artık emeğiyle yaratılan ve üretken sermayenin bileşenlerinin değerinde ek olarak ortaya çıkan ürün değeri fazlası da sermayenin meyvesidir. Emek gücünün artık emeği, sermayenin bedava emeğidir ve bu nedenle de kapitalist için artık değer, karşılığında bir eş değer ödemediği bir değer oluşturur.” (Marx, 2013b, s. 46).

Üretimin gerçekleştiği M – M' arası alanda kullanım değerleri dönüştürülerek değer ve artı-değer yaratılır (Fine ve Saad-Filho, 2011, s.69). Bu noktada artı değer ne olduğu ve kullanım değerlerinin artı değeri nasıl ortaya çıkardığı sorularına cevap bulmak gerekir.

Marx, kapitalist sistemi, üretken varlığı, üretim araçlarını özel mülkiyet altında bulunduran sahiplerine kullandırıldığı bir örgütlenme biçimi olarak görür. Aynı durum çalışma kapasitesi/emek gücü için de geçerlidir. Üretim araçları sahipleri ellerinde bulundurdukları kaynakları kar elde etmek için kullandıkları bir sermaye piyasası; emekçiler de kendi emek güçlerini satmak zorunda kaldıkları emek piyasası içinde yer alırlar. Emekçiler, emek güçlerini bir ücret karşılığında mübadele ettiklerinde kapitalistler üretim sürecinin düzenleyicisi sıfatıyla hareket ederek emek gücünün içinden gerçek emeği/ artı-değeri aldıklarında üretimi gerçekleştirmiş olurlar (Przeworski, 2016, s. 113). Kapitalist üretim biçiminde işçi, sermaye için hem

meta hem de özünde artık değer üretmektedir. Burada işçinin sadece üretimde bulunması yetmez işçinin üretici olabilmesi, kapitalist için artı değer üreterek sermayenin değerlenmesine hizmet etmesi de gerekmektedir (Marx, 2013a, s. 486). Bir işçinin kendisi için gerekli emek zamanı ne kadar az olursa sermaye için o kadar fazla artık değer üretebilir. Yani işçinin yaşamını sağlayan geçim araçları ne kadar az ise bunların üretimi için gereken zaman azalacak ve artık değer üretecek zamanı o kadar artacaktır (Marx, 2013a, s. 490).

Kapitalist üretim biçiminin özü olan artık değer, üretken sermaye aşamasında ortaya çıkar. Yalnızca üretim sürecinde, işgücünün kullanım değeri özelliği tarafından yaratılan artık değer, emek piyasasına hükmeden eşitsiz bir sınıf ilişkisinden yani, emeğin kullanım değeri ile değişim değeri arasında oluşan farktan, doğar (Desai, 2009, s. 24-29). Artı değer üretimiyle birlikte, işçilerin varlığı sermayenin içinde çözülür. Negriye göre, “kullanım değeri, gerekli emeğin sınırlarına, işçi sınıfının varlığının muhafazası ve yeniden üretimine indirgenir.” Üretim sürecine giren işçinin kullanım değerinde gerekli emek için harcanan emek dışında kalan kısmı, sermaye tarafından emilerek artı değer üretilir. Bu süreçte sermayenin denetiminde olan hammadde ve aletler üretim sürecinde emek tarafında tüketilir (Negri, 2006, s. 142).

Kapitalist üretim, basit olarak sermaye, birikim ve ücret haddi arasındaki ilişkiden yani karşılığı ödenmeden sermayeye dönüştürülen emek ile sermayeyi harekete geçiren gerekli ek emek arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Birbirinden bağımsız iki ilişkiden, işçi nüfusunun çokluğu veya sermayenin büyüklüğünden, kaynaklanan bir durum değildir. Burada söz konusu olan işçi sınıfının karşılığı ödenen (gerekli emek) ve ödenmeyen (artık emek) emeği arasındaki ilişkiden söz edilmektedir. Karşılığı ödenmeyen emek kapitalist tarafından sermayeye dönüştürülmektedir (Marx, 2013a, s. 600).

İş gününün bir kısmında aldığı ücrete eş değer bir değer yaratan emekçi, iş gününün geriye kalan kısmında ise kapitalist için çalışır. İşçinin kedisini yeniden üretecek kadar tüketim yapmasını sağlayacak ödemenin yapılması için çalıştığı zaman “gerekli emek zamanı”, harcadığı emek de “gerekli emek”tir. İşçinin kapitalist için yani, gerekli emek zamanı dışında, çalıştığı zaman “artık emek

zamanı” ve harcanan emek de “artık emek”tir. Artık emek kapitalist üretim biçiminde artık değere bürünür (Selik, 2016, s. 97; Yurtsever, 2011, s. 65).

Kapitalist sistemin temelinde ve nispi (görelî) artık değer üretiminin hareket noktasında yer alan mutlak artı değer, işçinin bir işgününde kendi emek gücünün değerinden çok daha fazlasını üretmesi ve üretilen bu artık değere sermayenin el koyması anlamına gelir. Sistemde en başından beri işgünü gerekli emek ve artık emek olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ücretin eş değerini üretmek için gerekli emek-zamanını kısaltacak yöntemlere başvurulması, artık emek zamanını uzatmakta ve dolayısıyla da artı değeri artırmaktadır (Marx, 2013a, s. 486).

Sermayenin yeniden değerlendirilmesini sağlayan üretim evresinde, emek gücü, değeri artıran tek araçtır ve mutlak artı değer üretmek için işe koşulur. İşgününün uzaması sermayenin mutlak artı değer olarak üretimini artırır. (Harvey, 2017, s. 27). Bu şekilde yani, işgününün uzatılması ile artı değer oluşturulması, “mutlak artı değer” olarak tanımlanır. Mutlak artı değer üretimi sınırlıdır; çünkü biyolojik yapılarından dolayı insanlar bir gün içerisinde ancak belli bir zaman zarfında çalışabilirler (Ercan, 2006a, s. 46-47). Mutlak artı değer üretimin nasıl elde edildiğini bir örnekle netleştirelim. Kapitalist ile emekçi arasında 10 saatlik çalışma karşılığı bir ücret ödeneceğine dair bir anlaşma yapıldığında, emekçi aldığı ücretin karşılığını ürettiği noktada çalışmaya son vermez/veremez. Çünkü sözleşme gereği 4 saat daha çalışması gerekir. Yani, emek gücünü değerini (ücretini) ilk 6 saatte üreten emekçinin, geriye kalan 4 saatte de sermaye için bedavaya çalışması gerekir. Emekçinin karşılığını almadan yaptığı 4 saatlik üretim artı değeri yaratır ve bu artı değer parasal karın temelini oluşturur (Harvey, 2017, s. 26). Artı değer karın kaynağını oluşturması ve kapitalistin kar dürtüsü ile hareket etmesi, emeğin sürekli sömürülmesini gerekli kılar. Kesintisiz büyüyen artı değer üretimi, sermayeyi sürekli büyüyen ve genişleyen bir sarmala dönüştürür (Harvey, 2017, s. 37).

Kapitalist mutlak artı değeri daha fazla artıramadığında bu kez de aynı iş günü içerisinde emeğin yoğunluğunu artıran yöntemleri geliştirir. “nispi artık değer” olarak tanımlanan ikinci yöntemde, artık değer, iki farklı yolla elde edilir. İşçinin kendini yeniden var etmesi için kullandığı ücret malları miktarının azalması veya aynı miktarda ücret malları almak için gerekli emek zamanının azaltılması ilk yoldur.

İkinci yolda ise, üretim yöntemlerini değiştirecek yeni teknolojilerin geliştirilmesi gerekir (Ercan, 2006a, s. 46-47). Görelî artı değer üretimini de günlük 8 saat olan yasal çalışma süresi üzerinden açıklayalım. 8 saatlik çalışma süresinin 4 saatinde işçi kendi maliyetlerini çıkarmak için emek harcarken geriye kalan 4 saatte de işveren için artık değer üretmek için emek harcar. Eğer işveren, işçilerin kendilerinin kullanımını için harcadığı emek zamanını daha aza indirecek yeni bir teknoloji devreye sokarsa veya var olan işçileri işten çıkararak daha düşük ücretlerle çalışacak işçileri işe alırsa, işçinin kendisi için çalıştığı süreyi 3 saate indirme, işçinin artı değer üretimini de 5 saate çıkarma fırsatı bulur (Cebeci, 2017b, s. 66). Ancak teknolojik gelişmelerle sağlanan yenilikler nedeniyle fazlalık haline gelen işçiler işsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Teknoloji ile aynı anlamda kullandığımız makinelerin, daha fazla üretim alanında yer almasıyla işçilerde giderek üretim sürecinden uzaklaşmaya başlar (Akkaya, 2011, s. 50).

Genel hatlarıyla mutlak ve nispi artı değer kavramlarını toparlayacak olursak, çalışma günü veya emek yoğunluğunun sınırsız aktarımının imkansızlığı nedeniyle mutlak artı değer üretmenin sınırlı olduğu görülür. Ayrıca emekçiler mutlak artı değer üretimine yani, sömürü biçimlerine karşı direnmeye öğrenir. Ancak nispi artı değer üretimi daha esnek olduğundan dolayı karşı konulması biraz daha güçleşir. Çünkü uzun dönemde ortaya çıkan verimlilik artışı ücretlere yapılan artışı geride bırakır (Saad-Filho, 2006, s. 98). Bu noktada çalışmamızın olgusal alanını oluşturan Suriyeli ve yerel işçilerin mutlak ve görelî artı değer üretiminde nasıl bir rol aldığını açıklayalım.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yasal çalışma süresi günde 8 saat ile sınırlıdır. Ancak yapılan saha çalışması sırasında Türkiye’de çalışan Suriyelilerin çoğunluğunun günde 10-12 saat çalıştıkları tespit edilmiştir. Çalışma sürelerini uzatarak mutlak artı değer üretimini artıran işverenlerin bu uygulamaları yerel işçi üzerinde baskı oluşturarak onların da uzun sürelerde çalışmalarına aksi takdirde ise işten atılmalarına neden olmaktadır. Nispi artı değer üretiminde ise Suriyeliler, düşük ücretlerle çalışarak kendileri için gerekli emek zamanını azaltmaktadır. Yerel işgücü bu ücretlerle kendisinin ve geçimini sağlamakla yükümlü olduğu ailesine bakamadığı için birçok iş kolunda çalışamaz hale gelmiştir. Suriyelilerin düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmeleri, öncelikle yabancı bir ülkede hayatta kalma yani, normal

yaşam standartlarının altında yaşamak, zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır. Düşük ücretlerle de olsa çalışmayı kabul eden Suriyelilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kadın ve çocuklarını da işgücü piyasasına atarak asgari ücret düzeyini yakalamaya çalıştıkları görülmektedir. Ayrıca, Cebeci'nin de (2017b) çalışmasında belirttiği gibi Türkiye'ye sığınan Suriyelilere Türk Kızılay'ı ve STK'lar ile uluslararası yardım kuruluşları tarafından aynı veya nakdi olarak yapılan yardımlar, Suriyeli işçilerin kendilerini yeniden üretmek için kullandıkları gerekli emek zamanının düşmesini sağlamaktadır. Bu şekilde nispi artı değer üretiminin artışı ile birlikte kapitalistlerin birikimleri de artmaktadır.

3.2.3. 3. Aşama- Realizasyon Aşaması (M' - P')

Sermaye döngüsünde “realizasyon aşaması” olarak adlandırılan bu aşamada metalar tekrar piyasalara çıkarılarak realize edilir (Cebeci, 2014, s. 175). Bu aşamada piyasaya satıcı olarak dönen kapitalist, elindeki metaları satarak paraya çevirir ve böylece M' – P' alanındaki dolaşım sürecini tamamlar (Marx, 2013b, s. 35).

Üretilen ürün piyasada satıldıktan sonra yeniden üretime katılmak üzere sermayeye dönüşür. Üretim süreci esnasında ortaya çıkan artı değer de artık sermaye olarak eski sermayeye eklenir. Ancak artık sermaye ile ilk sermaye arasında çok önemli bir fark vardır. Bu fark artık sermayenin kendini yoktan var etmesi ve sermaye tarafından üretilen bir sermaye oluşundan kaynaklanmaktadır (Marx, 2012, s. 403). Harvey, burada önemli bir noktaya dikkatleri çeker: “Üretilmiş olan şey maddi bir metadır. Değer ve artı değer meta formunda donmuş olarak bulunur”. Hareket halinde olduğu düşünülen değer, fabrikanın içinde yığılı olarak duran şeyler olarak görünmesine karşın bu yığın içinde hareket halindeki değere ilişkin bir şey görünmez. Buradaki en önemli hareket veya hareket noktası, bu şeylerin pazara götürülüp satılarak içerisinde gizlenen değerın yeniden para formuna dönüştürülmesidir (Harvey, 2017, s. 27). Metanın içerisinde bulunan enerjinin ortaya çıkması, yani paraya dönüşmesi, bu para formunun yeniden üretime aktarılmasını ve değerlendirilmesini gerektirir. Volarizasyon olarak adlandırılan yeniden değerlendirilme ile birlikte realizasyon, genişleyen yeniden üretimin zorunluluklarındandır. Fark

yaratarak genişleyen yeniden üretim, gerçekliğin farklılaşarak yeniden üretilmesini gerekli kılar (Tuna, 2011, 13).

Değerin yeniden para formuna dönüştürülmesi, devreye tekrar emekçilerin girmesi ile sağlanır. Emekçinin ücret olarak aldığı para, ücret malları için efektif talep (satın alma gücü) olarak tekrar sermayenin dolaşım sürecine döner. Buradaki efektif talep emekçilerin ücret düzeyi ile emek gücünün boyutuna bağlı olmaktadır. Kendi emeğinin satıcısı olarak dolaşım I aşamasına giren emekçi, dolaşım II aşamasında alıcı kimliğine bürünür²⁷ (Harvey, 2017, s. 30). Salt bir üretim biçimi olmayan aynı zamanda politik ve ideolojik bir sistem olan kapitalizm, sadece işçilerin denetlenmesi ve sömürülmesiyle ilgilenmek yerine onları da sistemde birer bağımlı tüketici haline getirmeye çalışmıştır. Kar oranlarının düşmesini engellemek amacıyla sürekli yeni kaynaklar bulma peşinde olan sistem, çözümü tüketimi özendirilmekte bulmuştur (Kırcal, 2010, s. 17).

Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen Suriyeliler, hem üretici hem de tüketici olarak Türkiye ekonomisinde yer almaktadır. İşgücü piyasasında üretici olarak yer alan yani, gerçek dönüşüm aşamasında emek güçlerini kullanarak yeni bir meta üreten Suriyeliler, realizasyon aşamasında ise emek güçlerini içeren ancak kendilerine yabancılaşan metaları satın alarak tüketici konumuna gelmektedirler. Gayri resmi olarak yaklaşık 4-5 milyonu bulan Suriyeli nüfusun varlığı birçok mala talebi artırdığı için üretimin de artmasına katkı sağlamaktadır.

Yaklaşık olarak 500 yıllık kapitalizm tarihinde klasik iktisatçılar ve Marx'a göre, sistemin dinamiğini her zaman için sermaye birikim süreci başlatmaktadır. Bu süreç önünde duran bütün engelleri aşan ve daha çok ve hızlı birikim sağlamak için bütün olumsuzlukları yıkan bir süreçtir (Keyder, 2004, s. 48).

Üretim sürecinin başında sürece koyulan değer dolaşımdaki ilk haliyle kalmaz; kendisine bir artık-değer katarak çoğalır. Üretim sürecindeki bu hareket onu sermayeye çevirir. Bu hareket sonucu oluşan sermaye, bir şey değil, bir süreçtir. Değerlerin dolaşımından oluşan bu süreç, değer, ilk olarak para, sonrasında metada ve en son yine para cisimleşmiştir (Harvey, 2015a, s. 103).

---

²⁷ Para sermayenin, biçimsel dönüşüm aşamasında meta ve emek-gücü piyasalarına girdiği nokta dolaşım-I alanı; malların satılarak realize edilmek için piyasalara girdiği nokta dolaşım-II alanı olarak adlandırılır (Cebeci, 2017a, s. 2382).

Tarihsel kapitalizm olarak adlandırılan sistemde, sermayenin çok farklı bir yolla kullanıma giriyor olması sistemin en ayırt edici özelliğidir. Sistemdeki en temel amaç sermayenin giderek kendini daha da büyütmesidir. Bu nedenle geçmişte yapılan birikimler daha fazla sermaye birikimi sağladığı ölçüde “sermaye” olabilmektedir (Wallerstein, 2016, 16). Sermaye birikimini bir bütün olarak incelediğimizde iki farklı yönünün olduğu ortaya çıkmaktadır. Meta piyasası ve artı değer üretildiği yer yani fabrika, maden, ve tarımsal işletme olarak incelendiğinde, birikim, salt ekonomik bir süreç olarak ortaya çıkar. Kapitalist ile ücretli işçi arasındaki alışveriş ise bu sürecin en önemli aşamasıdır. Burada eşdeğerlerin değişimi söz konusudur ve biçimsel olarak barış mülkiyet ve eşitlik hakimdir. Ancak birikim süreci içinde mülkiyet hakkı giderek insanların mülküne el koymaya, meta değişimi sömürüye ve eşitlik de sınıf egemenliği halini almaya başlar. Sermaye birikiminin ikinci yönü ise, sermayenin kapitalist olmayan üretim biçimleri ile olan ilişkisidir. Dünya sahnesinde ortaya çıkan sömürgeci politikalar, uluslararası borç sistemi, çıkar alanları politikaları ile savaşlar bu alanda hakim olan yöntemlerdir. Zor, hile, zulüm ve yağma alenen uygulanmaktadır (Luxemburg, 1984, s. 150-151).

Sermaye döngüsü, biçimsel dönüşüm, gerçek dönüşüm ve realizasyon aşamalarını tamamladığında bir devrini tamamlamış olur ve bu aşamaların sonucunda oluşan artı değer paraya dönüştürülerek başlangıçtaki sermayeye eklenir. Sermaye döngüsü, sürekli genişleyen ve genişledikçe de yeni risklerin ortaya çıktığı bir süreçtir. Risklerin ortaya çıktığı dönemlerde sermaye döngüsünü tamamlayamayabilir veya tamamlama süreci uzayabilir. Sermaye döngüsünü tamamlarken herhangi bir aksama ile karşılaşmasa dahi sermayenin yoğunlaşması veya verimlilik artışının sağlanamadığı durumlarda kar oranları düşme eğilimine girer. Eğer sermaye döngüsünü tamamlayamaz ise birikim de yapamaz. (Cebeci, 2014, s. 176-177).

Kar oranlarının düşme eğilimine girmesinin başlıca nedeni olan aşırı sermaye birikimi, sermayenin değersizleşmesine neden olmaktadır. Biçimsel dönüşüm aşamasında üretilen metallerin realizasyon aşamasında satılamaması, üretim araçlarının atıl hale gelmesine neden olur. Depolarda biriken ve satılamayan metaller, fabrikalar, makineler sermayeyi “çöp” haline getirerek değersizleştirir. Böylece

eldeki para ile ortalama kar oranlarının üzerinde artık değer oluşturacak yatırım yapma imkanı kısıtlanır (Yurtsever, 2011, s. 206).

Sürekliлик arz eden ve artarak devam eden genişleyen yeniden üretimde, realizasyon ve volarizasyon (yeniden değerlenme) sorunlarının çözülmesi için II. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşlar etkin rol almıştır. Birikim sürecinin coğrafi alanı genişletilmiş, ulus devlet düzenlemeleri sermayenin talepleri ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak sermayeler arasındaki rekabet kar oranlarının düşmesini ve daha fazla alanın yeniden değerlenme alanına dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Cebeci, 2014, s. 164). Bu noktada hammadde üreticisi az gelişmiş ülkeler devreye girmiştir. 1970'lerdeki krizde yeni birikim mekanizması olarak özelleştirmelere ve daha önce metalaştırılmamış su, elektrik, fikri mülkiyet hakları gibi alanlar ile refah devletine ait sağlık eğitim gibi alanların yeniden metalaştırılmasına gidilmiştir. Özelleştirmeler ile önceden üretilen artı değere el koyma yoluna gidilirken metalaştırma ile de önceden alım satım ilişkisine girmeyen yeni alanlar bu ilişki içine çekilmiştir (Sune, 2013, s. 111-112). Sermayenin yeniden değerlenme dürtüsü, sermayenin sınır tanımadan yayılmasını, sürekli teknolojik yenilikler peşinde koşmasını ve her şeyi metalaştırmasını bir zorunluluk haline getirmiştir (Yurtsever, 2011, s. 207).

Üretimin uluslararasılaşmasıyla birlikte bazı sektörler/sanayi dalları üretimlerini ücretlerin daha düşük olduğu coğrafiyalara doğru kaydırmaktadır. Üretimin kaydığı bu bölgelerde bazı işçi kesimleri için her ne kadar ücret düzeyleri yükselse de aslında bu bölgelerde toplam maliyetler daha düşük olmaktadır (Wallerstein, 2016, s. 35).

Kapitalistler her zaman dış alanların ürünlerini ele geçirme gereksinimi içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle askeri yollarla bir yerler ele geçirildiğinde buralarda gerçek pazarların olmayışından yakınarak sömürge yöntemleri beğeni yaratmaya başlamaktadırlar. Aslında buradaki temel amaç pazar arayışından ziyade düşük maliyetli işgücüne erişimdir (Wallerstein, 2016, s. 38). Suriye, savaş ortamından dolayı sermayeler için karlı bir coğrafya haline gelmiştir. Üretken sermayenin ihtiyaç duyduğu ucuz ve bol miktarda işgücünün olması, Suriye'nin hem

daha fazla artı değer üretiminde hem de realizasyon aşamasında yeniden değerlendirme alanı olarak tercih edilen bir alan haine getirmektedir. Suriye, bu koşullar altında sömürüye açık bir hale de gelmektedir.

Kar oranları düşen sermayenin yeni metalaşma alanlarına gitme zorunluluğu sermayenin ülke sınırları dışına çıkmasına yani, uluslararasılaşmasına, neden olmuştur. Öncelikle realizason, yani üretilen ürünlere pazar bulma, aşamasında ülke dışına çıkan sermaye daha sonra daha bol miktarda ve ucuz işgücü bulacağı coğrafyalara üretimini kaydırarak sermaye birikimini, yani karını artırmayı başarmıştır. Bu süreçleri daha iyi anlamak için aşağıda sermayenin uluslararasılaşma-küreselleşme sürecine yer verilmektedir.

3.3. SERMAYENİN ULUSLARASILAŞMA-KÜRESELLEŞME SÜRECİ

Sermayenin, farklı üretim ilişkilerinin olduğu alanlara yönelmesi olarak tanımlanan uluslararasılaşma, hem ilişkisel bir farkı hem de mekansal bir farkı içinde barındırır. Sermaye, artı değer olarak ortaya çıkan farkın yeniden üretim sürecine dahil edilmesi sürecinde ihtiyaç duyduğu farklı ilişkilerin aynı coğrafyada ortaya çıkmasını beklemek yerine farklı coğrafyalardaki toplumsal ilişkileri bir çıkış noktası olarak görür (Cebeci, 2012, s. 166).

Sermayenin uluslararasılaşması, sermayenin “çelişkili” yeniden üretim sürecinin oldukça önemli bir anını temsil eden ve özünde sermayeye içkin olan bir süreçtir (Ercan, 2012, s. 170). Para, meta ve üretken sermayenin zaman ve mekan içinde yayılması olarak da tanımlanan sermayenin uluslararasılaşması süreci ilk olarak sömürge ticareti ve mutlak artı değer üretimine bağlı olarak ortaya çıkan meta-sermayenin uluslararasılaşması, ardından sömürge devletlere verilen kredilerle para-sermayenin uluslararasılaşması ve en son olarak da İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulus ötesi şirketlerin imalat alanına girmesi sonucu hem üretim hem de realizasyon süreçlerinin yeni mekanda gerçekleşmesi yani, üretken sermayenin uluslararasılaşması ile tamamlanmıştır (Oğuz, 2006, s. 157). Üretken sermayenin uluslararasılaşması ABD'nin önderliğinde 1944 yılında yapılan Breetton Woods konferansı ile kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Dünya genelinde para hareketlerini

düzenlemek için IMF, üretken sermayenin uluslararasılaşmasını kolaylaştırmak için de DB kurulmuştur. Ticari sermayenin uluslararasılaşması için de Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır (Akçay, 2007, s. 24; Eğilmez ve Kumcu, 2012, s. 64). Ancak hizmetler ve fikri mülkiyet haklarını da düzenleyecek bir yapının olmayışı GATT'ın 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) dönüştürülmesine neden olmuştur (Cebeci, 2012, s. 171). Sermayenin uluslararasılaşmasını sağlayan bu kurumlara neden gereksinim duyulduğuna değindikten sonra, bu kurumların işlevlerini yerine getirip getirmediğine ya da bu kuruluşların oluşumlarının altında yatan asıl nedenlerin neler olduğuna değinelim.

Ülkelerin dış dengelerinin birbirine bağlı olması, ülkelerin birbirinden bağımsız olarak yürüttükleri ekonomi politikaları arasında bir uyumun sağlanmasını gerektirir. Bu uyumu sağlamak IMF'in temel görevlerinden biridir. Bu amaçla üye ülkelerin ekonomilerini inceleyen IMF izlenecek ekonomi politikaları konusunda ülkelere danışmanlık yaparak ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçmelerini sağlayan önerilerde bulunur. Serbest piyasa ekonomisi temelinde ülkeler arasında uyumun sağlanması için ülkelere yapılan öneriler çoğunlukla benzer özellikler taşır. IMF önerileri kabul eden ülkelere kredi yardımı yaparken, kabul etmeyenleri de kredilerden mahrum bırakır (Aren, 2011, s. 293). Ekonomik darboğaz yaşayan ülkelere kredi veren IMF, bu kredilere karşılık yapısal uyum programlarına uyulmasını talep eder. Bu talepler, yabancı sermayenin faaliyetlerini rahatça yürütmesi, işçi haklarına karşı düzenleyici önlemlerin alınması ve özelleştirmelerin yapılması gibi uygulamalardan oluşur (Sune, 2013, s. 115-116).

DB tarafından desteklenen yapısal uyum programları, az gelişmiş ülkelerin ekonomik politikalarının yönlendirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Önerilen bu politikalar borçlu ülke ekonomilerinde üretici temelini aşınmasına ve bağımlılık katsayısının artmasına neden olmaktadır. Yapısal uyum programları adı altında önerilen politikalar ile ödemeler dengesi sorununun çözüleceği, fiyat istikrarının sağlanacağı, ekonomik büyümenin gerçekleşeceği, yani bozulan dengelerin yeniden sağlanacağı, ileri sürülmüştür. Ancak 1980'lerde uygulanan politikaların ileri sürülen savların hiç birini gerçekleştirmediği görülmüştür (Başkaya, 2000, s. 142).

1980'ler ve özellikle de 1990'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, uluslararasılaşmada olduğu gibi malların, sermayenin ve işgücünün hiçbir ulusal engel ile karşılaşmadan dünya ölçeğinde dolaşabilmesini yani (Aren, 2011, s. 294), “sermaye döngüsünün dünya ölçeğinde yeniden, yeni işlevleri doğrultusunda kurumsal bir düzeneğe yöneldiğini” ifade eder. Bu aşamada kapitalizmin diğer dönemlerinden farklı olarak, dünya ölçeğinde gerçekleşen sermaye birikim sürecine ülke olarak değil, bireysel sermayeler olarak katılma arzusu ve zorunluluğu söz konusudur (Ercan, 2011, s. 651-652). Bu bireysel sermayeler, Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), ülkelerin birer birer iç pazarlarının dışa açılması sonucu büyük pazarların oluştuğu süreçte ortaya çıkarak gelişmişlerdir. Tek bir ülkenin pazarı gibi dünya pazarında serbestçe örgütlenecek iş yapan ÇUŞ'lar üretimi de küreselleştirmektedir (Aren, 2011, s. 298). Üretim küreselleşmesi yani, sermayenin dünyanın istediği yerinde üretim yapabilmesi, teknolojik gelişmeler ile mümkün olmuştur. Önceki dönemlerde kapitalizm dünyayı ticaret ve borçlanma mantığı etrafında birleştirmişti. Günümüzde ise bu mantık işgücünü de içerisine dahil eden ve üretimin kendisi olmayı başaran bir mekanizma haline gelmiştir (Keyder, 2004, s. 52).

Yeldan'a göre, DB, IMF, WTO, gibi kuruluşlar, sınıfsal güçleri ve dünya kaynaklarının ÇUŞ'lar tarafından paylaşım mücadelesini gizlemeye yönelik kurulan kuruluşlardır (Yeldan, 2011, s. 432). Ercan'a göre de sermayenin küreselleşmesi ulusal ittifakların tahrip edilmesine neden olmuştur. Ancak bu tahribat yalnızca IMF, DB ya da ÇUŞ'ların doğrudan müdahalesi ile değil, geç kapitalistleşen ülke sermayelerinin sürece dahil olma istek ve zorunluluğundan da kaynaklanmaktadır (Ercan, 2011, s. 652-653).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD hegemonyası altında ve uluslararası düzeyde oluşan ekonomik ve siyasal yapı/kurumsallaşma, 1970'li yıllara kadar istikrarlı bir gelişim göstermiştir. Ancak 1970'li yıllarda yaşanan kriz birikim sürecinin sonunu getirmiştir. Krize yol açan nedenler şunlardır:

- Genişleme dönemindeki karlılık beklentisi sonucu yapılan teknolojik yenilikler sermayenin organik bileşimini²⁸yükseltmiştir.

---

²⁸ Değişir sermaye ile değişmez sermaye arasındaki oran olan sermayenin organik bileşimini Mark şöyle ifade eder: “sermayenin bileşimi ikili bir anlamda anlaşılmalıdır. Değer yönünden bakıldığında, bu bileşim, sermayenin değişmez sermaye ya da üretim araçlarının değeri ile değişir sermayeye ya da

- Genişleme döneminde uygulanan teknolojilerin üretkenliği artırma kapasiteleri sınırlarına ulaşmıştır.
- Genişleme süreci boyunca örgütlü bir işçi sınıfı ve sınıf mücadeleleri, emek üretkenliği artışını engellemiştir.
- Hammadde fiyatlarının yükselişi çerçevesinde yaşanan kar oranlarının düşme eğilimiyle belirginleşmiştir (Akçay, 2007, s. 33).

1970’lerde kapitalizmin içine girdiği kriz aynı zamanda sermaye için krize karşı alınması gereken bir dizi önlemleri de gündeme getirmiştir. Kapitalizmin ve sermaye birikim koşullarının şimdiye kadar ulaştığı aşamanın ve daha önce belirlenmiş ilişkilerin artık sermaye birikimine engel olduğu ve bu ilişkiler ya da katılıkların esnetilmesi gibi uygulamaların yaşama geçirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Kârlı olacak her çeşit yeni yolu/esnetme biçimini yaşama geçirmeye başlayan kapitalizm, üretimin fabrikaların dışına taşarak evlere girmesi, kadın ve çocuk emeğinin artan oranlarda kullanımı, yeni teknolojiler gibi yeni organizasyonlar ile kriz dönemlerinde bile karını korumayı/arttırmayı başarmıştır (Ercan, 1997, s. 661-693). Fabrikalar dışındaki her yerde, makine kullanılması ve makine kullanan işçilerin çalıştırılması üretim alanına kadınların, çocukların ve hünersiz işçilerin de dahil edilmesine neden olmuştur²⁹ (Marx, 2013a, s. 463).

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı üretim ve örgütlenme biçimlerinden en önemlisi esnek üretim biçimidir. Kapitalist sistemdeki genel üretim ilişkilerinden farklı olarak emek, sermaye ve teknoloji oldukça akışkan ve sıklıkla yer

---

emek gücünün değerine, ücretlerin toplamına bölünme oranıyla belirlenir. Bu değer üretimi süreci sırasında iş görürken büründüğü maddi kılık açısından bakıldığında, her sermaye, üretim araçları ile canlı emek gücüne bölünür; bu ikinci bileşim, bir yandaki kullanılan üretim araçları kütlesi ile, diğer yandaki bunların kullanımı için gerekli emek kütlesi arasındaki ilişkiyle belirlenir. Ben bunlardan birincisine sermayenin değer bileşimi, ikincisine sermayenin teknik bileşimi adını veriyorum. Bu iki bileşim arasında sıkı bir karşılıklı ilişki vardır. Bunu ifade etmek için, sermayenin değer bileşimine, bu bileşimin teknik bileşim tarafından belirlenmekte olmasını ve teknik bileşimde meydana gelen değişiklikleri yansıtmasını göz önünde tutarak, sermayenin organik bileşimi diyorum.” Geniş bilgi için bkz. Marks (2013a)

²⁹Para getiren emek üretken emek; yalnızca bir geçim etkinliği olan yani başkalarının el koyabileceği bir “artık” üretmeyen emek de üretken olmayan emek olarak tanımlanmaktadır. Üretken emek henüz metalaşma sürecine tam olarak dahil olmamış yada kısmen dahil olmuştur. Emek türleri arasında ortaya çıkan bu farklılaşma bu türlerde oluşan belli rollerin güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Üretken emek erkekler için, üretken olmayan emek de kadınlar için uygun görülen roller olmaktadır (Wallerstein, 2016, s. 25).

değiştirebilmektedir. Klasik sistemde birim başına üretim maliyetlerini düşürmek için ucuz emek merkez ülkelerden çevre ülkelere giderken; küreselleşme ile birlikte bu kez sermaye merkez ülkelerden çevre ülkelere gitmektedir. Bu durum emeğin çifte sömürüsüne neden olmaktadır (Tuna ve Özbek, 2014, s. 41). Marx'a göre, kapitalistlerin emeğini sömürmeleri bir zafer gibi görünse de bu kapitalistlere oldukça pahalıya mal olmaktadır. Çünkü kapitalistler arasındaki rekabet, er geç kar oranlarının düşmesine neden olarak sistemin genel bir krize girmesine yol açacaktır (Rodrik, 2016, s. 110).

Fordist üretim sisteminden Post-Fordist sisteme geçiş işgücü piyasalarında önemli birçok değişimi/dönüşümü de beraberinde getirmiştir. 1990'lardan itibaren işgücü piyasalarında yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkması ile işgücünün kutuplaştırıldığı esnek uygulamalar ile ücretlerin olumsuz etkilendiği yeni bir dönem başlamıştır (Uyanık, 2008, s. 213). Siyasi otoritelerce desteklenen bu yapı, sermayenin işgücünü satın alma yeteneğinin devlet tarafından genişletilmesini sağlamıştır. Burada gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, emek maliyetinin, toplu pazarlık mekanizmalarının ve iş güvencesinin azaltılmasında önemli bir işleve sahip olmanın yanı sıra sendikaların savunma araçlarını da ellerinden almıştır (Man, 2013, s. 235).

İşçi sınıfı açısından olumlu olmayan ancak sermaye birikimi açısından olumlu olan değişimleri yaşama geçirmek isteyen sermaye bunun için bir dizi mekanizmalar geliştirmiştir. Üretim süreçleri ve emeğin disiplin altına alınması tarihsel olarak ilk defa kapitalizm ile gerçekleşmiştir. Bu durum, tasarlayan ve üreten insanı, dönüştürerek üretimin basit uzantısı haline getirmiştir. Emeği düşüncesinden ayıran kapitalizm böylece emek-gücü ile geçinen sınıfların sermaye birikimine karşı çıkışlarının da esnetilmesini sağlamıştır (Ercan, 1997, s. 668). Çalışmamızın olgusal alanını oluşturan ve Şanlıurfa işgücü piyasasında yer alan Suriyeli çalışanların uzun saatlerde düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmeleri yerel çalışanlar üzerinde de bir baskı oluşturmaktadır. Bu durum yerel çalışanların ya Suriyeli çalışanların çalışma koşullarında çalışmayı kabul etmelerine ya da işlerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Eğer yerel ve Suriyeli çalışanlar sınıf bilinci ile hareket ederek sermaye birikiminin Suriyelilere dayattığı bu koşullar ile mücadele etselerdi yerel çalışanların da çalışma koşulları kötüye gitmezdi.

Marx'a göre siyasal mücadeleler, sınıfların etkin toplumsal güçler olarak iş görmesinde önemli bir işleve sahiptir. Politik sınıf mücadelesi tarihin sürekliliği ile devrimci özne arasındaki köprüyü kuracak olan tek şeydir. Bu süreç işçilerin bilincinde var olan çelişkileri keskinleştirdiği ve işçi sınıfının ufkunu düzenin değişmesi gerektiği inancı doğrultusunda genişlettiği için önemli bir süreçtir (Öngen, 2002, s. 27). Holloway ve Picciotto marksist “iktisat”ın sınıf mücadelesi ve devlet incelemesinden koştüğünü belirterek ikisi arasındaki ilişkinin sınıf ilişkilerinin birbirinden farklı ama birbiriyle bağlantılı olan biçiminden çok ekonomi ve siyaset arasındaki dışsal bir ilişki olarak görüldüğünü belirtirler. Bu yazarlar, egemenlik biçimlerinin gelişiminin devlet ve siyasetten çok sınıf mücadelelerine bağlı olduğunu vurgularlar (Clarke, 2004, s. 48). Sınıf çatışmasının nedeni olarak otorite ve güç kaynaklarını gören Dahrendof, bu durumun devlet gücünün kullanımına ve endüstriyel üretimde kontrol kriterine bağlı olarak iki temel sınıf ayırımına neden olacağını belirtir. Bu toplumlarda sahipliğin çok sayıda pay sahiplerine ayrılması ve kontrolün az sayıdaki yöneticilerin elinde bulunması, yönetici sınıfın baskın sınıf haline gelmesine neden olacaktır (Arslan, 2004, s. 182). Weber ise siyasetin ekonomiden bağımsız bir alan olduğuna inanır. Ekonomik bir olgu olan sınıfsal eylem ve toplumsal hareketler arasında tarihsel bir ilişki kurulamayacağını ve ekonomik çıkarların insan düşünce ve davranışları üzerinde belirleyici olamayacağı konusunda Marksist sınıf yaklaşımına karşı çıkar (Öngen, 2002, s. 10). Lenin demokratik bir cumhuriyeti kapitalizm için en uygun politik kabuk olarak görür. Bu devlet biçiminin bir kez kurulduktan sonra yapılacak hiç bir değişikliğin sermayenin politik iktidarını sarsamayacağını belirtir ve dikkatleri politik temsil ve devlet müdahalesi biçimlerine çeker. Burada devlet, “sınıf mücadelesinde özgül etkileri olan bir politik hakimiyet sistemi olarak incelenir” (Jessop, 2008, s. 47).

Sermaye döngüsünün her bir aşaması farklı devlet politikalarının uygulanmasını gerektirir. Uygulanan bu devlet politikaları bireysel sermayeler arasında bölünmeleri de beraberinde getirir (Oğuz, 2006, s. 200). Türkiye’de 1955-60 yıllarında uygulanan içe dönük birikim politikalarında yeterli büyüme sağlayarak toplumsal düzeyde etkin rol oynamaya başlayan sanayi sermayesi ile ticari sermaye arasındaki sınıf içi bölünmeler buna örnektir (Özekin, 2014, s. 356).

Günümüzde emeğin sendikal mücadelesini büyük ölçüde geriletken uygulamaların varlığı iş sürecinin aşırı yoğunlaşmasına neden olacak uygulamaların kabul edilmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca sermayenin uluslararası dolaşımı için gereken deregülasyonların yapılması da “hipermobil” sermaye karşısında emeğin pazarlık gücünü kaybetmesine neden olmaktadır (Ercan, 1997, s. 674). İşçinin daha fazla ve daha yoğun çalıştırılması üzerine kurgulanan kapitalist üretim tarzında, işçiler, başlangıçta bireysel olarak, daha sonra küçük gruplar halinde, en son olarak da sendikal örgütler yoluyla işverenlerin işçiyi daha üretken, verimli ve çok çalıştırmalarına karşı çıkmışlardır. Buna karşılık işverenlerde her seferinde farklı yöntem ve araçlar geliştirerek işçilerin bu direnişlerini kırmaya çalışmışlardır. Taylorizmden günümüze dek bu uygulamalar devam etmiştir (Yıldırım F. 2007, s. 121).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ SIĞINMACILARIN İSTİHDAMI VE İŞGÜCÜ PİYASALARINA ETKİLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ KONUSU ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Çalışmanın olgusal alanını oluşturan bu bölümde Şanlıurfa'da sanayi, hizmet, ticaret, inşaat ve tarım sektörlerinde faaliyet gösteren birçok işyerinde yapılan anket çalışmalarının değerlendirilmesine yer verilmektedir. Anket çalışması aynı firmada çalışan yerel ve Suriyeli işçiler ile bu işçileri istihdam eden işverenler olmak üzere üç farklı koldan yürütülmüştür. Anket uygulamasında işgücü piyasasında aktif olarak yer alan kişilerdir. Ayrıca ankete katılan işverenlerin Suriyeli ve yerel işçiyi aynı işyerinde çalıştırıyor olmaları; yerel ve Suriyeli işçilerin ise çalıştıkları işyerinde hem Suriyeli hem de yerel çalışanın çalışıyor olmalarına dikkat edilmiştir. Tez çalışmasının temelini oluşturan ve Şanlıurfa ili sınırlarını kapsayan saha çalışması her biri 31-34-36 sorudan oluşan 3 farklı soru setinden oluşan anketler ile, görüşmeler sırasında gerçekleştirilen açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu kapsamda 87'si işveren, 287'si Suriyeli çalışan ve 193'ü yerel çalışan olmak üzere toplam 567 kişiye yüz yüze anket uygulanmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar bilgisayar ortamına aktarılarak elde edilen veriler SPSS programı ile istatistiksel olarak değerlendirilmiş, frekans ve çapraz tablolar ile grafikler haline getirilmiştir. Tabloların yorumlanması esnasında saha araştırması boyunca yapılan gözlem, mülakat ve notlardan faydalanılmıştır.

4.2. YEREL VE SURİYELİ ÇALIŞANLARIN GENEL YAPISINA DAİR VERİLERİN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu kısmında yerel ve Suriyeli çalışanların cinsiyet, yaş, eğitim durumu vb. özellikleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Ayrıca Suriyelilerin Türkiye'de kalma süreleri ile Türkçe başta olmak üzere konuşabildikleri diğer diller hakkında elde edilen bilgilere yer verilmektedir. Bu bilgiler ışığında Şanlıurfa işgücü

piyasasında yer alan hem yerel hem de Suriyeli çalışanların genel yapısı hakkında bazı bilgilere ulaşmak hedeflenmektedir.

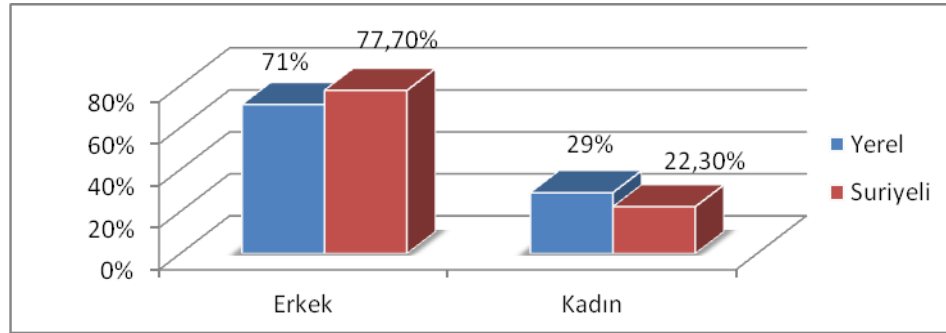
4.2.1. Cinsiyet

Aşağıdaki tablo ve grafikte yerel ve Suriyeli çalışanların cinsiyete göre dağılımları verilmektedir.³⁰

Tablo 1: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı

	Cinsiyet Dağılımı			
	Yerel Frekans	Yerel Yüzde	Suriyeli Frekans	Suriyeli Yüzde
Erkek	137	%71	223	%77,7
Kadın	56	%29	64	%22,3
Toplam	193	%100	287	%100

Grafik 4: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Ankete katılan yerel çalışanların %71'i erkek, %29'u ise kadınlardan oluşurken; Suriyeli çalışanların ise %77,7'si erkek, %22,3'ü de kadınlardan oluşmaktadır. Görüldüğü gibi yerel ve Suriyeli çalışanların kadın-erkek oranları birbirine oldukça yakın çıkmıştır. Türkiye genelinde erkeklerin işgücüne katılım oranı 2018 yılı itibarıyla %70,9 ile kadınların işgücüne katılım oranı %29,1'lik orana da oldukça yakındır (www.tuik.gov.tr). Türkiye genelinde olduğu gibi

³⁰ Metni tablo ve grafiklere bağmamak için bazı durumlarda yerel çalışan ile Suriyeli çalışanlar ile ilgili bazı veriler tek tablo ve grafikte verilmektedir. Bu şekilde oluşturulan tek tablo ve grafiklerde yerel ile Suriyeli çalışanlar ile ilgili veriler kendi aralarında %100'lük dilimi tamamlayacak şekildedir.

Şanlıurfa’da da çalışan yerel ve Suriyeli kadınların erkeklere kıyasla oldukça sınırlı bir kısmının işgücü piyasasında yer aldığı görülmektedir.

Bölgede kadınların çalışma hayatında çok fazla yer almamaları kültürel yapıdan yani, bölgenin erkek egemen bir yapıya sahip olması ve kadınların çalışmasının “ayıp” olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Suriyelilerde ise durum biraz daha farklılaşmaktadır. Ülkelerinden kaçarak “yabancı” bir ülkeye sığınan Suriyeliler yaşam mücadelesi verirken birçok kaygıyla yüz yüze kalmaktadır. Bu kaygıların başında ise güvenlik kaygısı gelmektedir. Dilini bilmedikleri tanımadıkları bir çevrede kendilerini güvende hissetmeleri elbette ki kolay olmamaktadır. Suriyeli bir kadınla yaptığımız görüşmede kendisinin Suriye’de iken açık bir şekilde gezdiğini ancak Türkiye’ye geldikten sonra herhangi bir yanlış davranışla karşılaşmamak için ailesi tarafından örtünmesinin istendiğini belirtmiştir. Bu kaygılar kadınların çalışma hayatına atılması önünde de bir engel oluşturmaktadır.

Bütün bu kaygılara rağmen çalışmak zorunda kalan ve çalışan Suriyeli kadınların çoğunluğu tekstil sektöründe yer almaktadır. Mevsimlik tarım işçisi olarak tarım sektörünün yanı sıra Suriyeli kadınların bir kısmı da gündelikçi olarak temizlik sektöründe çalışmaktadır (Akcan, 2018, s. 65).

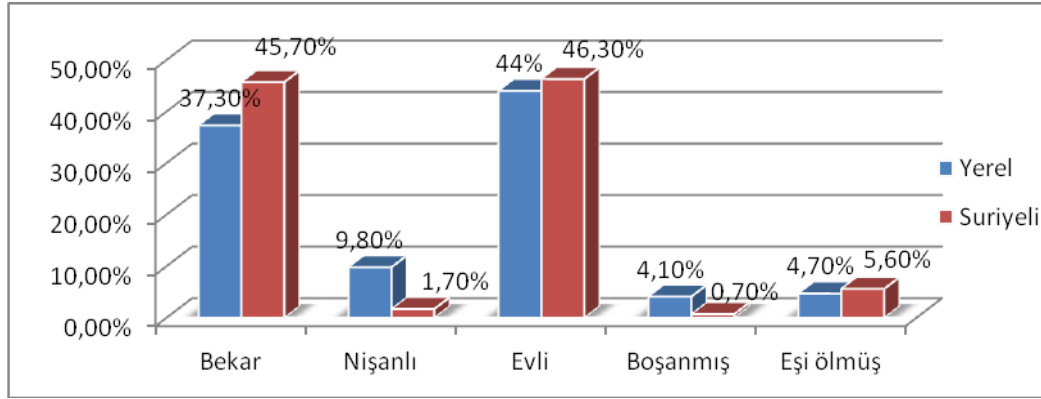
4.2.2. Medeni Durum

Aşağıdaki tablo ve grafikte yerel ve Suriyeli çalışanların medeni durumlarına ilişkin bilgiler verilmektedir.

Tablo 2: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Medeni Durum					
	Bekar	Nişanlı	Evli	Boşanmış	Eşi ölmüş	Toplam
Yerel	%37,3	%9,8	%44	%4,1	%4,7	%100
Suriyeli	%45,7	%1,7	%46,3	%0,7	%5,6	%100

Grafik 5: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Medeni Duruma Göre Dağılımı

Yerel çalışanların %44'ü evli, %37,3'ü bekar, %9,8'i de nişanlıdır. Geriye kalan %8,92'lük kısım ise boşanmış ve eşi vefat etmiş olanlardan oluşmaktadır.

Suriyeli çalışanların %45,7'si bekar, %46,3'ü ise evlidir. Nişanlı Suriyeli çalışan oranı ile boşanmış Suriyeli oranı toplamda %2,4' tür. Suriyeli çalışanlardan eşi ölmüş olanların oranı ise %5,6'dır. Bu oranın yerel çalışan oranından yüksek çıkması Suriye savaşından dolayı ölümlerin yaşanmasından kaynaklanmaktadır.

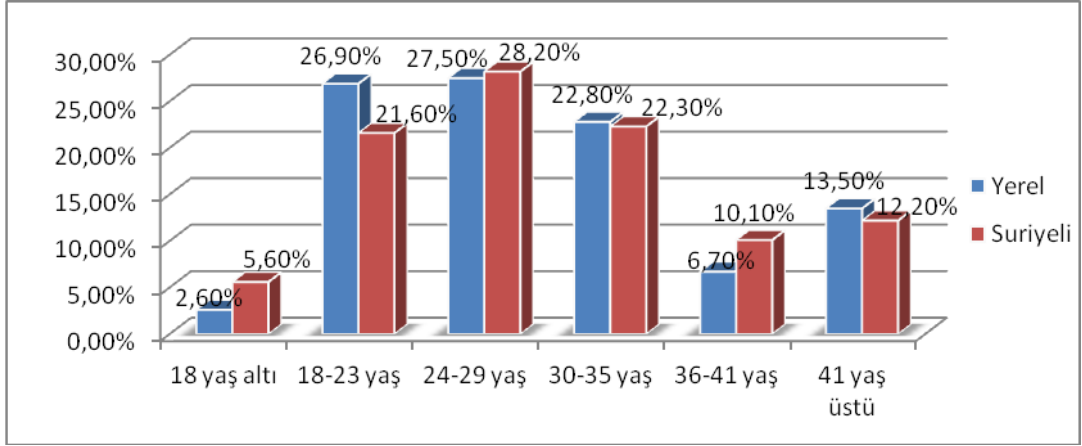
4.2.3. Yaş Dağılımı

Aşağıdaki tabloda ve grafikte yerel ve Suriyeli çalışanların yaşa göre dağılımı verilmektedir.

Tablo 3: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Yaşa Göre Dağılımı

	Yerel ve Suriyeli Yaş Dağılımı						Toplam
	18 yaş altı	18-23 yaş	24-29 yaş	30-35 yaş	36-41 yaş	41 yaş üstü	
Yerel	%2,6	%26,9	%27,5	%22,8	%6,7	%13,5	%100
Suriyeli	%5,6	%21,6	%28,2	%22,3	%10,1	%12,2	%100

Grafik 6: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Yaşa Göre Dağılımı

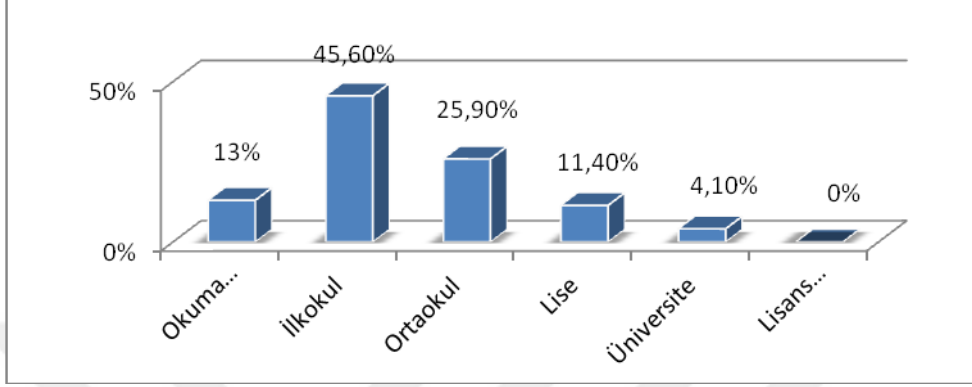
Yerel çalışanların %77,2'si gibi büyük bir çoğunluğu 18-35 yaş aralığında, Suriyeli çalışanların ise %72,1'i 18-35 yaş aralığında yer alan ve işgücü piyasasının tercih ettiği genç nüfustan oluşmaktadır. Suriyeli çalışanların oranının yerel çalışan oranından %5 kadar daha düşük olduğu görülmektedir. İşgücü piyasasına katılan Suriyeli sığınmacıların %72,1'nin 18-35 yaş aralığında olan gençlerden oluşması hem Türkiye'deki hem de Şanlıurfa'daki genç işsizlik oranlarını artırması beklenmektedir. 18 yaş altı (çocuk işçi³¹) Suriyeli nüfusun çalışma oranı ise %,5,6 ile aynı gruptaki yerel çalışan oranından %3 kadar daha yüksektir. Bu oran her ne kadar 18 yaş altı yerel çalışan oranından yüksek olsa da, 18 yaş altı Suriyeli çalışan oranı beklenenden daha düşük çıkmıştır. Piyasada genç işgücü potansiyelinin bol ve ucuz bir şekilde bulunması çoğu zaman düşük maliyetlerden dolayı tercih edilen çocuk işçilere gereksinimi de azaltmıştır. Suriyeli çocukların kağıt, plastik vb maddeleri toplama işi ile uğraşmaları bu durumun bir sonucu olarak görülebilmektedir.

³¹ Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) 15 yaşın altındakileri çocuk işçi, 15-24 yaş aralığındakileri de genç işçi olarak tanımlamıştır. İLO çocuk işçileri şu şekilde tanımlamıştır; “çocuğun sağlığını, eğitimini, fiziksel ve zihinsel gelişimini engelleyen, yeteneklerinin gelişmesine mani olan, çocuğu potansiyelinden ve onurundan yoksun bırakan her türlü çalışmadır.” Ancak , çocuk haklarına yönelik uluslararası anlaşmalara göre 18 yaşının altındaki herkes “çocuk” olarak (Harunoğulları, 2016, s. 36) tanımlandığından dolayı bizde çalışmamızda 18 yaş altı grubu çocuk işçi olarak adlandırmaktayız.

4.2.3. Eğitim Durumu

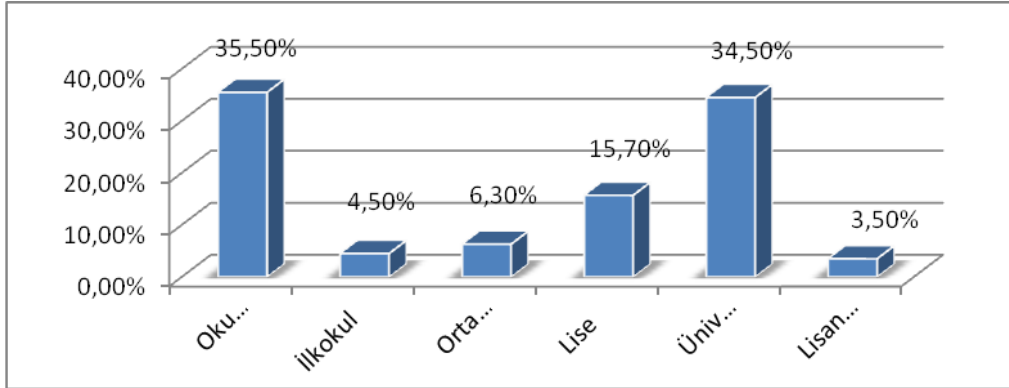
Aşağıdaki grafiklerde yerel ve Suriyeli çalışanların eğitim durumları gösterilmektedir.

Grafik 7: Yerel Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Ankete katılan yerel çalışanların %71,5'i ilköğretim ve ortaokul mezunundan oluşurken, lise mezunu oranı %11,4, üniversite mezunu oranı ise ancak %4'lük bir kısmı oluşturmaktadır. Lisansüstü eğitim alan yerel çalışana hiç rastlanmazken, okuma yazma bilmeyen yerel çalışan oranı ise %13 gibi yüksek bir oranda çıkmıştır.

Grafik 8: Suriyeli Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Suriyeli çalışanların eğitim durumuna bakıldığında ise çok farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranının %35,5 gibi yüksek bir oranda çıkması, Suriye'nin Heseke, Rakka ve Deirezzor gibi bazı doğu illerinde okullaşma oranının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksek çıkarken, ilköğretim ve ortaokul mezunlarının toplam oranı %10,8 gibi düşük bir oranla %15,7 olan lise mezunlarının oranından düşük çıkmıştır. Buna

karşın üniversite mezunu olanların oranı %34,5 ile neredeyse okuma yazma bilmeyenlerin oranına eşit çıkmıştır. Üniversite mezunu oranının yüksek çıkması, Suriyelilerin eğitim alma durumlarında devamlılığın söz konusu olduğunu göstermektedir. Yani ilkokula başlayan bir Suriyeli üniversiteyi bitirene kadar eğitim almaya devam etmektedir. Ayrıca lisansüstü eğitim alan Suriyeli çalışanlara da rastlanmıştır. Lisans üstü eğitim alan Suriyeli çalışanların oranı ise %3,5'tir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde okuma yazma bilmeyenlerin oranları ile ilkokul ve ortaokul mezunları oranlarının düşme eğiliminde olması lise ve üniversite mezunları oranlarının ise artma eğiliminde olması beklenmektedir. Saha çalışmamızın yapıldığı Şanlıurfa'da hem yerel çalışanların hem de Suriyeli çalışanların eğitim durumu dağılımlarında oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Şanlıurfa'da işgücü piyasasında yer alan yerel çalışanların eğitim düzeyinin düşük olması özellikle de üniversite mezunlarının az oluşu çalışmanın işgücü piyasasında yer alan işçiler üzerinden gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle sadece işgücü piyasası çalışanların eğitim durumundan hareketle Şanlıurfa nüfusunun eğitim düzeyi hakkında bazı genellemelere gitmek yanlış olacaktır. Bu durum ancak Şanlıurfa'da faaliyet gösteren işyerlerinin küçük ölçekli ve daha çok niteliksiz işgücü gerektiren alanlarda faaliyet gösteriyor olmaları ile açıklanabilir.

Suriyeli çalışanların eğitim düzeyleri ise oldukça farklıdır. Şanlıurfa işgücü piyasasına katılan Suriyeli çalışanların eğitim düzeyleri birbirinin zıddı iki noktada yoğunlaşmaktadır. Suriyeli çalışanların neredeyse 1/3'ünden fazlası yükseköğretim mezunu. Suriye savaşı ile birlikte Türkiye'ye gelmek zorunda kalan üniversite mezunu, meslek sahibi kişilerin, geçimlerini sağlamak için meslekleri dışında, hangi işi bulurlarsa çalışmak durumunda kalmalarından dolayı bu oran oldukça yüksek çıkmıştır. Zira bu tespit, Suriyelilerin yaptıkları işlerin niteliği incelendiğinde de doğrulanmaktadır.

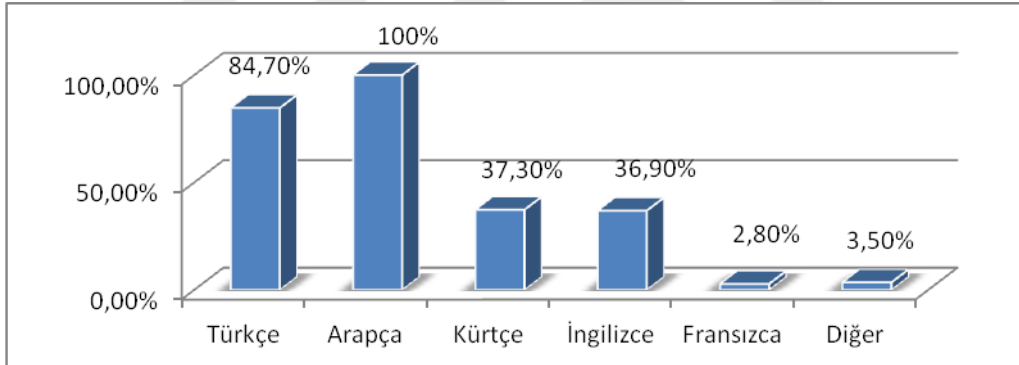

4.2.4. Suriyelilerin Dil Durumu

Türkiye'nin Suriye ile en uzun sınıra sahip ili olan Şanlıurfa'nın Suriye'ye sınırı 233 km'dir. Sınırın her iki tarafında da Türkler dışında belli bölgelerde Araplar ve Kürtler de yaşamaktadır. Şanlıurfa, sosyolojik açıdan oldukça geniş ve çeşitli gözlemler yapmaya elverişli bir bölge konumundadır (Güvenç, 2015, s. 83). Göbeklitepe'de yapılan kazılarda dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu ortaya çıkan Şanlıurfa; Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'da bulunan birçok devletin egemenliği altında kalan bir coğrafya olarak oldukça zengin bir kültür çeşitliliğine sahiptir (Yıldırım Y. 2016, s. 25). Şanlıurfa'da Suriye'de olduğu gibi Türkçe, Arapça ve Kürtçe olmak üzere üç farklı dil konuşulmaktadır (Karasu, 2016, s. 996). Suriye'de bu dillere ek olarak İngilizce ve Fransızca da bilinmektedir.

Aşağıdaki grafikte Suriyeli çalışanların hangi dilleri konuşabildikleri gösterilmektedir.

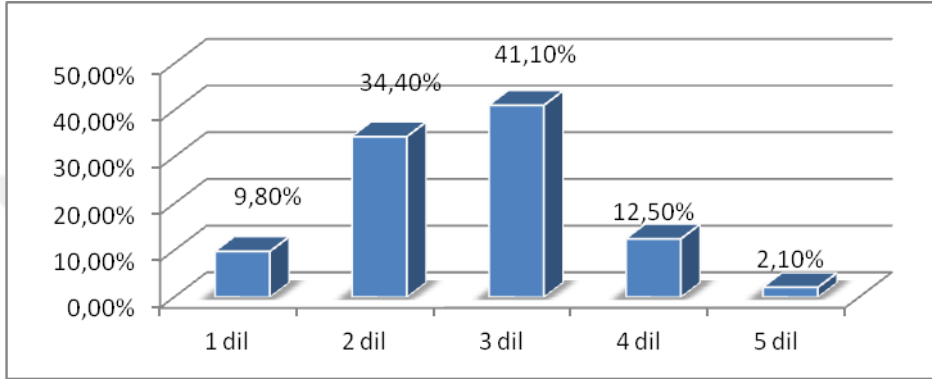
Grafik 9: Suriyeli Çalışanların Konuşabildiği Diller Dağılımı

Suriye'de resmi dil Arapça olduğundan anketler esnasında Arapça bilmeyen hiç kimseye rastlanmamaktadır. İleride verilecek tablo ve grafiklerden de anlaşılacağı gibi Türkiye'de kalış sürelerine bağlı olarak Türkçe bilen Suriyeli çalışan oranı %84,7 gibi oldukça yüksek bir oranda çıkmaktadır. Bu oran üzerinden Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Türkçe bildiğini varsayarsak yanlış bir tespitte bulunuruz. Anket yaptığımız kesim işgücüne katılan kesimden olduğundan dolayı bu kesimin Türkçe öğrenme zorunluluğunun daha fazla olduğu gözardı edilmemelidir. Suriye'de Araplar dışında yaşayan en büyük grup Kürtlerdir. Bu nedenle Kürtçe bilen Suriyeli çalışan oranı da %37,3 gibi yüksek bir oran çıkmaktadır. Kürtler daha çok ülkenin kuzeyindeki yani, Türkiye sınırına yakın,

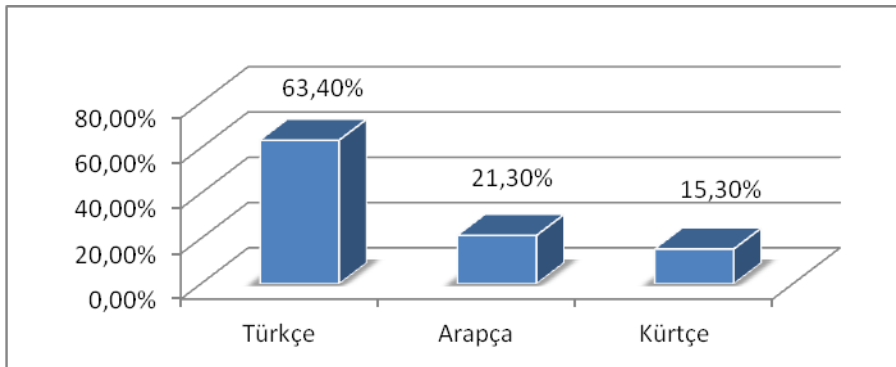
bölgelerde yaşamaktadır. Suriye’de yabancı dil eğitimine önem verilmesi nedeniyle İngilizce bilenlerin oranı da %36,9 yüksek çıkmıştır. Ayrıca Suriye’nin bir dönem Fransız mandasında kalması Suriyelilerin bir kısmının Fransızca bilmesinde etkili olmuştur. Fransızca bilenlerin oranı %2,8’dir. Ayrıca Rusça gibi farklı diller bilen Suriyeliler de vardır. Bu oran ise %3,5’tir.

Grafik 10: Suriyelilerin Kaç Dil Bildiklerinin Dağılımı

Anketimize katılan ve işgücü piyasasında yer alan Suriyeli çalışanların %34,5’i iki dil, %41,1’i ise üç dil bilmektedir. Bir dil bilenlerin %9,8’lik oranı, %12,5’lik dört dil bilenlerin oranından daha düşük bir orana sahip olması daha önce de belirtildiği gibi Suriye coğrafyasındaki etnik çeşitlilik ve Suriye eğitim sisteminde İngilizce ve Fransızca dil eğitiminin verilmesinden kaynaklanmaktadır. Suriye’nin 1. Dünya Savaşı sonrasında Fransız mandasında kalması da Fransızca bilmede etkili olmuştur. Bütün bu faktörler Suriyelilerin aynı anda birden çok dil konuşabilmelerinde etkili olmuştur. Suriyeli çalışanlar arasında beş dil bilenlere de rastlanmıştır, bu oran %2,1’dir.

Grafik 11: Suriyelilerin Anketler Esnasında Kullandıkları Diller Dağılımı

Suriyeliler ile doğru bir iletişim sağlamak için anket uygulanan Suriyelilerin istekleri doğrultusunda Arapça, Türkçe ve Kürtçe olmak üzere anketler üç farklı dilde yapılmıştır. Anketlerin %63,4'ü Türkçe, %21,3'ü Arapça ve %15,3'ü de Kürtçe uygulanmıştır. Türkçe yapılan anketlerin %63,4 gibi yüksek bir oranda olması, Suriyelilerin anket çalışmasının yapıldığı 2016 yılı itibariyle neredeyse 5 yıla yakın bir zaman zarfı içinde Türkiye'de yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Suriyelilerin ne kadar zamandan beridir Türkiye'ye geldiklerinin Türkçe bilmeleri üzerindeki etkisi gösterilmektedir.

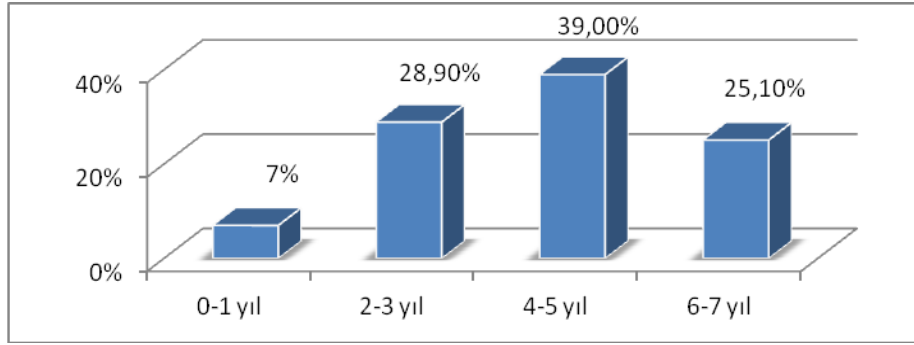
Tablo 4: Suriyeli Çalışanların Türkiye'de Kaldıkları Sürenin Türkçe Bilmeleri Üzerine Etkileri Dağılımı

Ne Kadar Zamandır Türkiye'desiniz					
Yıl	0-1 yıl	2-3 yıl	4-5 yıl	6-7 yıl	Toplam
Türkçe bilenler(n)³²	15	70	96	62	243
Türkçe bilmeyenler(n)	5	13	16	10	44

Tablodan da anlaşıldığı gibi Suriyelilerin Türkiye'de kalma süreleri ile Türkçe konuşabilmeleri doğru orantılıdır. Ancak yıllara göre artış gösteren bu durum 6-7 yıl aralığında bir düşüş göstermektedir. Bu durumun nedeni olarak 6-7 yıl aralığında gelenlerin sayıca az olması olarak görülmektedir. Çünkü 6-7 yıldır Türkiye'de yaşayan Suriyeli çalışanların oranı tüm çalışanların oranının %25'ini oluştururken, 4-5 yıldır Türkiye'de yaşayanların oranı %39'dur. Bu durum aşağıdaki grafikte de açıkça görülmektedir.

³² Değerler sayı olarak verilmiştir.

Grafik 12: Suriyeli Çalışanların Türkiye’de Kaldıkları Yıla Göre Dağılım

2011 yılında Suriye’de çıkan iç savaş ile birlikte bugüne kadar Türkiye’ye resmi olarak 3,5 milyondan fazla Suriyeli gelmiştir. Suriyeli çalışanların Türkiye’deki kalış sürelerine baktığımızda %7’sinin 0-1 yıl, %28,9’unun 2-3 yıl, %39’unun 4-5 yıl ve %25,1’inin de 6-7 yıl süre ile Türkiye’de kaldıkları görülmektedir.

Yerel ve Suriyeli çalışanlarla ilgili genel bilgileri verdikten sonra şimdi de çalışmamızın temelini oluşturan “Suriyeli sığınmacıların/çalışanların üretim sürecine katılmasıyla sermaye birikimi sürecine nasıl katkıda bulunduğu” sorusuna verilerle cevap bulmaya çalışalım.

4.3. SURIYELİ ÇALIŞANLARIN MUTLAK VE NİSPİ ARTI DEĞERE KATKISINA DAİR VERİLERİN YEREL ÇALIŞAN VE İŞVEREN VERİLERİ İLE KARŞILIKLI OLARAK İNCELENMESİ

Bir işletme, başlangıçta yatırdığı sermayeden daha büyük bir sermaye elde etmek için faaliyete başlar. Eğer işletme başlangıçtaki sermayesinden daha büyük bir sermaye elde edemezse faaliyetlerini devam ettirme gereği duymaz. Bu nedenle karını artırmak isteyen işletmeler maliyetleri azaltma yoluna gider. İşçi ücretlerinin maliyetler arasında yer alması işletmeleri bu maliyetleri azaltıcı yöntemler bulmaya iter. İşletmeler, düşük ücretlerle, sigortasız ve uzun çalışma saatlerinde çalışmayı kabul edecek işçiler bularak maliyetlerini düşürür. İşçilerin bu şartlar altında çalışmayı kabul etmeleri, dışarda çok sayıda aynı işi yapabilecek işsizlerin olmasına, yani işsizler ordusuna, bağlıdır.

Kapitalist üretimin devamlılığını sağlayabilmesi için ucuz ve bol miktarda emek gücüne ihtiyacı vardır. İhtiyaç duyulan bu emek gücü doğal nüfusu arışı ile sağlanamayacağından yedek bir sanayi ordusunun varlığına gerek duyulur (Marx, 2013a, s. 613). Suriye kitlesel göçü ile birlikte çok sayıda Suriyelinin Türkiye'ye gelmesi doğal nüfus artışına bağlı olmayan bir nüfus artışı sağlamıştır. Bu nüfus tam da sanayinin istediği gibi bol ve ucuz bir yedek işgücü deposu sağlamıştır. Çalışmaya hazır bol miktarda işgücünün olması firmaların daha düşük ücretlerle işçi çalıştırmalarını sağlarken ücretlerin aşağıya doğru çekilmesine de neden olmaktadır. İşçi ücretlerinin düşmesi firma maliyetlerini de düşürür. Böylelikle firmalar ürettikleri metalleri daha ucuza mal edeceğinden firmaların rekabet güçleri de artmaktadır.

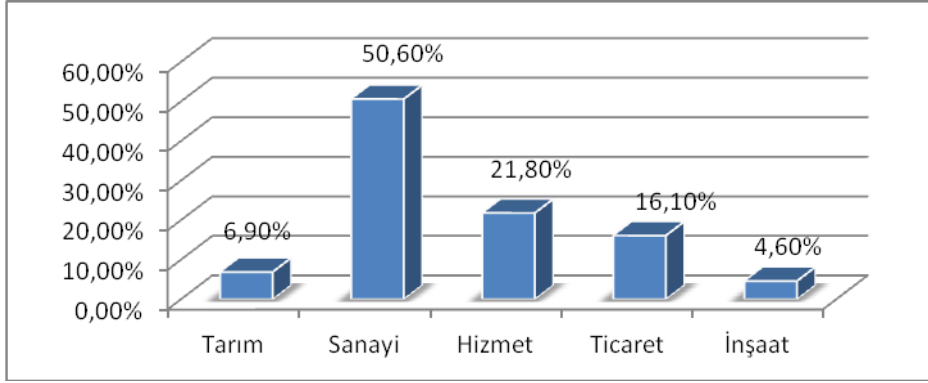
4.3.1. İşverenlerin Sektörel Dağılımı

İşletmeler, işçi seçerken sadece ücret düzeyi ile ilgilenmezler kendilerine daha fazla kar sağlayacak her türlü koşulu göz önünde bulundurarak seçimlerini yaparlar. Bu nedenle tez çalışmasının bu bölümünde işverenlerin yerel çalışan ile Suriyeli çalışan arasında hangi kriterlere göre seçim yaptığı incelenmektedir. İşverenlerin işçi seçerken dikkat ettikleri hususlara geçmeden önce anket çalışmamıza katılan işverenlerin sayısını ve sektörel dağılımını vermek faydalı olacaktır.

Tablo 5: İşverenlerin Sektörlere Göre Dağılımı

	İşverenlerin Sektörel Dağılımı					
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Ticaret	İnşaat	Toplam
Frekans	6	44	19	14	4	87
Yüzde	%6,9	%50,6	%21,8	%16,1	%4,6	%100

Grafik 13: İşverenlerin Sektörlere Göre Dağılımı

Suriyeli sığınmacılar çoğunlukla inşaat, tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinde çalışmaktadır. Bu sektörlerde çalışan Suriyeli sığınmacıların bir kısmı vasıflarına uygun işlerde yer alırken bir kısmı da vasıflarının çok altındaki işlerde çalışmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2015, s. 254).

Yapılan saha çalışmasında %50,6'sını sanayi, %21,8'i hizmet, %16,1'i ticaret, %6,9'u tarım ve %4'ü inşaat sektöründe faaliyet gösteren toplam 87 işveren üzerinde anket uygulanmıştır. Suriyeli çalıştıran sektörlerin başında sanayi sektörünün gelmesi oldukça ilginçtir çünkü bu sektörlerde kayıt dışı işçi çalıştırmak oldukça zordur fakat bu oranın oldukça yüksek çıkması Suriyelileri kayıt dışı çalıştırmamanın oldukça olağan bir durum haline geldiğini göstermektedir.

İLO'nun 2016 yılında yayınladığı “Şanlıurfa'da İşveren ve İşçilerin Suriyelilere Bakışı” adlı raporda da tez çalışmamızda olduğu gibi Suriyelilerin daha çok imalat/sanayi sektöründe çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Raporda bu durum, “Suriyelilerin eğitim düzeyi ve mesleki becerilerinin genellikle bu sektörde çalışabilmelerine imkan vermesinden kaynaklı” bir durum olarak açıklanmıştır. Ayrıca bu durum “Suriyelilerin yeterli donanıma sahip olmamaları veya Suriyelilerin donanımı konusundaki mevcut bilgi eksikliği ve yetersizliğine” de dayandırılmaktadır (Pınar, Sivrekli ve Demir, 2016, s. 32). Burada dikkat edilmesi gereken nokta Suriyelilerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıkları için değil, beceri ve donanımlarına uygun çalışacak iş bulamadıkları için bu sektörlerde çalışmak zorunda kaldıklarıdır.

İnşaat ve tarım sektörlerinde Suriyeli çalıştıran işveren oranlarının düşük olması, öncelikle bu sektörlerin iklim şartlarına bağlı olarak dönemsel faaliyet

göstermeleri, sonrasında ise inşaatlarda ve tarım alanlarında işverenleri bulamamız, bulduklarımızın ise ankete katılmak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa bilindiği gibi Suriyelilerin büyük çoğunluğu bu sektörlerde çalışmaktadır.

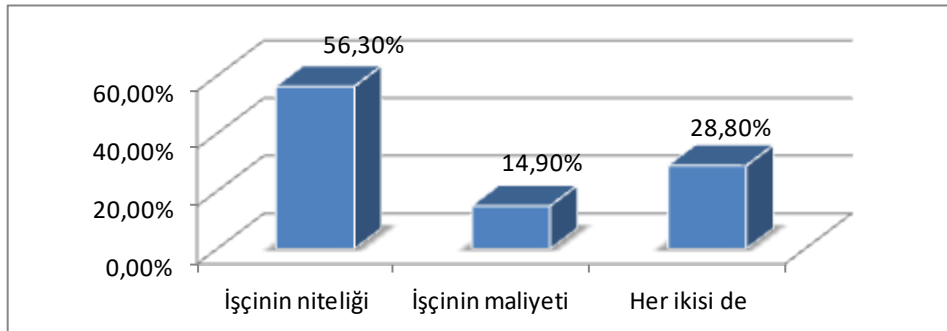
4.3.2. İşverenlerin Suriyeli İşçi Tercih Etmelerinde Etkili Olan Nedenler

Üretim sürecinde işgücü her zaman çok önemli ve nicel bir öneme sahip olmuştur. Birikimini arttırmayı düşünen üretici/kapitalist/sermayedar işgücünün bulunabilir ve düşük maliyetli olması üzerinde durmaktadır (Wallerstein, 2016, s. 22).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de çalışmak mecburiyetinde olması onları girdikleri işlerden atılmamak için sorun çıkarmadan çalışmak zorunda bırakmaktadır. Ayrıca yasal haklara sahip olmamaları, sendikal örgütlenmeler içinde yer almamaları/alamamaları onların işverenler tarafından tercih edilmesinde etkili olmaktadır. Suriyelilerin sigortasız, fazla mesai ücreti almadan uzun süreli çalışmayı kabul etmeleri işverenler için maliyetlerin düşmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Suriyelilerin sigortasız çalışmaları işvereni yıllık ücretli izin ve işten atılmaları durumunda ödenecek tazminat gibi maliyetlerinden de muaf tutmaktadır. Suriyelilerin bu koşullarda çalışması, yerel çalışanların işgücü maliyetlerini Suriyelilere oranla artırması beklenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde işverenlerin işçi seçiminde hangi kriterleri dikkate aldıklarını öğrenmeye yönelik işverencilere yöneltilen soru setinin yanıtları incelenmektedir.

Grafik 14: İşverenin İşçi Seçiminde Dikkat Ettiği Hususlar Dağılımı

İşverenlerin işçi seçerken hangi kriterleri dikkate aldığını öğrenmek için işverene “işçi seçiminde işçinin niteliğini mi maliyetini mi dikkate alırsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Niteliksiz işçi çalıştırmanın uzmanlık gerektiren alanlarda işi yavaşlatması, verimliliği ve kaliteyi düşürmesi gibi bazı olumsuzluklar yaratmasından dolayı İşverenlerin %56,3'lük çoğunluğu işçinin niteliğini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. İşçinin maliyetlerini dikkate alan işveren oranı %14,9, hem maliyetler hem de niteliği dikkate alan işveren oranı ise %28,8'dir.

Tablo 6: İşverene Göre Yerel ve Suriyeli Çalışanların Özellikleri Dağılımı

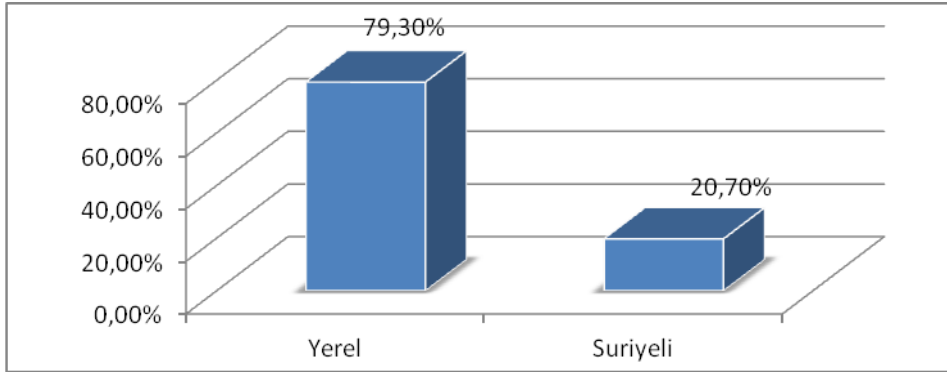
	Yerel	Suriyeli	Her ikisi de aynı	Toplam
Hangisi daha verimli	%51,8	%17,2	%31	%100
Hangisi daha maliyetli	%59,8	%18,4	%21,8	%100

İşveren açısından yerel çalışanlarının mı yoksa Suriyeli çalışanların mı verimli olduğunu ölçmeye yönelik işverene sorulan soruda ankete katılan işverenlerin %51,8'i yerel çalışanların, %17,2'si Suriyeli çalışanların daha verimli olduğunu, %31'i ise hem yerel hem de Suriyeli çalışanların aynı verimlilikte çalıştıklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde işverenlerin %59,8'i yerel çalışanların, %18,4'ü de Suriyeli çalışanların daha maliyetli, %21,8'i ise hem yerel hem de Suriyeli çalışanların maliyetlerinin aynı olduğunu belirtmişlerdir. Suriyeli çalışanların yerel çalışanlara göre daha verimsiz olması, Suriyeli çalışanların çoğunlukla meslekleri dışındaki işlerde çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki grafikte işverenlerin maliyet ve verimliliği göz önünde bulundurarak yerel ve Suriyeli çalışan arasında seçim yapmak zorunda kalması durumunda tercihini hangi çalışandan yana kullanacağına dair verilere yer verilmektedir.

Grafik 15: İşverenin Yerel veya Suriyeli Çalışan Arasındaki Seçimi Dağılımı

“Yerel işçi ile Suriyeli işçi arasında seçim yapmanız gerekirse hangisini seçersiniz?” sorusuna işverenlerin %79,3’ü yerel işçiyi daha güvenilir ve kolay anlaşılır oldukları için tercih ettiklerini, işverenlerin %20,7’si ise daha ucuza çalıştıkları ve esnek çalışma koşullarına uyumlu oldukları için Suriyelileri tercih ettiklerini belirtmiştir.

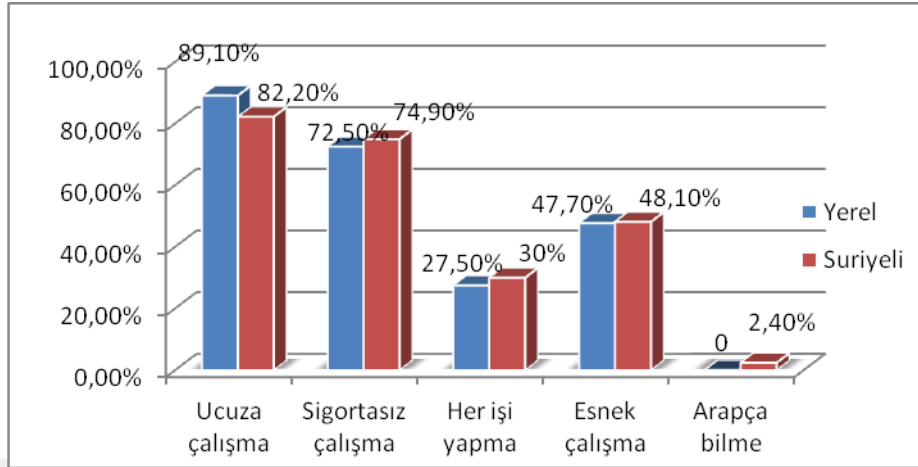
Aşağıdaki tablo ve grafikte “işverenlerin Suriyelileri neden çalıştırdıkları” sorusuna yerel ve Suriyeli çalışanların verdiği yanıtlara dair veriler yer almaktadır.

Tablo 7: Yerel ve Suriyeli Çalışanlara Göre İşverenlerin Suriyeli Çalıştırma Nedenleri Dağılımı

	Suriyeli Çalıştırma Nedenleri ³³				
	Ucuza çalışma	Sigortasız çalışma	Her işi yapma	Esnek Çalışma	Arapça Bilme
Yerel	%89,1	%72,5	%27,5	%47,7	%0
Suriyeli	%82,2	%74,9	%30	%48,1	%2,4

³³ Tablodaki değerler toplamının %100’ü aşmasının nedeni anketi cevaplandıranlara aynı anda birden fazla seçeneği seçebilme imkanının sunulmasıdır.

Grafik 16: Yerel ve Suriyeli Çalışanlara Göre İşverenlerin Suriyeli Çalıştırma Nedenleri Dağılımı

Tablo ve grafiğe baktığımızda işverenlerin Suriyelileri çalıştırma nedenleri noktasında ankete katılan hem yerel hem de Suriyeli çalışanların aynı fikirde oldukları görülmektedir. İşverenler Suriyelileri ucuz oldukları, sigortasız çalıştırdıkları, her işe koşturabildikleri ve esnek çalışma koşullarına uyumlu oldukları için çalıştırmaktadır. Yerel çalışanların % 89,1'u, Suriyeli çalışanların %82,2'si Suriyelilerin ucuz çalıştığı, yerel çalışanların %72,5'i, Suriyeli çalışanların %74,9'u Suriyelilerin sigortasız çalıştığı için işveren tarafından tercih edildiğini belirtmektedir. Yerel çalışanların %47,7'si ile Suriyeli çalışanların %48,1'i esnek çalışma koşullarından dolayı Suriyelilerin çalıştırıldığını düşünmektedir. Saydığımız tüm bu faktörler işverenler için maliyet azaltıcı ve dolayısıyla kar artırıcı bir etki yaratmaktadır.

4.3.3. Sosyal Güvence ve Kayıtdışılık

2017 yılından bu yana dünya ekonomisinde görülen yavaşlama şirketleri rekabet güçlerini arttırmaya yönelik tedbirler almak zorunda bırakmaktadır. Maliyetleri düşürmek için eskisinden daha ucuz işgücü gerekmektedir. Bu ucuz işgücüne ulaşmak için ulus-ötesi üretime firma ölçeği veya sektörden dolayı geçemeyen şirketler enformel işgücüne yönelmektedir. Gerekli ucuz emeği karşılama noktasında düzensiz göçmenler devreye girmektedir. Ancak, devletlerin uyguladığı

düzensiz göçü kısıtlayıcı politikalar, göçmenlerin yasadışı ve ağır koşullarda çalışmalarına neden olmaktadır (Topçuoğlu, 2016, s. 511).

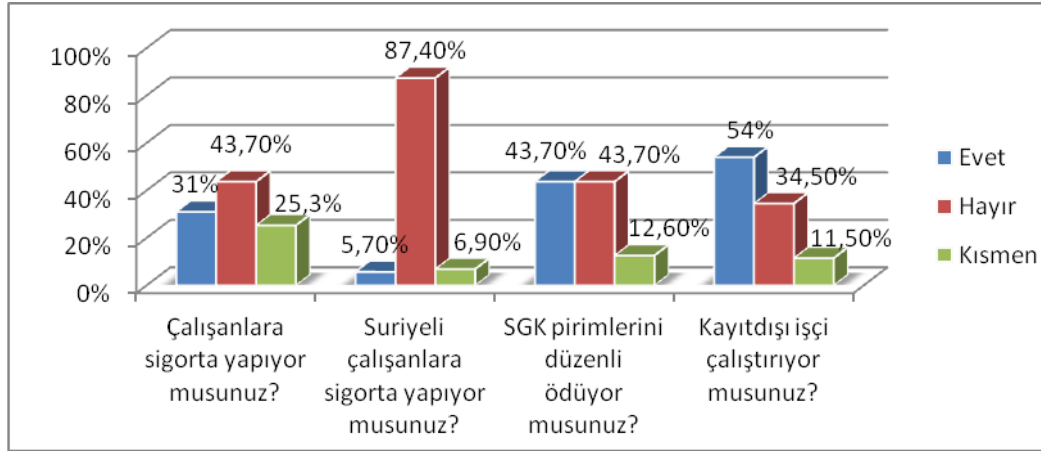
Üretim maliyetlerinin yüksek, bürokratik işlemler ile vergi v.b. kesintilerin fazla olması Türkiye’de kayıtdışı istihdamın artmasında etkili olmaktadır. Maliyetlerinin düşürmek isteyen işverenler, işgücü maliyetlerini kolay ve etkin bir şekilde düşüren kayıtdışı istihdama yönelmektedir. (Pınar, Siverekli ve Demir, 2016, s. 28). Kayıt dışı istihdam sayesinde birçok mali yükümlülüğünden kurtulan işletmeler bu kazanımları bütçelerinde tuttıkları için kayıtlı sektörlere oranla rekabet üstünlüğü elde etmektedir. Bu nedenle maliyet avantajı elde etmek isteyen üreticiler emek maliyetlerini düşürmek için kayıtsız işgücüne yönelmektedir. (Yıldız, 2017, s. 36). Bu aşmada da devreye Suriyeli sığınmacılar girmektedir. Ancak Suriyeli çalıştıran işverenlerle yapılan anket çalışmasında işverenlerin %78,2’lik çoğunluğu Suriyeli çalıştırmanın firma açısından bir avantaj sağlamadığını belirtmişlerdir. Buna karşın “Suriyeli işçi çalıştırmak diğer illerdeki işletmeler ile aranızda rekabet avantajı sağlıyor mu?” sorusuna işverenlerin %27,6’sı evet demiştir. Ayrıca Suriyelileri sigortasız çalışmalarından dolayı bir rekabet avantajı sağladıklarını belirten işverenlerin oranı ise %23’tür. İşverenlerin Suriyeli çalıştırmanın rekabet avantajı sağlamadığını belirtmelerinin nedeni, işletmelerde sınırlı sayıda Suriyelinin çalışmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ve grafikte işverenlerin çalışanlarına sigorta yapma ve kayıtdışı çalıştırma durumlarına yönelik bazı bilgiler verilmektedir.

Tablo 8: İşverenin Çalışanlara Sigorta Yapma Dağılımı

İşveren Sigorta Durumu				
	Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
Sigorta yapıyor musunuz?	%31	%43,7	%25,3	%100
Suriyeliye sigorta yapıyor musunuz?	%5,7	%87,4	%6,9	%100
Pirimleri düzenli ödüyor musunuz?	%43,7	%43,7	%12,6	%100
Kayıtdışı işçi çalıştırıyor musunuz?	%54	%34,5	%11,5	%100

Grafik 17: İşverenin Çalışanlara Sigorta Yapma Dağılımı

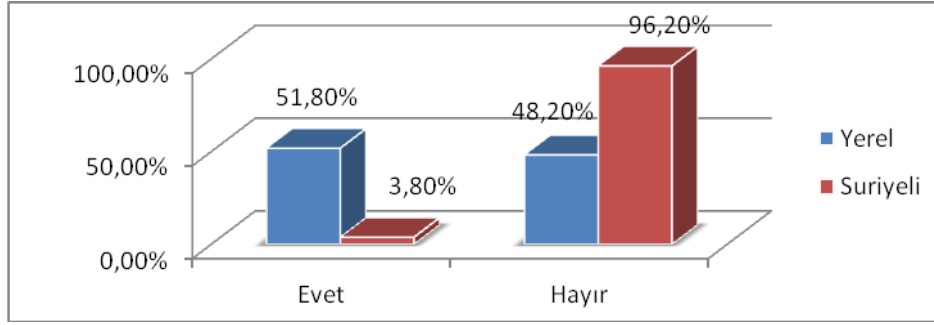

Hem Yerel hem de Suriyeli çalışanları aynı işyerinde çalıştıran işverenlerin %31 bütün çalışanlarına sigorta yaptıklarını, %25,3' ü çalışanların bir kısmına sigorta yaptıklarını, işverenlerin neredeyse yarısına yakını da %43,7'si hiçbir çalışanına sigorta yapmadığını belirtmiştir. İşverenlerin %87,6'sı Suriyelileri sigortasız, yarıdan fazlası da %54'ü kayıt dışı işçi çalıştırdıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye ekonomisinin ağırlıklı olarak emek yoğun sektörlerde faaliyet göstermesi kayıt dışı istihdamı artırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu durum Suriyeli sığınmacıların da kayıt dışı çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Şanlıurfa ve diğer illerde emeğin yoğun olarak kullanıldığı, nitelikli işgücü gerektirmeyen tekstil, imalat, inşaat sektörlerinde Suriyelilerin çalıştırıldığı görülmektedir. Kayıt dışı istihdam, işletmelerin hem emek maliyetini hem de yatırım maliyetlerini düşürdüğünden yatırımları teşvik ederek üretimi artırmaktadır. Bu durum yeni istihdam alanlarının yaratılmasını da sağlamaktadır (Yıldız, 2017, s. 35).

Karşılaştırma yapabilmek için aşağıdaki grafikte yerel ve Suriyeli çalışanların sigortalı çalışıp çalışmadıkları gösterilmektedir.

Grafik 18: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Sigortalı Olma Dağılımı

Grafiğe baktığımızda Suriyeli çalışanların %96,2'sinin yani neredeyse tamamının sigortasız çalıştığı görülmektedir. Sigortasız çalışan yerel çalışan oranı %48,2'dir. Burada dikkatleri çeken en önemli nokta ise sadece Suriyelilerin değil yerel çalışanlarında sigortasız çalışmasıdır. Suriyeli çalıştıran şirketlerin çoğunluğunun kurumsal bir yapıya sahip olmayan küçük ve orta ölçekli aile şirketi olması, çalışanların güvencesiz/sigortasız çalışmalarına neden olan en önemli faktörlerden biridir. Bir diğer faktör ise Suriyeli çalışanların sigortasız çalışarak yerel işgücünü de sigortasız çalışmak zorunda bırakmasıdır. Bu durum Marx'ın yedek işgücü ordusu teorisiyle açıklanabilir. Çalışan işçilerin aşırı derecede çalışması dışarda işsiz olarak bekleyen yedek işgücü ordusunu büyütürken, dışarda bekleyen yedek işgücü ordusu da rekabet açısından çalışan işçiler üzerinde etkili olarak onların aşırı derece çalışmasına ve işverenlerin isteklerine boğun eğmelerine neden olmaktadır (Marx, 2013a, s. 614-615).

Aşağıdaki tabloda işverenlerin Suriyelileri kayıtdışı çalıştırmaları ile ilgili bazı bilgiler verilmektedir. Suriyeli sığınmacıların çalışmalarına dair yasa 11 Ocak 2016'da çıkarılmıştır. Bu tarihe kadar Suriyelilerin çalıştırılmalarına dair yasal bir düzenleme yoktur. Anket çalışmasının yapıldığı 2016 yılı sonlarında yasa çıkmış olsa da pek fazla uygulama alanı bulmamıştır. Bu durum aşağıdaki tabloda da görülmektedir.

Tablo 9: İşverenlerin Suriyeli Çalıştırma Dağılımı

	Evet	Hayır	Toplam
Mevzuattan dolayı Suriyelileri kayıt dışı çalıştırdınız mı?	%85,1	% 14,9	% 100
Düzenlemelerden sonra daha fazla Suriyeli çalıştırmak ister misiniz?	%56,3	%43,7	% 100

Ankete katılan işverenlerin %85,1'i mevzuattaki eksikliklerden dolayı Suriyelileri kayıt dışı çalıştırmak durumunda kaldıklarını, %56,3'ü ise gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra daha fazla Suriyeli çalıştırmak istediklerini belirtmektedir.

4.3.4. Suriyelilerin Mesleği ve Aldıkları İş Eğitimi Maliyetleri

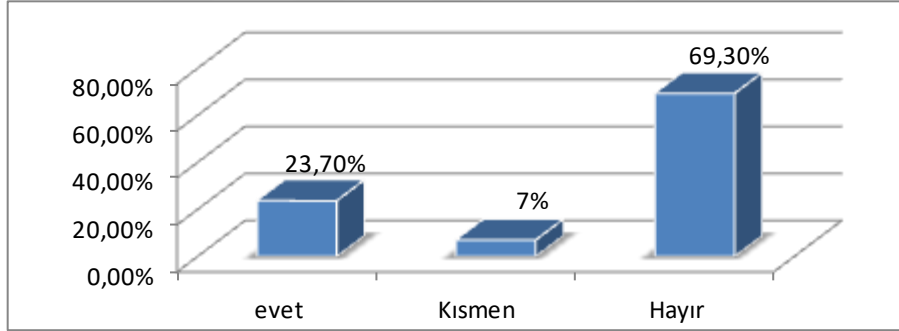
Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke konumunda olması, istihdam yapısını etkilemektedir. Nitelikli işgücüne yönelik istihdam sıkıntıları, kalifiye olan birçok Suriyelinin Avrupa ülkelerine gitmesine neden olmuştur (Akcan, 2018, s. 64). Kalan Suriyelilerin ise genellikle niteliksiz beden işçisi olarak çalışan kişilerden oluştuğu söylenmektedir. Ancak "mesleğiniz nedir?" sorusuna aldığımız yanıtlardan kalanların düşünüldüğü gibi niteliksiz olmadığı anlaşılmaktadır. Burada gözden kaçan ve dikkat edilmesi gereken en önemli nokta kalanların niteliksiz olmadığı ancak çalışmak zorunda oldukları iş kolları ile ilgili bir niteliğe sahip olmamalarıdır. Yani Suriyelilerin kendi mesleği dışında farklı işlerde çalışmalarından dolayı bir niteliksizlik durumu söz konusudur.

Suriyelilere sorduğumuz "şu an ne iş yapıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar Suriyelilerin genelde uzmanlık gerektirmeyen meslekleri dışındaki işlerde çalıştıklarını göstermektedir. Benzer şekilde İşverenlere sorduğumuz "Suriyeliler genelde uzmanlık gerektirmeyen işlerde mi çalıştırılıyor?" sorusuna işverenlerin %73,6'sının evet cevabını vermesi, Suriyelilerin niteliksiz olduğunu değil Suriyelilerin çalıştıkları işin nitelik gerektirmeyen bir iş olduğunu göstermektedir. Suriyelilerin mesleklerine ve yaptıkları işle arasında bağlantı olup olmadığına baktığımız da analizimizin doğruluğu ortaya çıkmaktadır.

Ankete katılan Suriyeli çalışanlara sorduğumuz “Suriye’de ne iş yapıyordunuz/mesleğiniz nedir” sorusuna çok farklı yanıtlar alınmıştır. Şanlıurfa’da çalışan Suriyelilerin vasıfsız işçi olarak nitelendirilen tarım işçisi ve inşaat işçisinden, esnafa, öğrenmenden mühendise, arkeologdan öğretim üyesine, avukattan hakime, polisten askere pek çok meslek grubuna dahil oldukları görülmüştür. Suriye’deki iç savaştan kaçarak Türkiye’ye gelen Suriyelilerin hayatlarını devam ettirebilmesi için çalışmaları gerekmektedir. Bu nedenle mesleklerine ve aldıkları eğitime bakmadan bulabildikleri her işte çalışma eğilimi gösteren Suriyeliler Türkiye’de daha çok inşaat, tarım ve tekstil işçisi; kafe ve restoranlarda bulaşıkçı ve temizlikçi olarak çalışmaktadır. Ayrıca özel öğretmenlik, tercümanlık ve diş hekimliği yapanlar da bulunmaktadır.

Aşağıdaki grafikte Suriyelilerin meslekleri ile şu an çalıştıkları iş arasında bir bağlantının olup olmadığı gösterilmektedir.

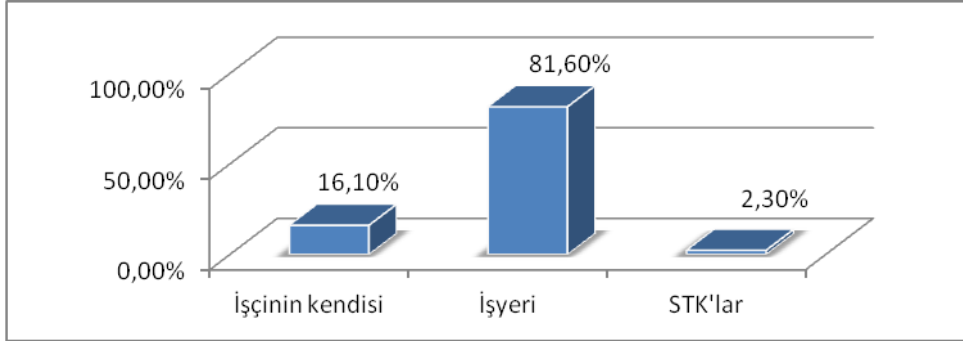
Grafik 19: Suriyelilerin Çalıştıkları İş İle Meslekleri Arasındaki Bağlantı Dağılımı

Yukarıda Suriyelilerin meslekleri ve şu an çalıştıkları işler hakkındaki verilerin de gösterdiği gibi Suriyeli çalışanların neredeyse %70’inin şu an çalıştıkları iş ile meslekleri arasında bir bağlantının olmadığı görülmektedir. Bu bağlantının olmayışı daha önce de belirtildiği gibi aslında Suriyelilerin niteliksiz olmadığı, meslek dışı alanlarda çalışmak zorunda kaldıkları için çalıştıkları işlere dair bir bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını görülmektedir. Çalıştıkları iş ile meslekleri arasında bir bağlantı olan %23,7’lik Suriyelinin hem Suriye’de hem de Türkiye’de işçi olarak çalışan kesimden oluştuğu tahmin edilmektedir.

İşçilere verilen iş eğitimleri ve bu eğitim maliyetlerinin kim/kimler tarafından karşılandığına yönelik grafik aşağıda verilmektedir.

Grafik 20: İş Eğitimi Maliyetlerini Kimin Karşılacağı Dağılımı

İşverenlerin %81,6'sı iş eğitimi maliyetlerinin işyeri tarafından,%16,1'i ise işçinin kendisi tarafından karşılandığını belirtmektedir. Çalışmaya katılan İşverenlerin %77'si çalışanlara, %72,4 de Suriyeli çalışanlara iş eğitimi verdiklerini belirtmektedir. Bilindiği gibi iş eğitimi, maliyetleri artırıcı bir etkiye sahip olduğundan işverenler bu maliyetleri yüklenmek yerine işte çalıştıracağı çalışanın donanımlı olmasını tercih etmektedir. Çalışanın donanımlı olmaması durumunda çoğu zaman bu eğitimlerin ya işçi tarafından alınması ya da bazı kurum ve kuruluşlar tarafından verilmesi beklenmektedir. İş eğitiminin işletmeler bünyesinde verilmesi durumunda işveren, maliyetleri karşılamak durumunda kalacaktır. İşveren açısından istenmeyen bu durumun önlenmesi için bir takım uygulamalar devreye girmektedir. Mesleki eğitimler bazı kurum ve STK'lar aracılığıyla verilmektedir. Örneğin ortaya çıkan yeni bir uygulama ile İŞKUR bazı sektörlerde ihtiyaç duyulan nitelikli elemanları yetiştirmek için ihalelere çıkmaktadır. İhaleleri alan işverenler ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmek için mesleki eğitimler vermektedir. Bu mesleki eğitimlerin maliyetleri ise işsizlik sigortası fonundan karşılanmaktadır. Bu uygulama ile işveren hem istediği nitelikte elemanlara sahip olmakta hem de iş eğitimi maliyetlerinden kurtulmaktadır.

4.3.5. İşgücü İçerisinde Yer Alan Kadın ve Çocuklar

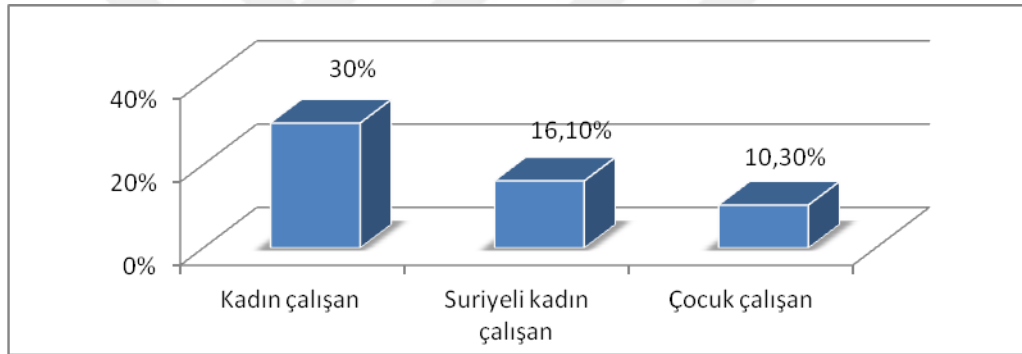
Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler dahi geçmişten beri yaşanan çocuk işçiliği sorununa çözüm bulamamaktadır. Çocuk işçiliği sorunu daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaşansa da, az da olsa gelişmiş ülkelerde de yaşanmaktadır. Hızlı

nüfus artışı, çarpık kentleşme, gelir dağılımının adaletli olmayışı ve işsizlik gibi nedenlerden dolayı çocuk işçiliği ortaya çıkmaktadır. Aile gelirlerinin düşük olması, yoksulluk ve ebeveynlerin işsiz olması ailedeki tüm fertlerin çalışması gereğini beraberinde getirmektedir (Harunoğulları, 2016, s. 33). Özellikle de zorunlu göçlerle beraber bu süreç daha çok ortaya çıkmaktadır. Zor koşullar ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalan göçmenlerin aldıkları ücretlerle geçimlerini sağlamaları oldukça zor olduğundan erkeklerin yanında kadınların ve çocukların da işgücü piyasasına katılmaları gerekmektedir. Kadın ve çocukların işgücü piyasalarına dahil edilmeleri özünde kapitalist sisteme içkin bir olgudur.

Aşağıdaki grafikte işverenlerin kadın, Suriyeli kadın ve çocuk çalışan oranları verilmektedir.³⁴

Grafik 21: İşverenlerin Kadın, Suriyeli Kadın ve Çocuk Çalışan Dağılımı

İşverenlerin %30'u işyerinde kadın işçi çalıştırmaktadır. İşyerinde Suriyeli kadın çalıştıranların oranı ise %16,1'dir. İşverenlerin %10,30'u da çocuk işçi çalıştırmaktadır. İşverenlerin kadın ve çocuk işçi çalıştırma nedenlerinin en başında kadın ve çocuklara ödenen ücretlerin erkek işçilere ödenen ücretlerden daha düşük olması gelmektedir.

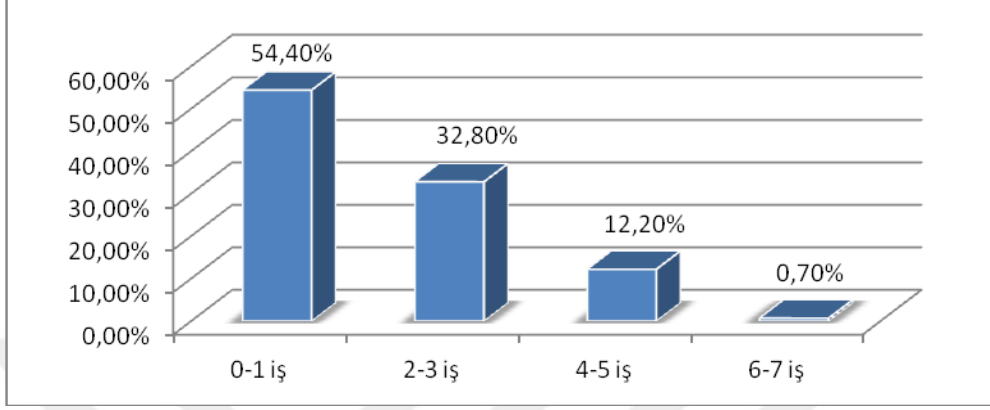
4.3.6. İş Değiştirme Sıklığı

Sermaye birikiminin kesintiye uğramadan devam edebilmesi için çalışanların süreklilik arz etmesi ve iş disiplinine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle yapılan

³⁴ Grafikteki her sütun farklı bir sorunun cevabı olduğundan her sütun birbirinden bağımsız %100 üzerinden değerlendirilmelidir.

saha çalışmasında Suriyeli çalışanların işe devamlılığını tespit etmeye yönelik bazı sorulara yer verilmiştir. Aşağıdaki grafikte Suriyeli çalışanların iş değiştirme sıklığı gösterilmektedir.

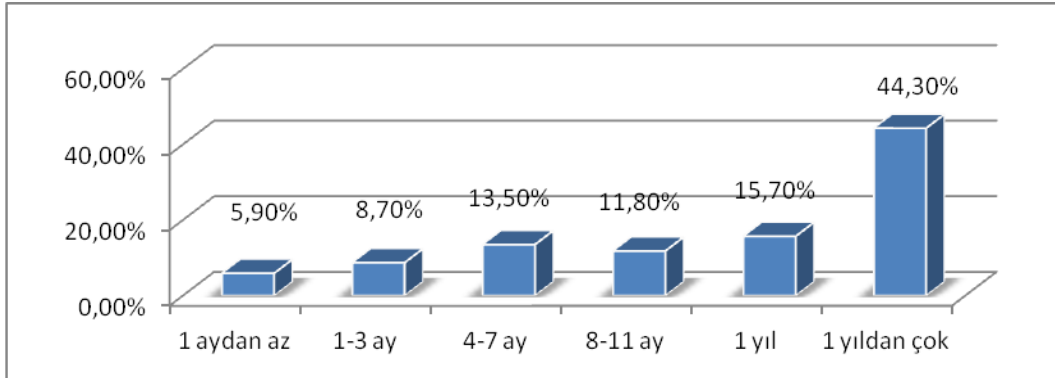
Grafik 22: Suriyelilerin Kaç Farklı İşte Çalıştıklarının Dağılımı

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi Suriyeliler, sanılanın aksine, girdikleri işlerde devamlılık göstermektedir. Suriyeli çalışanların yarısından fazlası %54,4'ü bir işte, %32,8'i iki üç işte çalışmıştır. Dört beş işte çalışanların oranı %12,2 ve altı yedi işte çalışanların oranı ise sadece %0,7'dir.

Suriyeli çalışanların girdikleri işte ne kadar süre ile çalıştıklarını gösteren grafik aşağıda verilmektedir.

Grafik 23: Suriyelilerin Ne Kadar Zamandır Bu İşte Çalıştıkları Dağılımı

Suriyeli çalışanların düşünüldüğü gibi sürekli iş değiştirmediği üstelik girdikleri işlerde de uzun süre çalıştıkları görülmektedir. Grafikteki verilerde de görüldüğü gibi Suriyeli çalışanların %60'ı bir yıl ve daha fazla süreyle aynı işte çalışma devamlılığı göstermektedir.

4.3.7. Mutlak ve Nispi Artı-Değer Oluşumu

Daha önce 3. Bölümde sermayenin kar, yani artı değer, elde etmek için mutlak ve göreceli (nispi) artı değer üretimini nasıl artırmaya çalıştığı detaylı olarak incelenmişti. Bu kısımda ise daha önce teorik olarak verilen bilgilerin çalışmanın olgusal alanında, yani Suriyeli çalışanlar üzerinden, nasıl gerçekleştiği incelenmektedir.

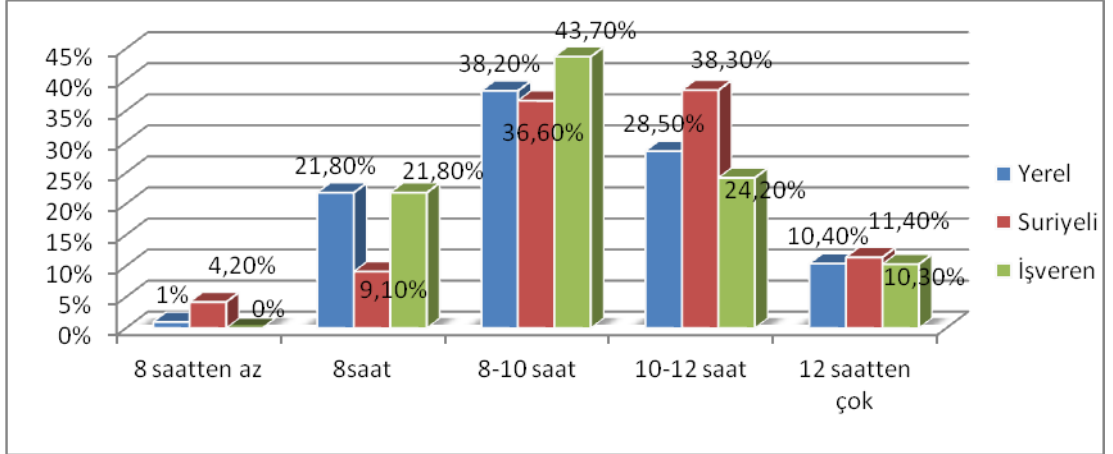
İşçinin bir işgününde kendisine ödenen değerden daha büyük bir değer yaratması, mutlak artı değer, emeğin yoğunluğunun artırılması ise nispi artı değer olarak tanımlanmaktadır. Karını artırmak isteyen sermaye bunu ilk olarak mutlak artı değer üretimini artırarak elde etmeye çalışır. Mutlak artı değer üretimini de ancak çalışma sürelerini uzatarak sağlayabilir. Bu nedenle sermaye sahibi, işgününü elinden geldiğince uzatmaya çalışırken işçi de işgününü belirli normal bir sürede tutmaya çalışır. Ancak emek gücünün kendine özgü niteliği onun sermaye tarafından tüketimine sınırlamalar getirir. (Marx ve Engels, 2016, s. 120).

Bilindiği gibi yasal olarak belirlenen günlük 8 saatten fazla çalışma ve bu fazla saat çalışmaların karşılığının ödenmemesi mutlak ve nispi artı-değeri ortaya çıkarmaktadır. Suriyelilerin mutlak ve nispi artı-değere katkılarını ortaya çıkarmak için oluşturduğumuz soru seti ile aynı zamanda yerel çalışanların da mutlak veya nispi artı-değere yaptıkları katkı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki tablo ve grafikte yerel ve Suriyeli çalışanların yanı sıra işverenlerin de işçileri kaç saat çalıştırdığına dair bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 10: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Günlük Çalışma Saatleri Dağılımı

	Günde kaç saat çalışıyorsunuz					Toplam
	8 saatten az	8 saat	8-10 saat	10-12 saat	12 saatte çok	
Yerel	%1	%21,8	%38,2	%28,5	%10,4	%100
Suriyeli	%4,2	%9,1	%36,6	%38,3	%11,8	%100
İşveren	%0	%21,8	%43,7	%24,2	%10,3	%100

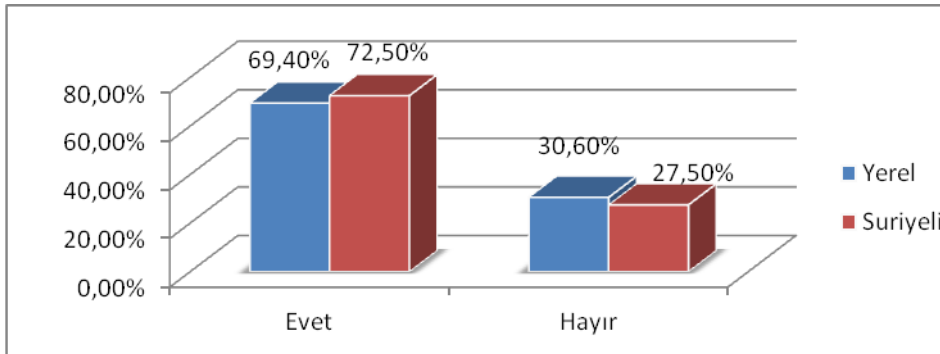
Grafik 24: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Günlük Çalışma Saatleri Dağılımı

İşverenlerin toplamda %78,2'si işçilerini günde 8 saatten fazla çalıştırmaktadır. Yerel çalışanların %77,1'i, Suriyeli çalışanların ise %86,7'si günde 8 saatten fazla çalışmaktadır³⁵. Bu durum bize Şanlıurfa işgücü piyasasında çalışma sürelerinin esnek olduğunu ve yalnızca Suriyelilerin değil aynı zamanda yerel çalışanlarında çalışma sürelerinin çok uzun olduğunu göstermektedir. Sadece Şanlıurfa özelinde değil Türkiye genelinde de çalışma sürelerinin uzun olduğunu söylemek mümkündür. OECD'nin çalışma süreleri en uzun olan ülkeler sıralamasında Türkiye 14. Sırada yer almaktadır (BBC, 2018).

Mutlak veya nispi artı-değerin üretilip üretilmediğini öğrenmek için katılımcılara yönetilen ikinci soru fazla mesai yapıp yapmadıklarıdır.

Grafik 25: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Fazla Mesai Yapma Dağılımı

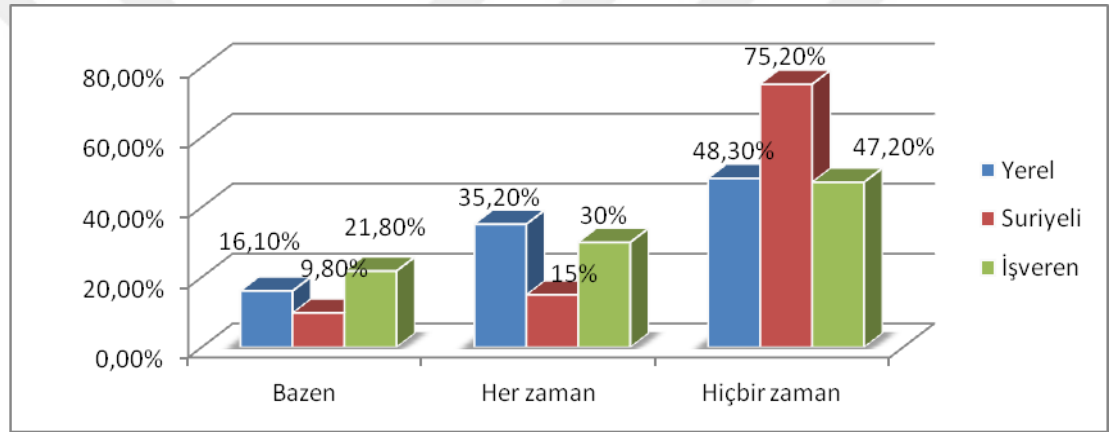
³⁵ Bazı Suriyeli dernek ve kişiler ile yapılan görüşmelerde Suriyeli sığınmacıların aslında uzun çalışma saatlerinde çalışmaya alışkın olmadıkları ancak çalışmak zorunda olduklarından dolayı bu şartlarda çalışmaya mecbur kaldıkları belirtilmektedir. (Lordoğlu ve Aslan, 2015, s. 260).

Yukardaki grafikte de görüldüğü gibi yerel çalışanların %69,4'ü, Suriyeli çalışanların ise %72,5'i fazla mesai yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 11: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar ile İşverenlerin Fazla Mesai Ücreti Dağılımı

	Fazla Mesai Ücretleri			Toplam
	Bazen	Her zaman	Hiçbir zaman	
Yerel	% 16,1	% 35,2	% 48,7	% 100
Suriyeli	% 9,8	% 15	% 75,2	% 100
İşveren	% 21,8	% 31	% 47,2	% 100

Grafik 26: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar ile birlikte İşverenlerin Fazla Mesai Ücreti Dağılımı

Yerel çalışanların %48,3'ü fazla mesai ücretlerini hiçbir zaman almazken, her zaman alanların oranı %35,2, bazen alanların oranı ise %16,1'dir. Suriyeli çalışanların %75,2'si fazla mesai ücretlerini hiçbir zaman almamaktadır. Geriye kalan %15'i hep alırken %9,8'i de bazen alabilmektedir.

Bütün bu verilerden de anlaşılacağı gibi sürelerinin uzatılması ile karşılığı ödenmemiş emek zamanının artırılması üzerine belirlenen mutlak ve nispi artı-değer üretiminin hem yerel çalışanlar hem de Suriyeli çalışanlar üzerinden sağlandığı görülmektedir. Ancak, Suriyelilerin içinde buldukları koşullardan dolayı bu sürece daha fazla katkı sağladığı/sömürüldüğü açıkça görülmektedir

Nispi veya mutlak artı-değer üretiminin gösterilmeye çalışıldığı bu tablolarda dikkatleri çeken bir başka nokta da işverenlerin %78,2'sinin işçilerini 8 saatten fazla çalıştırdıkları ve % 47,2'sinin de hiçbir zaman fazla mesai ücreti ödemediklerini

açıklamalarıdır. Bu durum bize Şanlıurfa'daki işgücü piyasasının oldukça esnek çalışma koşullarına sahip olduğunu göstermektedir. Bu koşullara sahip bir piyasa, rekabet avantajının yanında sermaye birikimi açısından avantajlar sağlamaktadır.

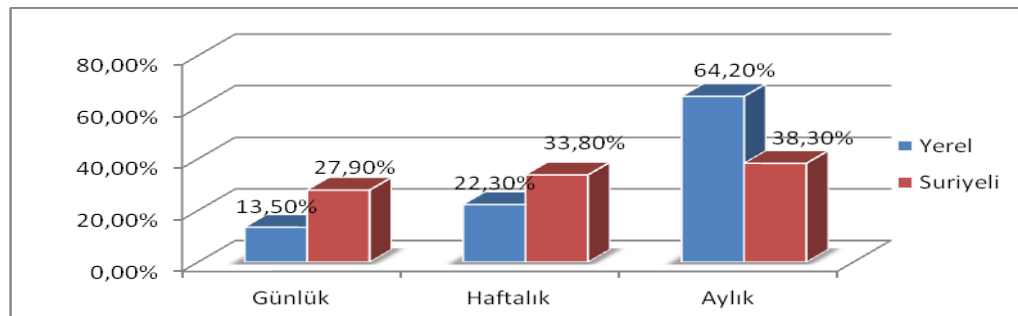
4.3.8. Ücret Aralığı, Aylık Ücretler ve Ücret Farkı

Ücret, emek gücünün belli bir süreliğine alınması ile başlayan üretim sürecinde, emek gücünü bir süreliğine satan işçinin emeğinin karşılığıdır. Ancak ücret, emek gücü kullanıldıktan sonra ödenir. Yani işçi sadece artık değeri değil aynı zamanda kendi ücretini de üretir. İşçiye ödenen 1 aylık ücret aslında onun geçen ayki emeğinden başka bir şey değildir. Kısacası ücret, işçi emeğinin kılık değiştirmiş halidir (Marx, 2013a, s. 548). Bu durum, emeğin karşılığı ödenmiş ve karşılığı ödenmemiş emek olarak ayırımını ortadan kaldırır. “her çeşit emek karşılığı ödenmiş emek gibi görünür.” Bu noktada emekçi ile köle arasında büyük bir fark vardır. Mülkiyet ilişkisinden dolayı kölenin kendisi, yani kendini yeniden üretmesi, için çalışması gözardı edilirken; emekçinin ücret alıyor olması, emekçinin karşılıksız, yani bedava, çalışması para ilişkisi içerisinde örtbas edilir (Marx ve Engels, 2016, s. 115).

Emek-gücü satışı, ücretli emekçinin tek geçim kaynağıdır. Emekçinin emek-gücünü koruyabilmesi, günlük tüketimde bulunmasını gerektirir. Bu durumda işçinin kendini koruması, yani yeniden üretmesi için bazı satın almaları gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle de emek-gücüne yapılan ödemelerin belli aralıklarla sürekli olarak yenilenmesi gerekmektedir (Marx, 2013b, s. 44).

Aşağıdaki grafikte yerel ve Suriyeli çalışanların hangi ücret aralığında ücret aldıklarına dair bilgiler verilmektedir.

Grafik 27: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Ücret Aralığı Dağılımı

Çalışanların ücret aralığına bakıldığında yerel çalışanların %64,2'si aylık, %22,3'ü haftalık ve %13,5'i günlük olarak ücretlerini almaktadır. Suriyeli çalışanların ise %38,3'ü aylık, %33,8'i haftalık, %27,9'u da günlük olarak ücret almaktadır. Yerel çalışana kıyasla Suriyeli çalışanların daha çok günlük ve haftalık olarak ücret almalarının en temel nedeni işverenin Suriyeli işçilerin çalışma performanslarını görmek, yani deneme sürecinden geçirmek için geçici olarak çalıştırma eğiliminde olmalarıdır. Bazı işverenler de sadece kısa süreli işlerde çalıştırmak için Suriyelileri tercih etmektedir.

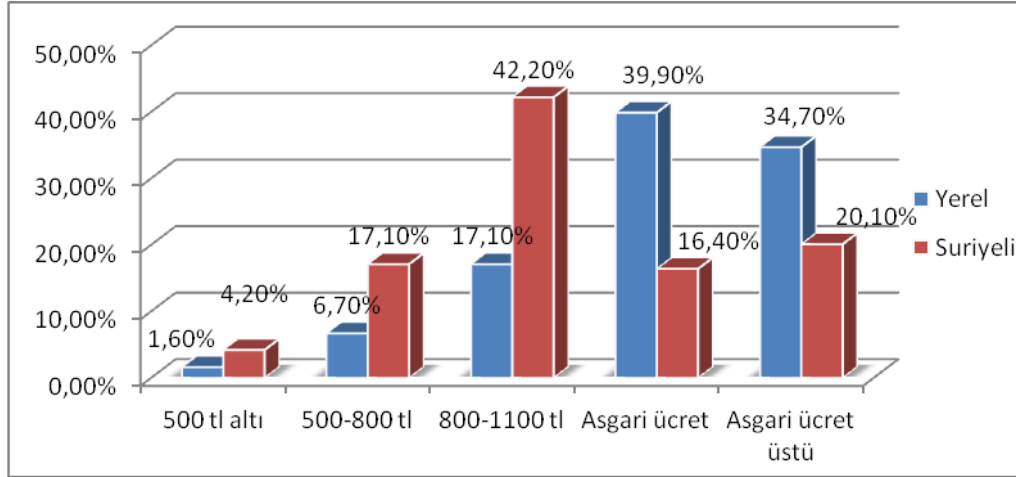
Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğin 10. Maddesinde ücret konusu, “geçici koruma sağlanan yabancılara asgari ücretin altında ücret ödenemez.” hükmüyle açıkça belirtilmiştir. İş mevzuatı zaten bu güvenceyi sağladığından dolayı bu hükme gerek yoktur (Ekşi, 2016). Bu hükme rağmen birçok sektör ve iş kolunda asgari ücretin altında ücret verilmektedir. Özellikle de Suriyelilerin düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaları ile birlikte yerel çalışanlarında ücretleri düşme eğilimi göstermektedir. Aşağıdaki tablo ve grafikte yerel ve Suriyeli çalışanlara ödenen aylık ücretler gösterilmektedir.

Tablo 12: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Aylık Ücret Dağılımı

	Aylık Ne Kadar Ücret Alıyorsunuz					Toplam
	500 tl altı	500-800 tl	800-1100 tl	Asgari ücret ³⁶	Asgari ücret üstü	
Yerel	%1,6	%6,7	%17,1	%39,9	%34,7	%100
Suriyeli	%4,2	%17,1	%42,2	%16,4	%20,1	%100

³⁶ Anketin yapıldığı esnada asgari ücret aylık olarak net 1300 tl idi.

Grafik 28: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Aylık Ücret Dağılımı

Yerel çalışanların %25,4'ü, Suriyeli çalışanların ise %63,5'i asgari ücretin altında ücret almaktadır. Tabloda düşük ücretlerle çalışan oranlarında Suriyeli çalışan oranı yerel çalışan oranından yüksek çıkarken asgari ücret ve üzeri çalışan oranlarında yerel çalışan oranları Suriyeli çalışan oranlarından yüksek çıkmaktadır. Bu durum Suriyeli çalışanların yerel çalışanlara göre daha düşük ücretlerle çalıştığını göstermektedir.

Suriyeli çalışanların yerel çalışanlarla aynı işi yapmalarına rağmen neredeyse yerel çalışanların aldığı ücretin yarısını almaları Suriyeli çalışanların en temel sorununu oluşturmaktadır. Ancak vasıf gerektiren işlerde özellikle de taş işlemeciliği alanında yerel çalışanlarla Suriyeli çalışanlar eşit ücret almaktadır. (Lordoğlu ve Aslan, 2015, s. 254).

Aynı işi yapan aynı nitelikteki işçilerden bir kısmının daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul edebilmeleri işçilerin içinde buldukları koşullarla açıklanmaktadır. Eğer işçi ücret gelirine bağımlı ise yani hane içinde ücret gelirlerinin payı büyük ise daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ücretler hane geliri içinde düşük bir paya denk geliyorsa işçi düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmemektedir (Wallerstein, 2016, s. 27). İşçilerin ekonomik koşullarına göre belirlenen bu olgu düzensiz göçle birlikte ülkemize gelen Suriyeli sığınmacılarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Saha çalışması sırasında yaptığımız bire bir görüşmeler ve anket çalışmasında ülkelerini geride bırakıp gelmek zorunda kalan

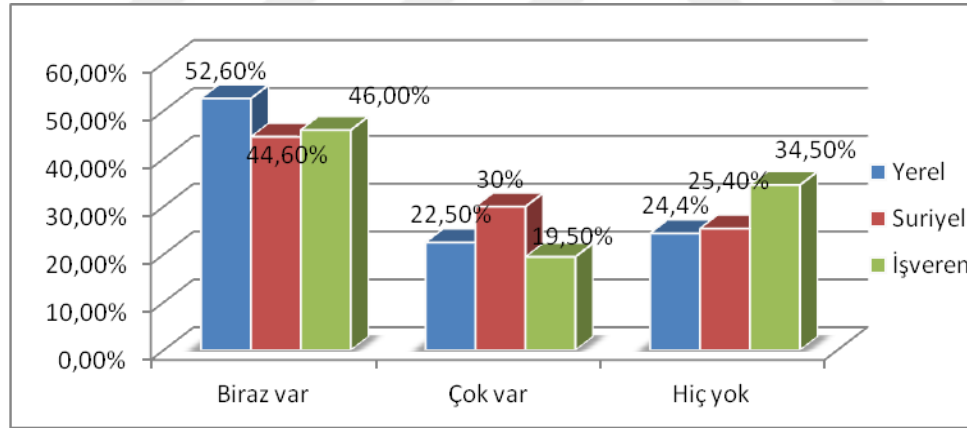
sığınmacıların yeni bir ülkede yaşamlarını sürdürebilmek için kötü koşullar altında ve normalde yerel işçinin çalışmayı kabul etmediği ücret düzeylerinde çalışmayı kabul ettikleri görülmektedir.

Aşağıdaki tablo ve grafikte yerel ve Suriyeli çalışanlar ile işverenlerin yerel ve Suriyeli çalışanlar arasında ücret farkı olup olmadığına dair verilere yer verilmektedir.

Tablo 13: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Ücret Farkı Dağılımı

	Ücret farkı			Toplam
	Biraz var	Çok var	Hiç yok	
Yerel	%52,6	%22,5	%24,4	%100
Suriyeli	%44,6	%30	%25,4	%100
İşveren	%46	%19,5	%34,5	%100

Grafik 29: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Ücret Farklı Dağılımı

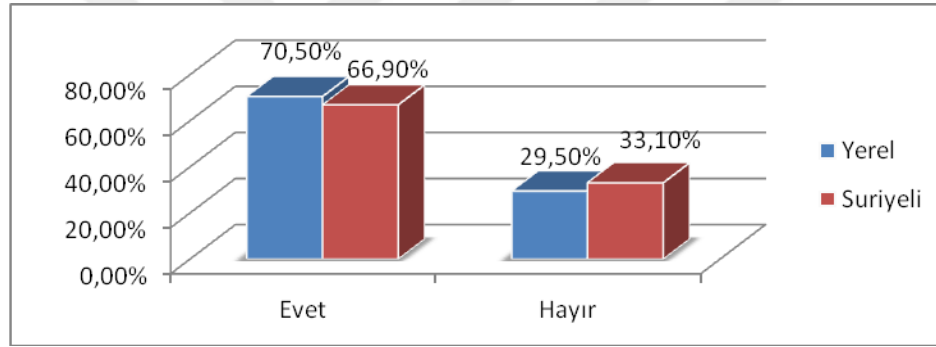
Yukarıdaki tablo ve grafikte işverenlerin %46'sı, yerel çalışanların %52,6'sı ve Suriyeli çalışanların %44,6'sı yerel ile Suriyeli çalışanlar arasında ücret farkının biraz olduğunu belirtirken işverenlerin %19,5'i, yerel çalışanların %22,5'i ve Suriyeli çalışanların %30'u yerel ve Suriyeli çalışan arasında ücret farkının fazla olduğunu belirtmişlerdir. İşverenlerin %34,5'i, yerel çalışanların %24,4'ü ve Suriyeli çalışanların %25,4'ü yerel ve Suriyeli çalışan arasında hiçbir ücret farkının olmadığını belirtmiştir.

Gittikleri ülkelerin işgücü piyasalarında ucuz emek ihtiyacını karşılayan düzensiz göçmenler gittikleri ülke vatandaşlarının çalışmak istemediği işlerde oldukça düşük ücretler ve daha kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu koşullarda çalıştıkları için ucuz emeğin kullanıldığı sektörlerde ülke vatandaşları ve yasal göçmenler için bir tehdit oluşturduğundan düzensiz göçe dair tutucu algı ve politikalar ortaya çıkmaktadır (Topçuoğlu, 2016, s. 508).

4.3.9. Suriyelilerin Çalışma Koşulları Memnuniyetleri

Aşağıdaki grafikte yerel ve Suriyeli çalışanlara yöneltilen “çalışma koşullarından memnun musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar değerlendirilmektedir.

Grafik 30: Yerel ve Suriyeli Çalışanların İş Memnuniyeti Dağılımı

Yapılan saha çalışmasında hem yerel hem de Suriyeli çalışanlara çalışma koşullarından memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Yerel çalışanların %29,5'i, Suriyeli çalışanların %33,1'i çalışma koşullarından memnun değildir. “Çalışma koşullarından neden memnun değilsiniz” sorusuna hem yerel hem de Suriyeliler benzer cevaplar vermiştir. Ücretlerin düşük olması, çalışma sürelerinin uzunluğu, sigortasız çalışma ve iş güvenliğinin olmaması en çok şikayet edilen nedenler arasında yer almaktadır. Ayrıca bazı çalışanlar işin zorluğuna karşın bazı işyerlerinde dinlenme sürelerinin çok az olmasından şikayet ederken bazıları da yemek masraflarını kendi ceplerinden ödedikleri için memnuniyetsizliklerini bildirmektedir. Suriyeli çalışanlar yukarıda saydığımız nedenlere ek olarak kötü koşullarda çalıştıklarını, iş tanımı yapılmadığı için her türlü işi yapmak zorunda kaldıklarını bunlara karşın bazı işyerlerinin ücretlerini ödemediklerini ve hakaretlere maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bütün bu olumsuz koşullara rağmen yabancı bir ülkede

tutunabilmek ve ailelerine bakabilmek için zor koşullar altında da olsa çalışma imkanı buldukları için çalışma koşullarından memnun olduklarını belirten Suriyeli çalışanların oranı %66,9'luk bir çoğunluğa sahiptir.

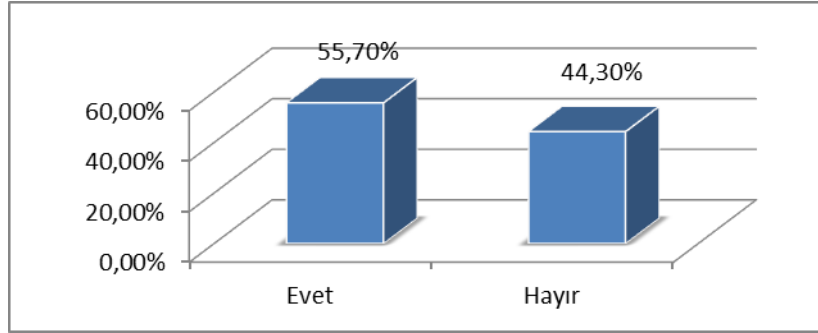
4.4. SURIYELİ ÇALIŞANLARIN PAZAR (REALİZASYON) SÜRECİNDEKİ DURUMUNA DAİR VERİLERİN İNCELENMESİ

4.4.1. Suriyeli Çalışanların Realizasyon Sürecine Katkıları

Sermaye birikim sürecinin krize girmemesi için üretilen malların pazara çıkması ve pazarda alıcı bulması gerekmektedir. Üretim sürecinde emek gücünün kullanım değerini satın alan sermaye sahipleri, yani işverenler realizasyon aşamasında üretilen metaların satıcısı konumundadır. Emekçiler ise üretim sürecinde emek gücü satıcısı olarak yer alırken realizasyon aşamasına kendi ürettikleri ürünlerin alıcısı konumuna gelmektedir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, sermaye döngüsünün biçimsel dönüşüm aşamasında üretim sürecine dahil olan işçiye realizasyon aşamasında, yani metaların yeniden paraya çevrilmesi noktasında, tekrar ihtiyaç duyulmaktadır. Sürecin başında emek gücü kullanımı için işçiye ödenen ücretler, sürecin sonunda işçiye meta satışı ile geri alınmaktadır. Böylelikle sermaye döngüsü tamamlanmış ve sermaye yeniden değerlendirilmiş olur. Ancak metaların satışının gerçekleşebilmesi için işçilerin ücretlerinin/gelirlerinin yeterli olması gerekir. Bu bağlamda, çalışmanın temelini oluşturan Suriyelilerin realizasyon sürecine katılımlarını sağlayacak yeterli miktarda gelire sahip olup olmadıkları “ailede başka çalışan var mı?”, “herhangi bir yerden yardım alıyor musunuz?” ve “haneye giren toplam para miktarı ne kadardır?” soru setiyle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Suriyelilerin realizasyon sürecine katkılarını ölçmeye yönelik “ailede başka çalışan var mı?” sorumuza verilen yanıtlara dair veriler aşağıdaki grafikte verilmektedir.

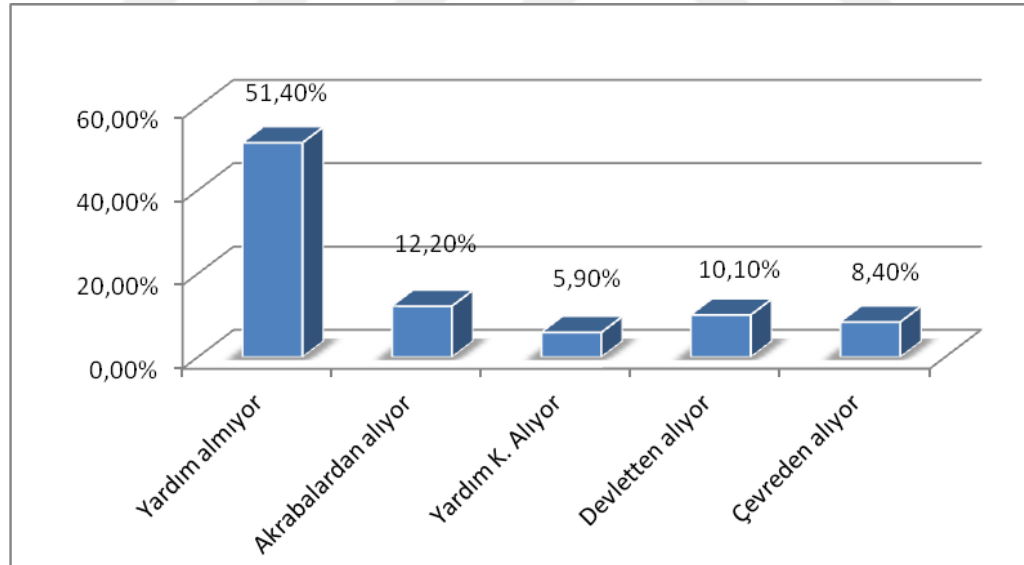
Grafik 31: Suriyeli Çalışanlarda Ailede Başka Çalışan Dağılımı

Yukarıdaki grafikteki verilerden Suriyeli çalışanların %55,7'sinin ailede kendisinden başka çalışan olduğu, %44,3'ünde ise ailede kendisinden başka çalışan olmadığı görülmektedir. Ailede başka çalışanın olması aile içindeki gelirden artışa bağlı olarak alım gücünde de artış sağlamaktadır.

Suriyelilerin gelirini artıran bir diğer faktör olan yardımlar ile ilgili veriler aşağıdaki grafikte verilmektedir.

Grafik 32: Suriyeli Çalışanların Aldıkları Yardımlar Dağılımı

Bu grafikteki verilerin yanlış okunmaması için anket sorusuna dair bazı bilgilerin daha detaylı verilmesi gerekmektedir. Ankete katılan katılımcıların %100'üne herhangi bir yerden yardım alıp almadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %51,4'ü hiçbir yardım almadıklarını kalan %49,6'sı ise yardım aldıklarını belirtmiştir. Daha sonra yardım alan %49,6'lık kesime nereden (devletten, yardım kuruluşlarından, akrabalardan, çevreden) yardım aldıkları sorulmuştur. Katılımcıların

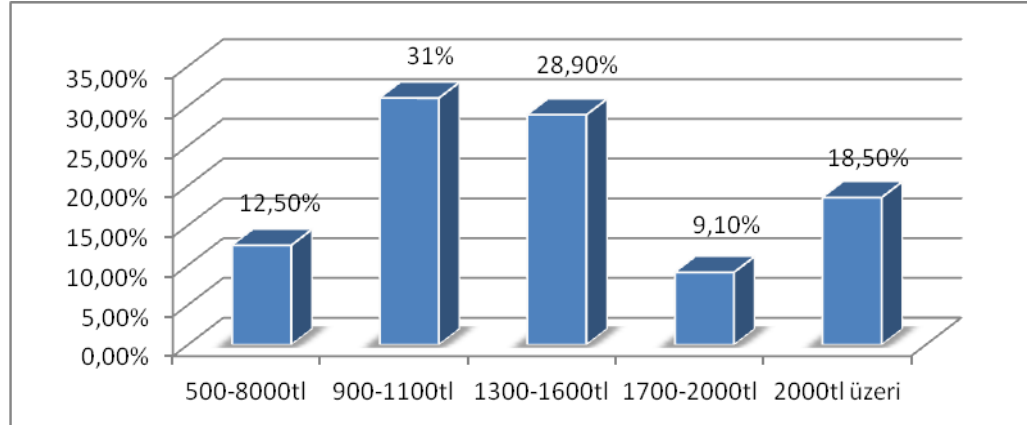
aynı anda birkaç yerden birden yardım almaları göz önünde bulundurularak aynı anda birden fazla seçeneği seçebilmeleri sağlanmıştır. Bu koşullar altında herhangi bir yerden yardım alan Suriyeli çalışanların toplam oranı yaklaşık olarak %36'yı bulmaktadır. Ancak bu %36'lık oran içinde birkaç farklı yerden yardım alanların birkaç kez bu oran içine dahil edildiğini göz önünde bulundurulduğunda bu oranın daha da düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca yardım alıp nerden/nerelerden yardım aldıklarını belirtmeyen katılımcıların varlığını da unutmamak gerekir.

Suriyeli çalışanların realizasyon sürecine katkılarının araştırdığı analizin son faktörünün incelenmesini sağlayacak tablo ve grafik aşağıda verilmektedir.

Tablo 14: Suriyeli Çalışanların Hanesine Giren Toplam Para Miktarı Dağılımı

	Eve Gelen Para Miktarı					Toplam
	500-800tl	900-1100tl	1300-1600tl	1700-2000tl	2000tl üzeri	
Frekans	36	89	83	26	53	287
Yüzde	%12,5	%31	%28,9	%9,1	%18,5	%100

Grafik 33: Suriyeli Çalışanların Hanesine Giren Toplam Para Miktarı Dağılımı

Ankete katılan Suriyeli çalışanların hanesine giren toplam para miktarına baktığımızda Suriyeli çalışanların yaklaşık olarak %43,5'nin evde başka çalışan ve eve giren yardımlar dahil toplam gelirinin asgari ücretin altında olduğu görülmektedir. Suriyeli çalışanların %28,9'u 1300 ila 1600 TL arasında, %9,1'nin 1700-2000 TL arasında ve %18,5'nin 2000 TL ve üzeri toplam gelire sahip olduğu görülmektedir.

Ele alınan tüm faktörler birlikte değerlendirildiğinde Suriyeli çalışanların çoğunluğunun aslında beklenilenden daha yüksek bir gelire sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda Suriyeli çalışanların elde ettikleri gelirleri ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli mal ve hizmet alımına aktarmaları mal ve hizmet piyasalarında talep artırıcı bir etki yaratacaktır. Bu bağlamda realizasyon aşamasında alıcı olarak işlev gören Suriyeliler hem mal ve hizmet üretimine hem de sermaye birikimine katkı sağlamaktadır.

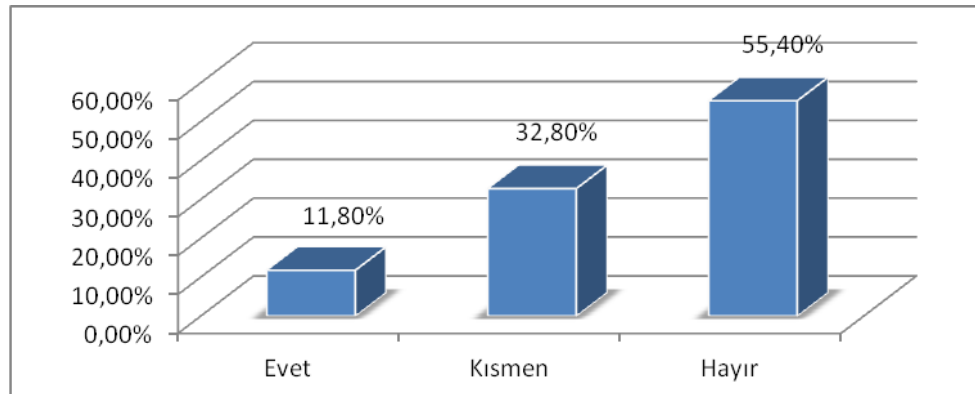
Sermaye birikimine olumlu katkıda bulunan Suriyeli sığınmacıların sayısının gayri resmi olarak 4-5 milyonu bulması ve belli bölgelerde toplanması bazı ekonomik ve sosyal riskleri de beraberinde getirmektedir. Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde tüketim ürünlerine talebin atması bu ürünlerin fiyatlarında yüksek artışlara neden olmaktadır. Yoğun talebin neden olduğu fiyat artışları alım gücünü düşürmektedir. Fiyat artışları genel tüketim ürünlerinde ziyade kira fiyatlarında görülmektedir (Sönmez ve Mete, 2015, s. 240).

4.4.2. Suriyeli Çalışanların Ekonomik Durumları

Çalışmanın bu kısmında Suriyeli çalışanların, Türkiye’de elde ettikleri gelirler ile ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları ve Türkiye’deki ekonomik durumlarının Suriye’deki ekonomik durumlarına kıyasla nasıl olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Aşağıdaki grafikte Suriyeli çalışanların elde ettikleri gelirler ile geçimlerini sağlayıp sağlayamadıklarını gösterilmektedir.

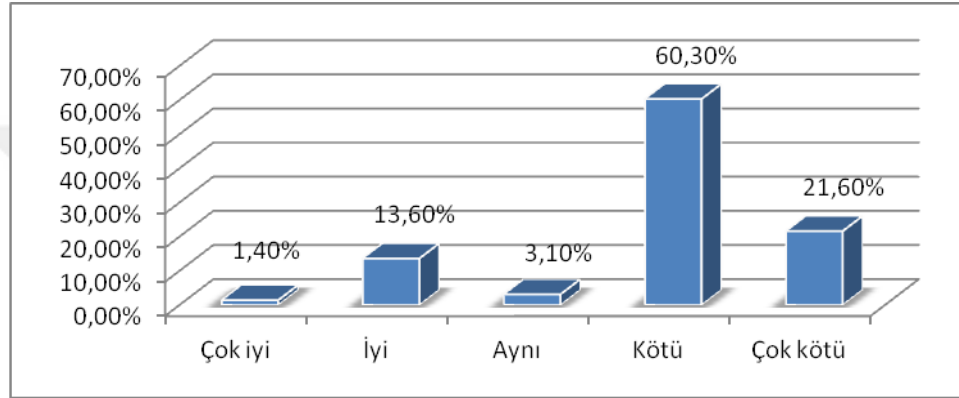
Grafik 34: Suriyeli Çalışanların Gelirleri İle Geçimlerini Sağlayabilme Dağılımları

Ankete katılan Suriyeli çalışanların %11,8'i elde ettikleri gelirler ile geçimlerini sağlayabildiklerini belirtirken Suriyeli çalışanların büyük çoğunluğu ise %55,4'ü geçimlerini sağlayamadıklarını belirtmektedir. Suriyeli çalışanların %32,8'lik kısmı kısmen de olsa geçimlerini sağlayabildiklerini belirtmektedir.

Suriyeli çalışanların Suriye ile kıyasla Türkiye'deki ekonomik durumlarını gösteren grafik aşağıda verilmektedir.

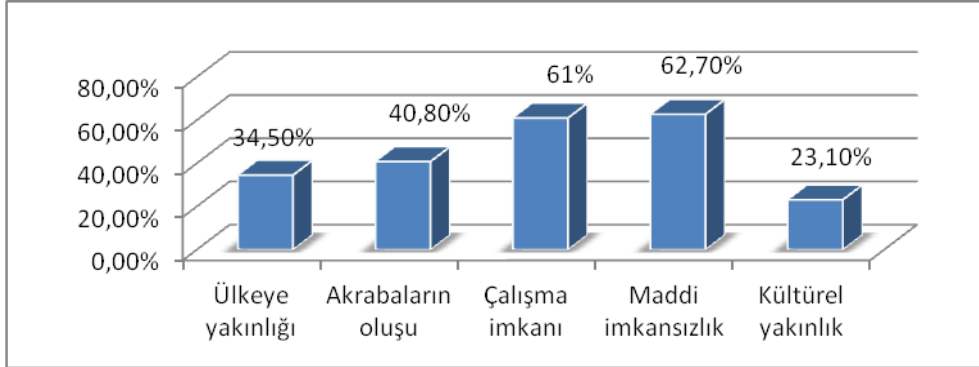
Grafik 35: Suriyeli Çalışanların Suriye'ye Göre Ekonomik Durumları Dağılımı

Yukardaki grafikten de anlaşılacağı gibi Suriyeli çalışanların yaklaşık olarak %80'inin Türkiye'deki ekonomik durumlarının Suriye'deki ekonomik durumlarına kıyasla kötü olduğu görülmektedir. Suriye'deki iç savaştan kaçarken mal varlığının neredeyse tamamını Suriye'de bırakarak “yabancı” bir ülkede tutunmaya çalışan Suriyelilerin yaşam standartlarının/ekonomik durumlarının Suriye'ye göre daha kötü olması beklenen bir durumdur.

Suriye'ye kıyasla ekonomik durumlarının kötü olduğunu belirten Suriyeli çalışanların ekonomik durumlarını düzelterek yaşam standartlarını yükseltmek için neden Şanlıurfa dışında başka bir yere gitmeyi düşünmedikleri merak edilen bir konudur. Bu konuya dair Suriyeli çalışanlardan alınan yanıtlar aşağıdaki grafikte verilmektedir.

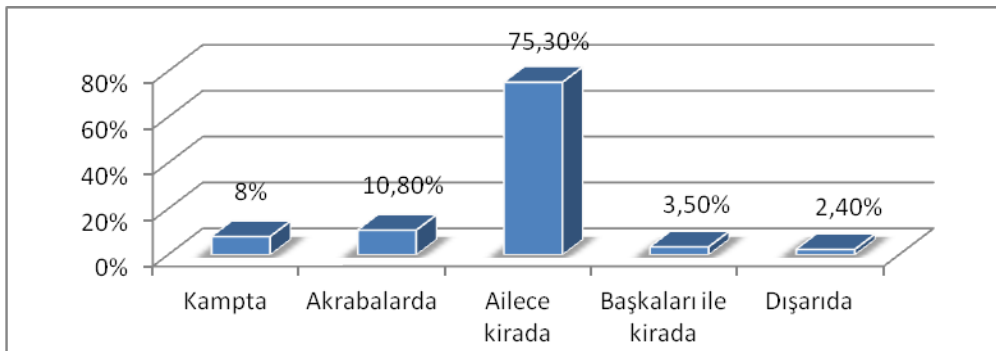
Grafik 36: Suriyeli Çalışanların Şanlıurfa’da Kalma Nedenleri Dağılımı³⁷

Grafik incelendiğinde Suriyelilerin Şanlıurfa’da akrabalarının oluşu ve Şanlıurfa’ya kültürel yakınlık duymaları gibi nedenlerden Şanlıurfa’da kalmayı tercih ettiklerine dair analizlerin gerçeği tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. Grafikteki verilerden de anlaşılacağı gibi Suriyelilerin Şanlıurfa dışına çıkmama/çıkamama nedenlerinin başında ekonomik nedenlerin geldiği görülmektedir. Maddi imkansızlıktan dolayı Şanlıurfa’da kalanların oranı %62,7, çalışma imkanı bulduğu için kalanların oranı ise %61’dir. Suriye’deki iç savaşın bitmesini ve bir an önce ülkelerine dönmeyi umut eden %34,5’lik kesim Suriye’ye yakınlığından dolayı Şanlıurfa’da kalmayı tercih etmektedir. Saha çalışması sırasında Suriyelilerin bir kısmı ara ara Suriye’ye gidip geldiklerini de belirtmişlerdir.

Suriyelilerin yaşam şartlarının nasıl olduğunu öğrenmeye yönelik olarak Suriyeli çalışanlara “nerde kaldıkları”, yani nerde ikamet ettikleri, sorulmuştur. Suriyeli çalışanların cevaplarına göre hazırlanan grafik aşağıda verilmektedir.

Grafik 37: Suriyeli Çalışanların Türkiye’de Nerede Kaldıklarının Dağılımı

³⁷ Grafikteki değerlerin toplamının %100’ü aşmasının nedeni bu soruda katılımcılara birden çok seçeneği seçme imkanının sağlanmış olmasıdır.

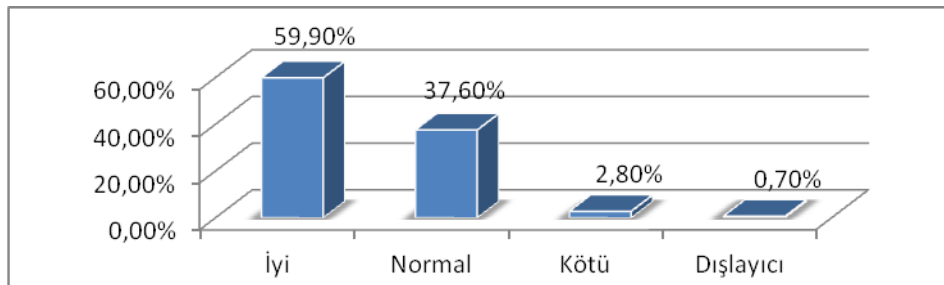
Suriye iç savaşı ile birlikte resmi olarak 3,5 milyondan fazla Suriyeli Türkiye'ye sığınmıştır. Gayri resmi olarak da 4-5 milyondan fazla Suriyelinin Türkiye'ye sığındığı tahmin edilmektedir. Ancak yalnızca 140 bine yakın Suriyeli kamplara yerleştirilmiştir. 02.05.2019 tarihi itibarıyla şu an Şanlıurfa'daki 3 barınma merkezlerinde toplam 38.961 kişi kalmaktadır. Çoğunluğunun kamp dışında yaşamak zorunda kaldığı Suriyelilerin barınmalarına yönelik her hangi bir çalışma /yardım yapılmamıştır. (Şimşek, 2018, s. 377). Kendi imkanları ile kalacak yer bulmaya çalışan Suriyeli çalışanların %2,4'lük kısmı maddi imkansızlıklardan dolayı kötü şartlar altında dışarda, %10,8'lik kısmı akrabalarında ve % 3,5'lük kısmı da başkaları ile kiraladığı evlerde kalmaktadır. Maddi durumu biraz daha iyi olan ve ailede kendisinden başka çalışanların olduğu tahmin edilen %75'lik kesim de ailece ev kiralamışlardır. Saha çalışmasına katılan Suriyelilerin %8'i kamplarda kalmaktadır. Bu oranın düşük çıkması kamplarda kalan Suriyeli sığınmacıların giriş çıkışlarının denetlenmesinden dolayı çalışmadıkları ve bu nedenle de anket çalışmasında yer almadıkları düşünülmektedir.

4.5. YEREL VE SURİYELİ ÇALIŞANLARIN ÇALIŞMA ORTAMLARINA DAİR VERİLERİN İNCELENMESİ

4.5.1. Çalışma Ortamındaki Genel Durum

Çalışmanın bu bölümünde yerel ve Suriyeli çalışanların aynı ortamda çalışmalarından kaynaklanabilecek durumlardan bir kaçına yer verilmektedir.

Grafik 38: Suriyeli Çalışanlara Yerel Çalışanların Yaklaşımı Dağılımı

Suriyeli çalışanların yarısından fazlası %59,9'u aynı işyerinde çalışan yerel çalışanların kendilerine iyi davrandığını, %37,6'sı da normal davrandığını

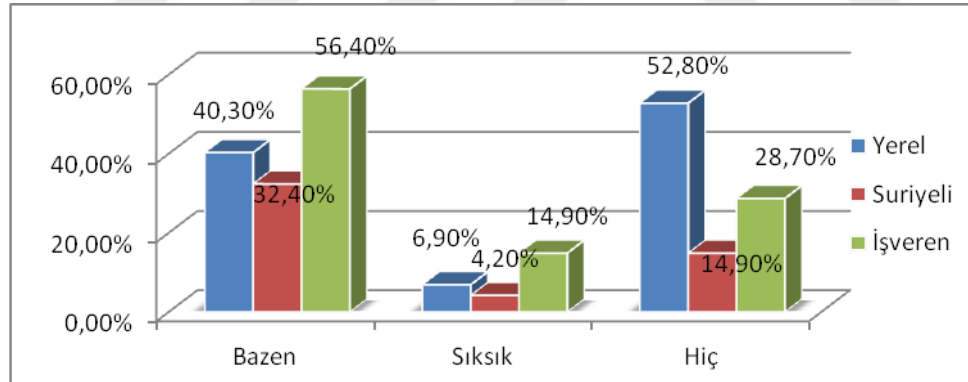
belirtmişlerdir. Suriyeli çalışanların küçük bir kısmı %3,5'i ise yerel çalışanların kendilerine karşı kötü ve dışlayıcı davranışlarına maruz kaldıklarını belirtmiştir.

Çalışma ortamında Suriyeli ve yerel çalışanlar arasında anlaşmazlıkların yaşanıp yaşanmadığını öğrenmek ve karşılaştırma yapmak için aynı işyerinde çalışan Suriyeli ve yerel çalışana ayrı ayrı “aralarında anlaşmazlık yaşanıp yaşanmadığı” sorulmuştur. Aynı soru işverene de yöneltilmiştir.

Tablo 15: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Anlaşmazlık Dağılımı

	Yerel Çalışanlarla Anlaşmazlık			Toplam
	Bazen	Sık sık	Hiç	
Yerel	%40,3	%6,9	%52,8	%100
Suriyeli	%32,4	%4,2	%63,4	%100
İşveren	%56,4	%14,9	%28,7	%100

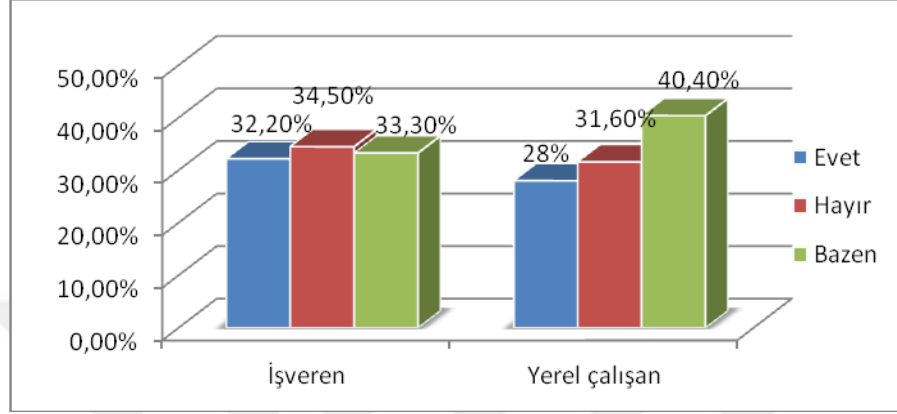
Grafik 39: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Anlaşmazlık Dağılımı

Çalışmaya katılan yerel ve Suriyeli çalışanlar birbirine benzer, işverenler ise tam tersi cevaplar vermiştir. Yerel çalışanların %6,9'u sık sık, %40,3'ü de bazen anlaşmazlıkların yaşandığını, geriye kalan %52,8'lik çoğunluk ise Suriyeli çalışanlarla anlaşmazlık yaşamadıklarını; Suriyeli çalışanların %4,2'si sık sık, %32,4'ü bazen anlaşmazlıklar yaşadıklarını, %63,4'ü de yerel çalışanlarla anlaşmazlık yaşamadıklarını belirtmiştir. Çalışmaya katılan işverenlerin %14,9'u sık sık, %56,4'ü bazen yerel ve Suriyeli çalışanların arasında anlaşmazlıkların yaşandığını, %28,7'si ise anlaşmazlıkların yaşanmadığını belirtmiştir.

Aşağıdaki grafikte işveren ve yerel çalışanların Suriyeli çalışanların Türkçe bilmemelerinden dolayı anlaşmazlık yaşayıp yaşamadıklarına dair veriler yer almaktadır.

Grafik 40: Suriyeli Çalışanlar ile Dil Sorunu Yaşanma Dağılımı

İşverenler çalıştırdıkları Suriyeliler ile dil sorunundan dolayı bazı uyumsuzluklar yaşadıklarını belirtmektedirler. İşverenlerin % 32,2'si dil sorunu yaşadıklarını, %34,5'i ise dil sorunu yaşamadıklarını belirtmiştir. Geriye kalan %33,3'ü ise bazen dil sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Suriyeli çalışanlarla beraber aynı işyerinde çalışan Yerel çalışanların%28'i Suriyeli çalışma arkadaşları ile dil sorunu yaşadıklarını, %31,6'sı dil sorunu yaşamadıklarını, geriye kalan %40,4'lük kısmı ise bazen dil sorunu yaşadıklarını belirtmiştir.

Aynı çalışma ortamında beraber iş yapan işçilerin birbirlerini anlamamaları için tam olarak anlaşılmadığı için düzgün bir şekilde yapılmamasına ve iş ortamında gerginlik yaşanmasına neden olabilmektedir. Çalışanlar arasında yaşanan gerginlikler işin aksayarak zamanında yapılmamasına neden olarak işverenin maddi kayıplar yaşamasına yol açabilmektedir.

4.5.2. Suriyelilerin İşgücü Piyasasında Yerel Çalışanlar Üzerindeki Etkileri

Suriyeli sığınmacılar zorunlu göç sonucu geldikleri ülkede tutunmak ve yaşamlarını sürdürmek için mesleklerine uygun olmayan düşük niteliklerdeki işlerde

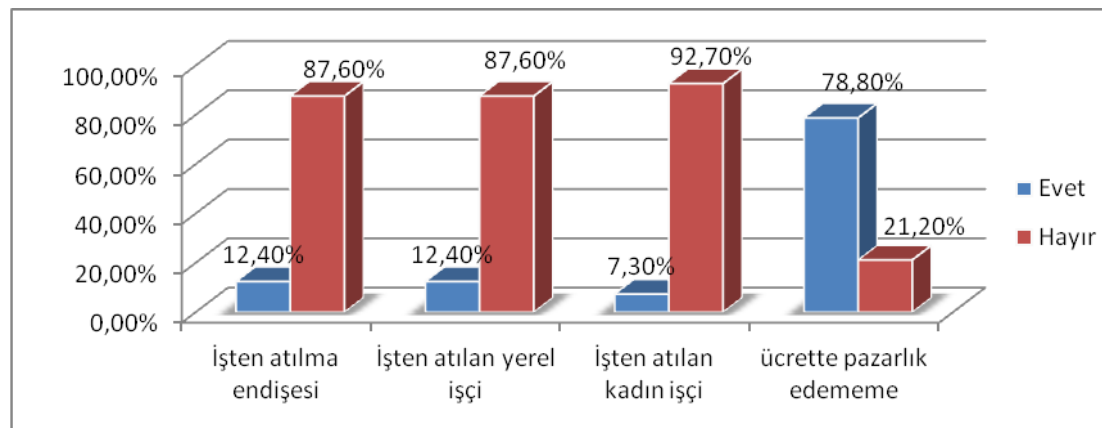
ve yerel işçilerin aldıkları ücretlerin yarısına, daha uzun çalışma saatlerinde çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ucuz işgücü deposuna dönüşen Suriyeli sığınmacılar işverenler için “cazibe merkezi” haline gelmiştir (Kocadaş, 2018, s. 6). Yeni işe alımlarda Suriyeli çalışanın maliyetleri sigortalı yerli çalışana göre %50 daha düşüktür. Bu durum asgari ücretle çalışan yerli çalışan üzerinde işten çıkarılma baskısı yaratmaktadır (Üstün, 2016, s. 7). Çalışmanın bu kısmında Suriyeli çalışanların yerel işgücü üzerinde bu tür baskılar oluşturup oluşturmadığına bakılmaktadır.

Bu kapsamda yerel çalışanlara “Suriyelilerden dolayı, işten atılma endişesi yaşıyor musunuz, işten atılan yerel çalışan var mı, işten atılan kadın çalışan var mı, ücrette pazarlık gücünüz azaldı mı?” soruları yöneltilmiştir. Yerel çalışanların verdikleri yanıtlar aşağıdaki tablo ve grafikte verilmektedir.

Tablo 16: Suriyeli Çalışanların Yerel Çalışan Üzerindeki Negatif Etkileri Dağılımı

	İşten atılma endişesi	İşten atılan yerel işçi	İşten atılan kadın işçi	Ücrette pazarlık
Evet	% 12,4	% 12,4	% 7,3	% 78,8
Hayır	% 87,6	% 87,6	% 92,7	% 21,2
Toplam	% 100	% 100	% 100	% 100

Grafik 41: Suriyeli Çalışanların Yerel Çalışana Negatif Etkileri Dağılımı

Yerel çalışanların ilk üç soruya verdikleri cevaplar beklenen oranın epey altında çıkmıştır. Suriyelilerden dolayı işten atılan ve işten atılma endişesi yaşayan yerel çalışanların oranı %12,4'tür. Suriyeli çalışanlardan dolayı işten atılan kadın çalışan oranı %7,3'tür. Bu oran düşük bir oran gibi görünse de kadınların işgücüne katılma oranları göz önünde bulundurulduğunda bu oranın aslında yüksek bir oran olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Dünya Bankası'nın 2015 yılının ağustos ayında yayınladığı "Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına Etkileri" adlı raporda da desteklenmektedir. Rapora göre, özellikle de kayıt dışı, vasıfsız kadın çalışanların yerine Suriyeliler istihdam edilmektedir (DB raporu, 2015). Benzer bir sonuç ORSAM'ın hazırladığı "Suriyeli Mültecilerin Türk İşgücü Piyasasına Etkileri" raporunda da ortaya çıkmaktadır. Raporda sınır illerinde yaşayan halk Suriyelilerden dolayı işten atıldıklarını düşünmektedir (ORSAM rapor).

Yukardaki tablo ve grafikten çıkan bir diğer sonuç ise Suriyelilerin düşük ücretlerle çalışmalarının yerel çalışanların ücretler üzerindeki direncini yönündedir. Beklendiği gibi yüksek çıkan bu oran %78,8'lik bir çoğunluğu temsil etmektedir.

Aşağıdaki tabloda da yerel çalışana yöneltilen soruların bir kısmı işverene de yöneltilmiştir.

Tablo 17: İşveren Tercihleri Dağılımı

İşveren –Tercihler				
	Evet	Hayır	Bazen	Toplam
Suriyeli çalıştırmak için yerel işçiyi işten çıkardınız mı?	%5,7	%88,6	%5,7	%100
Yerel kadın işçi yerine Suriyeli erkek işçi tercih ediyor musunuz?	%55,2	%37,9	%6,9	%100

Ankete katılan işverenlerin sadece %5,7'si Suriyeli çalıştırmak için yerel çalışanı işten çıkardığını belirtirken, %55,2'si yerel kadın işçi çalıştırmaktansa Suriyeli erkek işçi çalıştırmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Bu durum önceki tabloda (tablo:16) ve DB ile ORSAM raporlarındaki sonuçları doğrular niteliktedir.

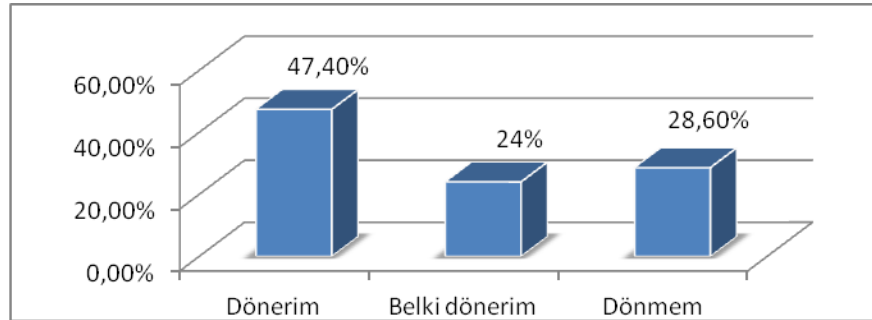
Kısaca özetlenecek olursa Suriyelilerin işgücü piyasasında yer almaları, yerel kadın çalışanların işgücü piyasasından atılmalarına neden olmaktadır.

4.5.3. Suriyelilerin Suriye Savaşından Sonra Geri Dönüşlerine Dair Düşünceleri

Ülkelerinde gördükleri eziyet, şiddet ve kötü muamelelerden dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalan göçmenlerin çoğu ilk olarak komşu ülkelere sığınır. Bu komşu ülkelerde genellikle fakir ve ekonomik açıdan istikrarsız ülkelerdir. Göçmenlerin çoğu ikinci aşamada ekonomik ve sosyal açıdan daha iyi koşullar sağlayan ülkelere gitmek istemektedir ancak sadece küçük/belli bir azınlık bu şansı elde edebilmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 44-45).

Ekonomik ve sosyal açıdan iyi koşullar sağlayan ülkelere gidemeyen, geldikleri sınır ülkesinde (Türkiye) kalmak zorunda olan Suriyeli sığınmacıların savaş ortamı bittikten sonra ülkelerine dönmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar aşağıdaki grafikte verilmektedir.

Grafik 42: Suriyeli Çalışanların Savaştan Sonrası Ülkelerine Dönme Dağılımı

Suriyelilerin Türkiye’de/Şanlıurfa’da kalıcı olduklarına dair genel kanının aksine Suriyeli çalışanların neredeyse yarısına yakını %47,4’ü Suriye’deki çatışma ortamı bittikten sonra ülkelerine geri dönmek istediklerini belirtmiştir. Ülkelerine geri dönmek istemeyen Suriyelilerin oranı %28,6’dır. Suriye’deki çatışma ortamından kaynaklanan belirsizlik, yıkım ve yeni bir hayat kurma zorunluluğu Suriyeli çalışanların gitmeme kararında etkili olmaktadır. Türkiye’deki yaşam koşullarına uyum sağlayan birçok Suriyelinin hayatın her alanında yer aldığı gözlenmektedir. Türkiye’de eğitimlerine devam eden iş yeri açan, dernek kuran ve daha birçok faaliyet yürüten Suriyeliler görmek olağan bir durum haline gelmiştir.

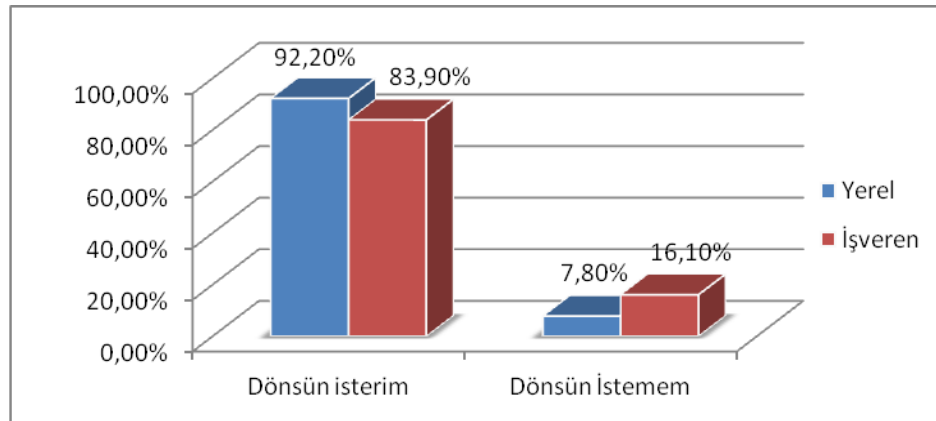
Suriyeli çalışanların %24'ünün dönüp dönmekte kararsız olmasına karşın Türkiye'de geçirdikleri sürenin uzamasına bağlı olarak Türkiye'de kalacakları tahmin edilmektedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi Suriyeli çalışanların Türkiye'de kaldıkları süre uzadıkça Türkiye'de kalma eğilimleri artmaktadır.

Tablo 18: Suriyeli Çalışanların Türkiye'de Kaldıkları Yıllara Göre Suriye'ye Dönme Dağılımı

	Suriyelilerin Yıllara Göre Dönme Eğilimi				Toplam
	0-1 yıl	2-3 yıl	4-5 yıl	6-7 yıl ³⁸	
Dönerim	13	37	53	33	136
Belki	3	20	30	16	69
Dönmem	4	26	29	23	82
Toplam	20	83	112	72	287

Aşağıdaki grafikte Suriyelileri çalıştıran işverenlerin Suriyeli sığınmacıların savaş bittikten sonra ülkelerine geri dönmelerini isteyip istememelerine dair veriler yer almaktadır.

Grafik 43: Yerel Çalışanlar ve İşverenlerin Suriyelilerin Ülkelerine Dönmesini İsteme Dağılımı

Suriyeli çalıştıran işverenlerin büyük bir kısmı %83,9'u Suriyelilerin ülkelerine geri dönmelerini istemektedir. Benzer bir sonuç İLO'nun 2016 yılında

³⁸ 6-7 yıl arasında Türkiye'de kalanların oranının 4-5 yıl arasında Türkiye'de kalanlar oranından düşük çıkma nedeni o yıllarda gelenlerin daha az sayıda olmasından kaynaklanmaktadır.

yayınladığı raporda da ortaya çıkmaktadır. Bu raporda işverenlerin yaklaşık %90'nı Suriyelilerin ülkelerine geri dönmeleri yönünde yanıtlar vermiştir (Pınar, Sivrekli ve Demir, 2016, s. 23). Suriyeli çalıştırmadan dolayı birçok maliyet avantajı elde eden işverenlerin Suriyelilerin ülkelerine geri dönmesini istemesi şaşırtıcı bir durumdur. İşverenlerin Suriyelilerin ülkelerine geri dönmelerini neden istiyorsunuz sorusuna verdikleri cevaplar işverenlerin sermaye mantığı ile değil daha çok insani duygularla hareket ettiklerini göstermektedir. İşverenlerin %16,1'i ise sermaye mantığıyla hareket ederek Suriyelilerin Türkiye'de kalarak işgücü piyasasını rahatlatmasını istemektedir. Suriyelilerin varlığı işverenlerin istediği koşullarda çalıştırabilecekleri işçiye erişimi kolaylaştırmaktadır.

Yerel çalışanların neredeyse tamamı %92,2 si savaş ortamı bittikten sonra Suriyelilerin ülkelerine geri dönmesini istemektedir. Suriyelilerin ülkelerine geri dönmelerini neden istiyorsunuz sorusuna yerel çalışanlar farklı cevaplar vermiştir. Yerel çalışanların en sık verdiği cevaplardan biri yerli halkın güvenlik nedeniyle geceleri sokakta rahatça dolaşamaması, bir diğeri ise Suriyelilerin ekonomik sorunlara neden olduğudur.

SONUÇ

Göç olgusu, insanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahiptir. Dünya tarihinin her döneminde göç hareketlerine rastlanmaktadır. Farklı coğrafyalarda farklı nedenlerle ortaya çıkan göçlerde, insanlar, gruplar ya da kitlesel olarak yer değiştirmiştir. Yaşanılan yerlerdeki iklim ve coğrafi koşulların elverişsiz olması nedeniyle yeni yerleşim alanları bulmak için yapılan göçler zamanla yerleşik halkların topraklarından atılarak köleleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Sınıflı toplum yapısının ortaya çıkması ve güç savaşlarının yaşanması, göç hareketlerini hızlandıran bir etki yaratmıştır.

Tarihte görülen büyük göç hareketlerinin çoğunluğu zor yoluyla, zorunlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Babillerin İbranileri zorla yerlerinden edip sürgüne göndermeleri zorunlu göçün örneklerinden biridir. Benzer şekilde 15 milyona yakın Afrikalının XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Brezilya, Karayip ve Kuzey Amerika'ya köle olarak götürülmesi, 1947'de Hindistan'dan yaklaşık olarak 7 milyon Müslümanın Pakistan'a götürülmesi tarihte görülen zorunlu göç hareketlerinin ve emek sömürsünün en önemli örneklerindedir.

Küreselleşmeyle birlikte daha yoğun bir şekilde yaşanan göç hareketleri, hem ülkeleri hem de insanları çok fazla etkileyen bir süreç haline gelmiştir. Sanayileşmenin gelişmesi ile kırdan kentlere doğru ekonomik temelli göçler yaşanırken Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve bazı coğrafyalarda yaşanan çatışmalar da düzensiz göçlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de farklı dönemlerde çeşitli göç türleri yaşanmıştır. 1940'larda kırdan kente iç göçler yaşanırken 1950'lere gelindiğinde Avrupa ülkelerine özellikle de Almanya'ya dış göçler yaşanmıştır. 1980'lerde Güneydoğu'da terör olaylarından dolayı yaşanan zorunlu göçlerle bölge insanı hem iç göçe hem de dış göçe yönelmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılması ve Körfez Savaşıyla birlikte düzensiz kitlesel göç akınına maruz kalan Türkiye, en son Suriye'de yaşanan iç çatışmalardan dolayı Suriye'den gelen düzensiz göçe ev sahipliği yapma durumunda kalmıştır. Bulgaristan ve Irak göçleri gibi Suriye göçünün de düzensiz /kitlesel göç kapsamında ele alınmasının nedeni bu göç akınlılarının çok büyük boyutlu ve belirli yasal düzenlemelere uyulmadan

gerçekleşmiş olmasıdır. Aynı karakterlerde olan Bulgaristan, Irak ve Suriye göçleri farklı politika uygulamaları ile birbirinden ayrılmaktadır. Bulgaristan ve Irak'tan gelen Kitlese/düzensiz göç akımları birbirine çok yakın bir süreçte meydana gelmiş olmasına rağmen Irak'tan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu ülkelerine geri dönerken Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin nerdeyse yarısı Türkiye'ye yerleşmiştir. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türk soylu olmalarından dolayı ülkeye yerleşmeleri için yasal düzenlemelerde kolaylıklar sağlanmıştır. Suriye göçünde ise daha farklı bir politika uygulanmıştır.

Ortadoğu'da Arap baharı ile yaşanan değişim rüzgarları en son 2011 yılında Suriye'de yaşanmıştır. Ülkede yaşanan iç çatışmalardan kaçan Suriyeliler komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Suriye göçü ile Türkiye resmi olarak 3,5 milyondan fazla resmi olmayan kaynaklara göre de 4-5 milyondan fazla Suriyeli sığınmıştır. Esat yönetimi ile muhalifler arasında yaşanan güç çatışmaları ülkeyi bir iç savaşa götürmüştür. Kitlese/düzensiz olarak Türkiye sınırlarına gelen Suriyeli göçmenler "açık kapı politikası" ile sınır illerden içeri alınmıştır. Öncelikle "misafir" statüsünde olan Suriyelilere sonrasında "geçici koruma" sağlanmıştır. Türkiye 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesine getirdiği "coğrafi çekince" ile sadece Avrupa'dan gelenleri "mülteci" kapsamına almaktadır. Coğrafi çekince nedeniyle Suriyeliler sığınmacı olarak değerlendirilmiştir.

Küreselleşme ile artan göç olgusunda göçmenler, küresel sermayeler için ucuz ve bol miktarda işgücü anlamına gelmektedir. Sermaye birikiminin oluşumunda temel kaynak olarak görülen göçmenlerin varlığı sermayeler için bir zorunluluk haline gelmektedir. Ucuz ve bol miktarda bulunan ve uzun çalışma saatleri boyunca çalışan göçmenler sermaye birikimi için bol miktarda artı değer üretmektedir. Çalışmanın olgusal alanını oluşturan Suriyeli sığınmacılar tam da bu noktada devreye girmektedir. Sermayenin istediği koşullarda çalışarak mutlak ve nispi artı değer üretimini artıran Suriyeli sığınmacılar, sermayeler için yerel işgücü üzerinde bir baskı mekanizması da oluşturmaktadır.

Çalışmanın olgusal alanını oluşturan Suriyeli sığınmacılar ilk olarak biçimsel dönüşüm aşamasında emek güçlerinin kullanım değerini satarak üretim sürecine girmektedir. Gerçek dönüşüm aşamasında üretim araçlarıyla birleşerek içinde

cisimleşmiş emek barındıran bir meta meydana getirmektedir. Gerçek dönüşüm aşamasında çoğu zaman 10-12 saat çalışarak işverenin kendisi için çalıştığı süreyi dolayısıyla mutlak artı değer üretimini artıran Suriyeliler, bu uzun çalışma saatlerinde düşük ücretlerle çalışarak da yine işveren için nispi artı değer üretimini artırmaktadır. Suriyelilerin bu koşullarda çalışması Şanlıurfa'daki yerel sermayelerin rekabet gücünü artırıcı bir etki yaratmaktadır. Tekrar realizasyon aşamasında devreye giren Suriyeliler üretilen malları satın alarak sürece ve birikim mekanizmasına ikinci kez katkıda bulunmaktadır.

Sermaye açısından olumlu etkiler yaratan Suriyeliler yerel işgücü üzerinde ise negatif etkiler yaratmaktadır. Suriyelilerin yerel işgücüne göre daha uzun saatlerde, daha düşük ücretlerde ve sigortasız işlerde çalışmayı kabul etmeleri, Suriyeliler kadar olmasa da, zaten düşük ücretlerde ve uzun saatlerde çalışan yerel işgücü üzerinde daha fazla baskı oluşturmuştur. Suriyelilerin bu çalışma koşullarında çalışmayı kabul etmeleri sınıf bilincinin ortadan kalkmasına ve işverenlerin bu ayırmadan faydalanarak sermaye birikimini artırmalarına katkıda bulunmuştur.

Bilindiği gibi sermaye birikim mekanizmasının hiç durmadan devrini tamamlaması sürekli biriktirmesi gerekmektedir. İş değiştirme, işi bilmeme gibi durumlarda bu mekanizma yavaşlamaktadır. Bu noktada işçilerin nitelikleri, iş eğitimleri, iş değiştirme sıklıkları gibi faktörler devreye girmektedir. Bu faktörler Suriyeliler üzerinden incelediğinde, Suriyelilerin nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştırılmalarından dolayı niteliksiz olduğuna dair bazı kanıların doğru olmadığını belirtmek gerekmektedir. Çünkü Suriyeli çalışanların büyük bir kısmı yüksek öğrenim görmüş meslek sahibi kişilerden oluşmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Suriyelilerin nitelikleri dışındaki işler çalışmalarından dolayı niteliksiz gibi görünme durumunun söz konusu olduğudur.

Çalışmada Suriyelilerin girdikleri işte tutunamadıkları ve sık sık iş değiştirdikleri yönündeki yargının da doğru olmadığı ve Suriyelilerin girdikleri işlerde uzun süreli çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Suriyelilerin çoğunluğunun eğitim düzeyinin yüksek olduğu ve birkaç dil birden konuşabildikleri de tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Abadan-Unat, N. (2015). Türkiye'nin son elli yıllık emek göçü: yorum, eleştiri, öngörü. (Ed.), M. M. Erdoğan ve A. Kaya. *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler*. (ss. 259-267). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Acemoğlu, D. ve Robinson J. A. (2012). *Ulusların düşüşü: güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri*. İstanbul: Doğan Kitap.

AFAD. (2015). Suriye afet raporu.

<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=747>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015.

Ağır, O. ve Sezik, M. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunu. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 95-123.

Akcan, A.T. (2018). Türkiye işgücü piyasasında Suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 59-73.

Akçay, Ü. (2007). *Kapitalizmi planlamak: Türkiye'de planlama ve DPT'nin dönüşümü*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Akdeniz, E. (2016). *Ölüm koridorundan mülteci pazarlığına: sığınamayanlar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Akkaya, Y. (2011). *Yıkım çağında direniş, arayış ve sınıf mücadelesi*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları

Akpınar, T. (2009). *Türkiye'ye yönelik düzensiz göçler ve göçmenlerin inşaat sektöründe enformel istihdamı* (Yayınlanmış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (20), 292-303.

Aktaş, M. T. (2014). Göç olgusu ekonomik kalkınmada itici güç olabilir mi?. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 37-48.

Amin, S. (2018). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme*. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yordam Kitap.

Apak H. (2014). *Suriyeli göçmenlerin uyumu ve gelecek beklentileri: Mardin örneği* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mardin.

Apak, H. (2015). Suriyeli göçmenlerin gelecek beklentileri: Mardin Örneği. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(1), 125-142.

Aren, S. (2011). *İstihdam para ve iktisadi politika*. Ankara: İmge Kitabevi.

Arslan, A. (2004). Temel sorunları ve açılımları ile sınıf teorisi, sınıf bilinci ve orta sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 126-143.

Aydemir, S. ve Şahin, M. C. (2018). Zorunlu göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21(53), 121-148.

Balaban S, J. ve Fevzi Mehmed, F. (2014). 1914 Bulgaristan göçmenlerinin kültürlerarası iletişim pratikleri: Eskişehir örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik dergisi*, 8(3), 5-34.

Başkaya, F. (2000). *Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü*. Ankara: İmge Yayınları.

BBC. (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43882131>, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018.

Benhabib, S. (2006). *Ötekilerin hakları: yabancılar, yerliler, vatandaşlar*. Çev. Berna Akkıyal. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bilir, M. (2014). *Avrupa Birliği istihdam politikaları ve niteliksiz işgücü göçü* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü:İstanbul.

Bonefeld, W. (2014). Önsöz. Ö. Göztepe (Ed.), *İlkel birikim sermayenin kaldırıcı* (ss. 65-88). Ankara: Notabene Yayınları.

Boratav, K. (2013). *Emperyalizm, sosyalizm ve Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap.

Buğra, A. (2013). *İktisatçılar ve insanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. ve Savaşkan O. (2015). *Türkiye’de yeni kapitalizm: siyaset, din ve iş dünyası*. Çev. Bülent Doğan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Canpolat, H. ve H.O. Ariner (2012). Küresel göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin göç politikalarının gelişimi. *Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi (ORSAM) raporu*. Ankara: Rapor N0:13.

Castles, S., ve Miller M. (2008). *Göçler çağı: modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cebeci, A. (2012). *Bilmediğimiz kapitalizm gizli elin kurumsallaşması: YOİKK*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Cebeci, A. (2014). Yeni değerlenme alanı olarak Cezayir ve emperyalizm’in bugünü. A. M. Özdemir (Ed.), *Kolektif emperyalizm: mağribden maşrika dönüşümün ekonomi politiği* (ss. 163-200). Ankara: İmge Yayınları.

Cebeci, A. (2017a). Sermayenin uluslararasılaşması ve Suudi Arabistan’da toplumsal dönüşüm. *Social Sciences Studies Journal*, 3(12), 2380-2388.

Cebeci, A. (2017b). Göçmen emeği ve sermaye birikimine etkileri: Suriyeli sığınmacıların istihdamı Şanlıurfa örneği. Göç Konferansı 2017 Seçilmiş Bildiriler. *Transnational Press London*. Atina 2017, ss.61-72.

Clarke, S. (2004). *Devlet tartışmalar*. Çev. İbrahim Yıldız. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Çağlayan, Ş. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.

Çakır, S. (2011). Türkiye’de göç, kentleşme/gecekondu sorunu ve üretilen politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 209-222.

Çatır, G. (2016). Zorunlu göç tecrübesinin devlet politikalarında yansımaları: Bulgaristan’dan Türkiye’ye kitlesel göçün analizi. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 217-232). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik, N. (2012). *Türkiye’de göç veren illerde iç göç sorununun yönetiminde stratejik planlama modeli yapılandırılması* (Yayınlanmış doktora tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Zonguldak.

Çınar, S. (2014). *Öteki “proleterya” de-proletarizasyon ve mevsimlik tarım işçileri*. Ankara: Notabene Yayınları.

Dedeoğlu, S. (2016) *Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçiler mevcut durum raporu: yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine*, Kalkınma Atölyesi: Ankara.

Dedeoğlu, S., ve Gökmen, Ç. E. (2011). *Göç ve sosyal dışlanma: Türkiye’de yabancı göçmen kadınlar*. Ankara: Efil Yayınları.

Demir, M., Çelik, A. ve Uluç V. (2017). *Suriyeli sığınmacılar Şanlıurfa üzerine bir inceleme(sorunlar, algılar ve beklentiler)*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Desai, M. (2009). *Marksist iktisat teorisi*. Çev. Nail Satlıgan. Ankara: Efil Yayınları

Divitçioğlu, S. (2013). *Karl Marx’da iktisadi büyüme: Marx’ın görüşleri ve Harrod’la karşılaştırma*. Ankara: Efil Yayınları.

Dücan, E. (2016). Türkiye’de iç göçün sosyo- ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 67-83.

Eğilmez, M. ve Kumcu E. (2012). *Ekonomi politikası: teori ve Türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Ercan, F. (1997). Tarihsel ve toplumsal bir süreç olarak kapitalizm ve esneklik, *Türkiye Petrol Kimya Sanayi İşçileri Sendikası*: İstanbul. ss.661-693.
<https://fuatercan.wordpress.com/category/makaleler/>Erişim: 17 Aralık 2014.

Ercan, F. (2011). Sınıftan kaçış: Türkiye’de kapitalizmin analizinde sınıf gerçekliğinden kaçış üzerine. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (Ed.), *Küresel düzen: birikim, devlet ve sınıflar* (ss. 613-670). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ercan, F., D. Yılmaz, F. Akyüz, K: R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören (2006). Değer teorisi: kapitalizmde içsel ilişkilerin örgütleyicisi. *Kapitalizmi anlamak* (ss. 31-56). Ankara: Dipnot Yayınları.

Ercan, F., Karakaş, D. ve Tanyılmaz, K. (2008). Türkiye’de sermaye birikimi, sanayileşme politikaları ve sektörel değişimler. G. Elmas Arslan (Ed.), *Çeşitli yönleriyle cumhuriyetin 85. yılında Türkiye ekonomisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

Erdem, B. B. (2017). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sosyal, siyasi ve vatandaşlık hukuku bakımından Türkiye’deki durumlar. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37(2), 332-351.

Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye’de kitlesel göçlerde son ve dev dalga: Suriyeliler. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya (Ed.), *Türkiye’nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye’ye göçler* (ss. 315-347). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erol, M. ve Ersever, O. (2014). Göç krizi ve göç krizine müdahale. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24(1), 47-68.

Fine, B. ve Saad-Filho A. (2010). *Marx’ın Kapital’i*. Çev. Nail Satılğan. İstanbul: Yordam Kitap.

Fukuyama, F. (2005). *Devlet inşası: yirmi birinci yüzyılda yönetim ve dünya düzeni*. Çev. Türkan Çolak. İstanbul: Profil Yayınları.

Geçici Koruma Yönetmeliği Madde 3 (1)F. 18.06.2016 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> Erişim Tarihi: 18.Haziran 2016.

Giddens, A. (2014). *Kapitalizm ve modern sosyal teori: Marx, Durkheim ve Marx Weber'in çalışmalarının bir analizi*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü http://www.goc.gov.tr/icerik6/turkiye%E2%80%99de-gecici-koruma_409_558_1097_icerik, Erişim Tarihi: 30.01.2019.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, T:C. İç İşleri Bakanlığı, <http://www.goc.gov.tr/files/dokuman19.pdf>, Erişim Tarihi: 21.01.2017.

Gökbayrak, Ş. (2006). *Gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere nitelikli işgücü göçü ve politikalar Türk mühendislerinin "beyin göçü" üzerine bir inceleme* (Yayınlanmış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Göztepe, Ö. (2014). Sermayenin kaldırıcı ilkel birikim. Ö. Göztepe (Ed.), *İlkel birikim sermayenin kaldırıcı* (ss. 15-36). Ankara: Notebene Yayınları.

Gülalp, H. (1987). *Gelişme stratejileri ve gelişme ideolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.

Güler, A. (2016). Mülteci sorunu ve 1951 mültecilerin hukuki durumuna ilişkin sözleşme: *siyasi gerçeklik ve normatif düzen ikilemi*. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(51), 41-61.

Gürkan, M. (2006). *Sosyolojik açıdan göç ve yasadışı göç hareketleri* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kırıkkale.

Güvenç, C. (2014). Suriyeli mülteciler çalıştayı. Türkiye İnsan Hakları Kurumu: Ankara.

Hacıoğlu, S. (2014). Devlet-toplum ilişkisi yaklaşımıyla Bulgaristan'dan 1989 zorunlu göç. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 25-36.

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı ocuk işçiler ve sorunları: Kilis rneği. *G Dergisi*, 3(1), 29-63.

Harvey, D. (2008). *Yeni emperyalizm*. ev. Hür Güldü. İstanbul: Everest Yayınları.

Harvey, D. (2015a). *Marx'ın Kapital'i için klavuz*. ev. Bülent O. Doğan. İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2015b). *Sermayenin sınırları*. ev. Utku Balaban. İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Harvey, D. (2017). *Marx, sermaye ve iktisadi aklın cinneti*. ev. Esin Soğancılar. İstanbul: Sel Yayınları.

Huberman, L. (1995). *Feodal toplumdun yirminci yüzyıla*. ev. M. Belge. İstanbul: İletişim Yayınları.

İçduygu A. ve Aksel D.B. (2012). *Türkiye'de düzensiz göç*, Uluslararası G rgt: Ankara. <https://docplayer.biz.tr/29513-Turkiye-de-duzensiz-goc.html>, Erişim Tarihi: 21 Ocak 2017.

İçduygu, A. (2015). Türkiye'ye yönelen düzensiz göç dalgaları içinde “transit g”. M. M. Erdoğan ve Ayhan Kaya (Ed.), *Türkiye'nin g tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* (ss. 277-294). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A. S. Erder, ve F. Gençkaya (2014) *Türkiye'nin Uluslararası G Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus-tesi Dönüşümlere*, İstanbul: Koç Üniversitesi G Araştırmaları Merkezi.

İçduygu, A., S. Erder, ve F. Gençkaya (2014) Türkiye'nin uluslararası g politikaları, 1923-2023: ulus devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere. Koç Üniversitesi G Araştırmaları Merkezi Mireko Proje Araştırmaları: İstanbul

İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1998). Türkiye’de iç göç ve iç göçün iş hareketine etkisi. *Bepress*, 207-244. <https://works.bepress.com/sirkeci/16/> Erişim Tarihi: 21. Ocak. 2019.

İLO. (2015). Suriyeli mülteci krizinin Ürdün, Lübnan, Türkiye, Irak ve Mısır’da işgücü piyasasına etkileri. Bölgesel Diyalog Toplantısı: İstanbul. 28-19 Temmuz 2015. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_413834.pdf Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018.

İŞKUR. (2017). Şanlıurfa ili istihdam ve mesleki eğitim kurulu faaliyet raporu. <https://media.iskur.gov.tr/14329/sanliurfa-2017.pdf> Erişim tarihi: 10 Mayıs 2018.

Jessop, B. (2008). *Devlet teorisi: kapitalist devleti yerine oturtmak*. Çev. Ahmet Özcan. Ankara: Epos Yayınları.

Kahraman, Ö. (2015). *1989 Bulgaristan zorunlu göçünü yaşamış aileler ile göç yaşantısı olmayan ailelerin şema modeli açısından incelenmesi* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Kara, M. (2008). Bölgesel rekabet edebilirlik kavramı ve bölgesel kalkınma politikalarına yansımaları (Uzmanlık tezi). Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2774.

Karasu, M. (2016). Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin kentle uyum sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 995- 1014.

Kavak, G. (2011), *Dünya bülteni*. güncelleme: 29 Haziran 2012. <https://www.dunyabulteni.net/guncel/suriyelilerin-yasadiklarini-20-yil-once-iraklilar-yasamisti-h163799.html> Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2019.

Kaya, A. (2014). Uluslararası göç teorileri bağlamında yeni göç teorilerini anlamaya çalışmak: Türkiye’de “yabancı” ve “öteki” olmak. M. Tuna (Ed.), *Türkiye ve yeni uluslararası göçler* (ss. 13-37). Ankara: Sentez Yayıncılık.

Keat, R. ve Urry J. (2001). *Bilim olarak sosyal teori*. Çev. Nilgün Çelebi. Ankara: İmge Kitabevi.

Kerov, Z. M. (2011). *İlkel topluluk köleci toplum feodal toplum*. Çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.

Keyder, Ç. (2004). *Ulusal kalkınmacılığın iflası*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kılıçbay, A. (1997). *Türkiye'nin ekonomi politikaları: 1930-1996 ve sonrası*. İstanbul: Der Yayınevi.

Kıoutsouk, C. (2013). *Türkiye ve Yunanistan'da uygulanan göç politikaları (1990 sonrası)* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Kırcal, A. (2010). *Kapitalist Toplum İlişkilerinde Dönüşüm ve Çevre* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Kirişçi K. ve Karaca S. (2015). 1989, 1991, ve 2011'de Türkiye'ye yönelen kitlesel mülteci akınları. M. M. Erdoğan ve Ayhan Kaya (Ed.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye göçler* (ss. 295-314). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kirişçi, K. (2014a). *Misafirliğin ötesine geçerken Türkiye'nin Suriyeli mülteciler sınırı*. Çev. Sema Karaca. Brookings Enstitüsü: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).

Kocadaş, B. (2018). Suriyeli sığınmacılar ve çalışma hayatı: sorunlar, tespitler ve öneriler. *Sosyolojik Düşün dergisi*, 3(1-2), 1-13.

Koç, M. Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2015). Suriyeli sığınmacılar ve istihdam problemleri. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(1), 63-93.

Koç, Y. (2014). Türkiye kırsal kesimde mülksüzleşme (Osmanlı'dan günümüze). Aysu, A. ve Kayaoğlu, M. S. (Ed.), *Köylülükten sonra tarım: Osmanlıdan günümüze çiftçinin ilgası ve şirketleşme* (ss. 125-194). Ankara: Epos Yayınları.

Korkmaz, M. (2017). Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri ve değerlendirmeler. *Sosyal Güvençe Dergisi*, (13), 57-83.

Kümbetoğlu, B. (2016). Göç çalışmalarında “nasıl” sorusu. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 47-85). İstanbul: İletişim Yayınları.

Lordoğlu, K., Aslan, M. (2015). Araştırma-saha notları: Beş sınır kenti ve işgücü piyasalarında değişim: 2011-2014. *Göç Dergisi*, 2(2), 249-267.

Luxemburg, R. (1984). *Sermaye birikiminin tarihsel koşulları*. Çev. Neyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Man, F. (2013). Akışkan zamanlarda eğretileşme: ulusal istihdam stratejisi üzerine bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (1), 229-241.

Mani, S. M. (2009). *Devletler özel hukukunda göçmenlerin statüsü ve göçmenlere ait düzenlemeler* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Marx, K. (2012). *Grundrisse: ekonomi politiğin eleştirisi için bir ön çalışma*. Çev. Sevan Nişanyan. İstanbul: Birikim Yayınları.

Marx, K. (2013a). *Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi*. 1. Cilt. Çev. Mehmet Selik. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2013b). *Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi*. 2. Cilt. Çev. Mehmet Selik. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. ve Engels F. (2016). *Devlet ve hukuk*. Çev. Rona Serozan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Narin, Ö., D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K. R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören. (2006). Sınıf çözümlerinin med cezirleri, Marx, Weber ve ötesi. *Kapitalizmi anlamak* (ss. 57-100). Ankara: Dipnot Yayınları.

Naz, Y. (2015). *Türkiye'nin uluslararası göç politikası ve uluslararası göçün Türkiye'deki güncel sorunları* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.

Negri, A. (2006). *Marx ötesi Marx*. Çev. Münevver Çelik. İstanbul: Otonom Yayınları.

Oğuz, Ş., D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K. R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören. (2006). Sermayenin uluslararasılaşması Sürecinde Mekansal farklılaşmalar ve devletin dönüşümü. *Kapitalizmi Anlamak* (ss. 147-210). Ankara: Dipnot Yayınları.

ORSAM. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri. Ankara. Rapor no:195. http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf Erişim Tarihi: 22 Haziran 2017.

Öner, N. (2016). Göç çalışmalarında genel kavramlar. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 13-27). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öner, S. (2016). Küresel bir göç ve mülteci rejimine doğru?. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 577-600). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öngen, T. (2002). Marx ve sınıf. *Praksis*, (8), 9-28.

Özbay, F. ve Yücel, B. (2001). Türkiye'de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı. *Nüfus ve kalkınma*. F. Özbay ve diğerleri. Ankara: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Özdemir, E. (2017). Suriyeli mülteciler krizinin Türkiye'ye etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (ANKASAM)*, 1(3), 114-140.

Özkin, M. K. (2014). Kollektif emperyal düzende Türkiye. A. M. Özdemir (Ed.), *Kollektif emperyalizm: mağripten maşrıka dönüşümün ekonomi politiği* (ss. 351-409). Ankara: İmge Yayınları.

Özgür, N. (2016). Modern Türkiye'nin zorunlu göçmenleri: muhacirler, iskanlılar, mübadiller, islamlar, "G" grubu, mülteciler, "tekne mültecileri". S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 199-216). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öztürk, M. (2011). *Avrupa Birliği göç politikaları: Almanya'daki Türk işçileri* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Öztürk, Ö., D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K. R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören. (2006). Emperyalizm kuramları ve sermayenin uluslararasılaşması. *Kapitalizmi Anlamak* (ss. 213-276). Ankara: Dipnot Yayınları.

Peköz, M. (2012). *Küresel kapitalizm ve göçmenlik*. İstanbul: Karakoyun Yayınları.

Pınar, A., Siverekli E. ve Demir M. (2016). Şanlıurfa'da işveren ve işçilerin Suriyelilere bakışı. Ankara: İLO.

Poulantzas, N. (2006). *Devlet, iktisadi sosyalizm*. Çev. Turhan Ilgaz. Ankara: Epos Yayınları.

Przeworski, A. (2016). *Kapitalizmde devlet ve ekonomi*. Çev. Eren Kırmızıaltın ve H. Alpay Öznazik. Ankara: Heretik Yayınları.

Rodrik, D. (2016). *İktisadi anlamak: iktisat neden işe yarar, ne zaman yanlış yapar ve aradaki farkı nasıl anlayabiliriz*. Çev. Can Madenci. Ankara: Efil Yayınları.

Rosanvallon, P. (1981). *Refah devletinin krizi*. Çev. Burcu Şahinli. Ankara: Dost Yayınları.

Saad-Filho, A. (2006). *Marx'ın değeri: çağdaş kapitalizm için ekonomi politik*. Çev. Ertan Günçiner. İstanbul: Yordam Kitap.

Selik, M. (2016). *Marksist değer teorisi*. Ankara: Efil Yayınevi.

Sert, D. Ş. (2016). Uluslararası göç yazınında bütüncü bir kurama doğru. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 29-40). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sirkeci İ. ve Yüceşahin M. M. (2014). Editörden: Türkiye'de göç çalışmaları. *Göç Dergisi*, (1), 1-10.

Sönmez, M. E. Ve Mete, M. (2015). Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin profili ile insan kaynağının belirlenmesi ve Türkiye ekonomisine olası etkileri. Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı. Gazi Üniversitesi. Ankara. 21-23 Mayıs 2015. ss. 235-241.

Sune, E. (2013). Devlet biçiminin yeniden düzenlenmesinin aracı olarak uluslararası hukuk: Libya örneği. A. M. Özdemir (Ed.), *Emperyalizmin hayaletleri: küresel düzenlemenin bugünü* (ss. 101-120). Ankara: İmge Kitabevi.

Şahin, Ç. (2015). Türkiye'de göçmen işçiler sorunu. Toprak İşveren Sendikası.

Şirin, N.A. (2016). Çabalar sonuç verecek mi? Avrupa Birliğinin ortak bir göç ve sığınma politikası oluşturma girişimleri. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 539-562). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2016). *Göç ve ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tiftikçigil, Y. B. (2010). *Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'de bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan dönüşüm ve kalkınma ajansları üzerine bir değerlendirme* (Yayınlanmış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Topal, A. H. (2015). Geçici koruma yönetmeliği Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki statüsü. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi*, 2(1), 5-22.

Topçuoğlu, R. A. (2016). Düzensiz göç: küreselleşmede kısıtlanan insan hareketleri. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 501-518). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuna, M., ve Özbek, Ç. (2014). Uluslararası göçlerin yeni kategorileri, ulus-devlet ve aidiyet: Türkiye'deki yabancı yerleşimcilerin toplumsal entegrasyonları. M. Tuna (Ed.), *Türkiye ve yeni uluslararası göçler* (ss. 38-76). Ankara: Sentez Yayıncılık.

Tuna, Ş. Gürçağ. (2011). *Bir kavram kapitalizm neyi anlatır? Türkiye’de kapitalizmin ve fetişizmin inşa süreci*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı yayınları.

TÜİK. (www.tuik.gov.tr). http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2019.

UNCHR. (2015).

https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.246999492.1389154106.1549378630-861756775.1548857872 Erişim Tarihi: 05.02.2019

Uyanık, Y. (2008). Neo-liberal küreselleşme sürecinde işgücü piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 209-224.

Uzun, A. (2015). Günümüzün sosyal ve ekonomik sorunu olan Suriyelilerin mülteci ve ekonomi hukuku bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (Sayı: 1), 106-120.

Ünlü, G. (2007). *Uluslararası göç ve göçmenliğin değişen koşulları içinde “mültecilik”* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.

Üstün, N. (2016). Suriyelilerin işgücü piyasasına entegrasyonu sorunlar-öneriler. *Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu*. Konya.

Wallerstein, I. (2003). Dünya-sistemleri kavramına karşı dünya-sistemi kavramı: bir eleştiri. A.G. Frank ve B.K. Gills (Ed.), *Dünya sistemi: beş yüzyıllık mı, beş bin yıllık mi?* (ss. 527-534). Çev. Esin Soğancılar. Ankara: İmge Kitapevi.

Wallerstein, I. (2016). *Tarihsel kapitalizm ve kapitalist uygarlık*. Çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Metis Yayınları.

Yeldan, E. (2011). Neoliberalizmin ideolojik bir söylemi olarak küreselleşme. A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (Ed.), *Küresel düzen: birikim, devlet ve sınıflar* (ss. 429-454). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, F., F. Ercan, T. Tören, S. Parçacı, Ö. Taştan, M. S. Tümtaş, Ö. Tezcek. (2007). Dışsal Taylorist denetimden içsel 'rıza'nın inşasına: örgüte bağlılık, iş doyumu. *Türkiye'de Kapitalizmin Güncel Sorunları* (121-142). Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım, Y. (2016). *Urfa halkevi (1934-1951)*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yıldız, T. (2017). Suriyelilerin Türkiye ekonomisinde kayıt dışı istihdama etkileri ve bunun yansımaları olarak Türkiye'ye maliyetleri üzerine bir inceleme. *İktisadi, İdari ve Siyasi Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 30-46.

Yücel, K. (2010). *Türkiye ve dış göçler (Türkiye Cumhuriyeti ve gelen dış göç dinamiği)* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Yükseker, D. (2016). Kürtlerin yerinden edilmesi ve sosyal dışlanma: 1990'lardaki zorla göçün sonuçları. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 233-262). İstanbul: İletişim Yayınları.

<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> Erişim Tarihi: 15Aralık 2018.

<https://www.isinolsa.com/ekonomi/iste-suriyeli-multecilerin-turkiyeye-maliyeti-h22510.html> 16 Ekim 2018.

<http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TURKCE/03/YOKSULLUK%20N%C3%96BET%C4%BONDEN%20YOKSULLARIN%20REKABET%C4%B0NE.pdf> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2017.

EKLER

EK-1: İŞVERENİN SURIYELİ İŞGÜCÜNÜ ÇALIŞTIRMA NEDENLERİNİ ARAŞTIRMAYA YÖNELİK ANKET FORMU

(Bu anket sadece akademik çalışmalarda kullanılmak üzere hazırlanmıştır, hiçbir şekilde şahıs ve işletme ismi kullanılmayacaktır.)

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ

Yüksek Lisans Öğrencisi: Emine ÇELİK

1. Hangi alanda / sektörde iş yapıyorsunuz?

Tarım   Sanayi   Hizmet   İnşaat

2. Çalıştırdığınız işçilerin yaş aralığı nedir?

18 yaş altı   18- 23   24-29   30-35   36- 41   41+

3. Çalıştırdığınız işçilerin genel olarak eğitim durumu nedir?

Okur-yazar değil   Okur-yazar   İlkokul   Ortaokul   Lise   Üniversite   Lisansüstü

4. Kısmi süreli işçi çalıştırıyor musunuz?

Evet   Hayır   Bazen

5. İşyerinizde günlük kaç saat mesai yapılır?

8 saat   8-10 saat   10-12 saat   12 saatten fazla

6. Fazla mesai ücreti ödüyor musunuz?

Evet bazen   Evet her zaman   Hayır

7. Çalışanlarınıza sosyal güvence sağlıyor musunuz?

Evet   Hayır   Bir kısmına

8. SGK primlerini düzenli olarak ödüyor musunuz?

Evet   Hayır   Kısmen

Ek-1 (devam)

9. Kayıt dışı işçi çalıştırıyor musunuz?

Evet Hayır Bazen

10. İşyerinde toplam kaç kişi istihdam ediyorsunuz?

.....

11. İşyerinizde Suriyeli çalıştırıyor musunuz, Suriyeli çalışanların diğer çalışanlara oranı nedir?

Hayır Evet

.....

12. Kadın işçi çalıştırıyor musunuz, bunların toplam çalışan içindeki oranı nedir?

Hayır Evet

.....

13. Suriyeli kadın çalışan istihdam ediyor musunuz?

Evet Hayır

14. Suriyeli çocuk işçi çalıştırıyor musunuz?

Evet Hayır Bazen

15. Suriyeli işçi mi yerel işçi mi daha verimli çalışıyor?

Suriyeli işçi verimli Yerel işçi verimli

Her ikisi de verimli Her ikisi de verimsiz

16. Suriyeli işçi mi yerel işçi mi daha çok maliyetli?

Suriyeli Yerel İkisi de aynı

17. İşçi seçiminde işçinin niteliğini mi maliyetini mi dikkate alırsınız?

Niteliğini Maliyetini Her ikisini de

18. Aynı işi yapan Suriyeli çalışan ile yerel çalışan arasında ücret farklılığı var mı?

Evet var Biraz var Çok var Hiç yok

Ek-1 (devam)

19. Mevzuattaki eksikliklerden ötürü Suriyelileri kayıt dışı çalıştırma durumunda kaldınız mı?

Evet Hayır Bir kısmını

20. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra daha fazla Suriyeli işçi çalıştırmayı düşünür müsünüz?

Evet Hayır

21. Çalıştırdığınız Suriyelilerin sosyal güvencesi var mı?

Evet Hayır Kısmen

22. Çalışanlarınıza iş eğitimi veriyor musunuz?

Evet Hayır

23. Suriyeli çalışana iş eğitimi veriyor musunuz?

Evet Hayır

24. İş eğitimi maliyetlerini kim karşılıyor?

İşçinin kendisi İşyeri İşkur STK (Sivil Toplum Kuruluşları)

25. Suriyelileri çalıştıran bir işletme olarak Suriyelileri çalıştırmayan diğer illerdeki işletmeler ile aranızda rekabet avantajı var mı?

Evet Hayır Kısmen

26. Çalıştırdığınız Suriyelilerde dil sorunundan dolayı uyumsuzluklar yaşanıyor mu?

Evet Hayır Bazen

27. Yerel kadın çalışan yerine Suriyeli erkek çalışan tercih ediyor musunuz?

Evet Hayır Bazen

28. Suriyeli çalışan ile yerel çalışan arasında anlaşmazlıklar yaşanıyor mu?

Evet nadiren Evet sık sık Hayır

29. Suriyeli işçi çalıştırmak için yerel işçiyi işten çıkardığınız oldu mu?

Evet Hayır Nadiren

Ek-1 (devam)

30. Suriyeli işçi çalıştırma karşılığında devletten teşvik veya vergi indirimi alıyorsunuz musunuz ?

- Teşvik alıyorum Vergi indirimi alıyorum
 Her ikisini de alıyorum Hayır almıyorum

31. Suriyeli işçi ile yerel işçi arasında seçim yapmanız gerekirse hangisini seçersiniz, neden?

- Yerel işçi .....
 Suriyeli işçi .....

32. Suriyeli işçi çalıştırmanın işveren / firma açısından avantajları var mı, varsa bu avantajlar nelerdir?

- Hayır yok
 Evet var.....

33. Suriyeli işçinin sigortasız çalıştırılması maliyet avantajı sağlıyor mu?

- Evet Hayır Yorumsuz

34. Yerel çalışanın Suriyeli çalışana göre iş beğenmediği düşüncesine katılıyor musunuz?

- Evet Kısmen Hayır

35. Suriyeli çalışanlar genelde alt işlerde/ uzmanlık gerektirmeyen işlerde mi çalıştırılıyor?

- Evet Hayır

36. Suriyelilerin ülkelerine geri dönmesini ister misiniz, neden?

Evet.....

Hayır.....

EK-2: YEREL İŞGÜCÜNÜN SURİYELİ İŞGÜCÜNE BAKIŞI VE UYUMUNU ARAŞTIRMAYA YÖNELİK ANKET FORMU

(Bu anket sadece akademik çalışmalarda kullanılmak üzere hazırlanmıştır, hiçbir şekilde şahıs ve işletme ismi kullanılmayacaktır.)

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ

Yüksek Lisans Öğrencisi: Emine ÇELİK

1. Cinsiyetiniz nedir?

Erkek Kadın

2. Kaç yaşındasınız?

18 yaş altı 18-23 24-29 30-35 36-41 41+

3. Medeni durumunuz nedir?

Bekar Nişanlı Evli Dul ve boşanmış Dul ve eşi ölmüş

4. Eğitim durumunuz nedir?

Okur-yazar değil İlkokul Ortaokul

Lise Üniversite Lisansüstü

5. Siz dahil kaç kişilik bir ailede yaşıyorsunuz?

0-2 2-4 4-6 6-8 8-10 10+

6. Kaç kardeşiniz?

0-1 2-3 4-5 6-7 8-9 10+

7. Şu an ne iş yapıyorsunuz?

.....

8. Şimdiye kadar kaç farklı işte çalıştınız?

1-2 3-4 5-6 6-7 8-9 10+

9. İş tercihinde aşağıdakilerden hangisi sizin için daha önemlidir? (Birden fazla seçenek seçilebilir)

Ücret İşin güvenli olması

İşin kolaylığı veya zorluğu İşverenin tutumu

10. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

8 saatten az 8 saat 8-10 saat 10-12 saat 12 saatten fazla

11. Hangi aralıklarla ücret alıyorsunuz?

Günlük Haftalık Aylık

Ek-2 (devam)

12. Ne kadar ücret alıyorsunuz?

500 tl altı   500-800 tl   800-1100 tl

asgari ücret   Asgari ücret üstü

13. Aynı işi yapan Suriyeli işçi ile aranızda ücret farklılığı var mı?

Var   Yok   Çok az var   Epey var

14. Fazla mesai yapıyor musunuz?

Evet   Hayır

15. Fazla mesai ücreti alıyor musunuz?

Evet bazen   Evet her zaman   Hayır hiçbir zaman

16. Sosyal güvenceniz var mı?

Evet   Hayır

17. SGK primleriniz düzenli olarak ödeniyor mu?

Evet   Hayır

18. Çalışma koşullarından memnun musunuz, değilseniz niçin memnun değilsiniz?

Evet

Hayır.....

19. Çalıştığınız yerde Suriyeli çalışan da var mı?

Evet   Hayır

20. Mesai arkadaşlarınızdan kaç tanesi Suriyeli?

0-1   2-3   4-5   6-7   8-9   10+

21. Suriyeli işçilerle dil sorunu yaşıyor musunuz?

Evet   Hayır   Bazen

22. Suriyelilerle birlikte çalışmaktan rahatsızlık duyuyor musunuz?

Evet   Hayır

23. Suriyeli çalışanlar ile aranızda anlaşmazlık/kavga/sataşma yaşanıyor mu?

Evet   Nadiren   Sık sık   Hayır

24. Suriyeli çalışanlardan dolayı işten atılma endişesi yaşıyor musunuz?

Evet   Hayır

25. Suriyeli çalışanlardan dolayı işten atılan yerel çalışan var mı?

Evet   Hayır

Ek-2 (devam)

26. Suriyeli çalışanlardan dolayı ücrette pazarlık gücünüzün azaldığını düşünüyor musunuz?

Evet Hayır Kısmen

27. Suriyelilerden dolayı işyerindeki kadın çalışan sayısında bir düşüş yaşandı mı?

Evet Hayır Kısmen

28. İşyerinizde Suriyeli çocuk çalışan var mı?

Evet Hayır Bilmiyorum

29. Sizce işverenler neden Suriyeli işçi çalıştırmak istiyor?(birden fazla seçenek seçilebilir)

Ucuza çalışıyorlar Sigortasız çalışıyorlar

Her türlü işte çalışabiliyorlar Esnek çalışma koşullarına uyumlular

30. Yerel çalışanın iş beğenmediği düşüncesine katılıyor musunuz?

Evet Kısmen Hayır

31. Suriyelilerin ülkelerine geri dönmesini istiyor musunuz?

Evet Kısmen Hayır

Neden?

ANKETİMİZE KATILDIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER...

EK-3: SURİYELİ İŞGÜCÜNÜN EKONOMİK DURUMUNU VE ÇALIŞMA KOŞULLARINI ÖLÇMEYE YÖNELİK ANKET FORMU

(Bu anket sadece akademik çalışmalarda kullanılmak üzere hazırlanmıştır, hiçbir şekilde şahıs ve işletme ismi kullanılmayacaktır.)

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CEBECİ

Yüksek Lisans Öğrencisi: Emine ÇELİK

1. Cinsiyetiniz nedir?

Erkek Kadın

2. Kaç yaşındasınız?

18 yaş altı 18- 23 24-29 30-35 36- 41 41+

3. Medeni durumunuz nedir?

Bekar Nişanlı Evli Dul ve boşanmış Dul ve eşi ölmüş

4. Eğitim durumunuz nedir?

Okur-yazar değil İlkokul Ortaokul

Lise Üniversite Lisansüstü

5. Hangi dilleri konuşabiliyorsunuz? (birden fazla seçenek seçilebilir)

Arapça Türkçe Kürtçe İngilizce Fransızca Diğer

6. Ne kadar zamandır Türkiye’desiniz?

.....

7. Siz dahil kaç kişilik bir ailede yaşıyorsunuz?

0-2 2-4 4-6 6-8 8-10 10 +

8. Kaç kardeşiniz?

0-1 2-3 4- 5 6-7 8-9 10+

Ek-3 (devam)

9. Suriye'deki mesleğiniz /işiniz nedir?

.....

10. Şu an ne iş yapıyorsunuz?

.....

11. Şu an çalıştığınız iş ile mesleğiniz arasında bir bağlantı var mı?

Evet var   Kısmen   Hayır yok

12. Türkiye'de kaç farklı işte çalıştınız?

.....

13. Ne kadar zamandır bu işte çalışıyorsunuz?

1 aydan daha az   1-3 ay   4-7 ay   8-11 ay   1 yıl   1 yıldan fazla

14. Bu işten önce başka işlerde çalıştınız mı, çalıştıysanız ne tür işlerde çalıştınız?

Hayır

Evet.....

15. Bu işi hangi yolla /kanaldan buldunuz?

Kendim   Akrabalar aracılığıyla   STK yoluyla   Diğer

16. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

8 saatten az   8 saat   8-10 saat   10-12 saat   12 saatten fazla

17. Hangi aralıklarla ücret alıyorsunuz?

Günlük   Haftalık   Aylık

18. Aylık olarak ne kadar ücret alıyorsunuz?

500 tl altı   500-800 tl   800-1100 tl

asgari ücret   asgari ücret üstü

19. Aynı işte çalışan yerel işçi ile aranızda ücret farklılığı var mı?

Evet biraz var   Evet çok var   Hayır hiç yok

Ek-3 (devam)

20. Fazla mesai yapıyor musunuz?

Evet Hayır

21. Fazla mesai ücreti alıyor musunuz?

Evet bazen Evet her zaman Hayır hiçbir zaman

22. Sosyal güvenceniz var mı?

Evet Hayır

23. Geliriniz geçiminizi sağlamaya yetiyor mu?

Evet Kısmen Hayır

24. Aile de başka çalışan var mı ?

Evet Hayır

25. Herhangi bir yerden yardım alıyor musunuz?

Hayır Akrabalardan Yardım kuruluşlarından Devletten Çevreden

26. Aile içinde diğer çalışanlar ve yardımlar dahil eve giren aylık geliriniz ne kadar?

500-800 TL 900-1200 TL 1300-1600 TL

1700-2000 TL 2000 TL +

27. Şu anki ekonomik durumunuz Suriye'deki ekonomik durumunuzla kıyasla nasıl?

Çok iyi İyi Aynı Kötü Çok kötü

28. Nerede kalıyorsunuz?

Kampta Akrabalarda Ev kiraladık Başkalarıyla ev kiraladık Dışarda

29. Şanlıurfa'da çalışmanızda etkili olan nedenler nelerdir? (birden fazla seçeneğe işaretlenebilir)

Ülkeme yakın olması Çalışma imkanının olması

Akrabaların burada oluşu Başka yere gidecek maddi imkanımın olmaması

Kültürel yakınlık duymam Arapça bilme

Ek-3 (devam)

30. Çalışma koşullarından memnun musunuz, değilseniz niçin memnun değilsiniz?

Evet

Hayır.....

31. İşyerindeki yerel çalışanların size karşı yaklaşımları nasıl?

İyi   Normal   Kötü   Dışlayıcı

32. Yerel çalışan ile aranızda anlaşmazlıklar oluyor mu?

Evet bazen   Evet sık sık   Hayır

33. İşverenin sizi işe almasında etkili olan nedenler nelerdir?(birden fazla seçenek seçilebilir)

Ucuza çalışıyor olmamız

Sigortasız çalışmamız

Her türlü işi yapmamız

Esnek çalışma koşullarını kabul etmemiz

34. Çatışma ortamı bittikten sonra tekrar ülkenize dönecek misiniz?

Evet dönerim

Belki dönerim

Hayır dönmem

ANKETİMİZE KATILDIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER...